МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИІ НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО АВІАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Плачинда Т. С.

ВИЩА ШКОЛА ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

для здобувачів вищої освіти доктора філософії
зі спеціальності 275 – Транспортні технології
спеціалізація 275.00 Авіаційний транспорт

навчальний посібник

Кропивницький
2021

УДК 378

П 37

Рецензенти:

Барановська Л.В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології професійної освіти Національного авіаційного університету.

Лещенко Г.А. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри пошуку, рятування, авіаційної безпеки та спеціальної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету.

Плачинда Т.С.

П 37 Вища школа та науково-педагогічна діяльність (для здобувачів вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 275 – Транспортні технології (спеціалізація 275.00 Авіаційний транспорт): курс лекцій / автор-упорядник Плачинда Т.С. – Кропивницький: ЛА НАУ, 2021. – 213.с.

Навчальний посібник містить матеріали з дисципліни «Вища школа та науково-педагогічна діяльність» та призначається для здобувачів вищої освіти освітньо-наукового ступеня «Доктор філософії» за спеціальністю 275 – Транспортні технології (авіаційний транспорт). Матеріали посібника нададуть змогу здобувачам засвоїти матеріал з даної дисципліни та сформувати знання, вміння та навички педагогічної діяльності у закладі вищої освіти.

УДК 378

Розглянуто та рекомендовано для видання та використання в освітньому процесі рішенням кафедри професійної педагогіки та соціально-гуманітарних наук протокол № 1 від 30 серпня 2021 р., науково-методичною радою протокол № 1 від 29 вересня 2021 р. та Вченою радою Льотної академії НАУ протокол № 10 від 29 вересня 2021 р.,

© Плачинда Т.С., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 6
Тема 1. Педагогіка вищої школи як галузь загальної педагогіки….. 8
1.1. Мета навчального курсу «Вища школа та науково-педагогічна діяльність»…….…. 8
1.2. Педагогіка як наука, її місце в системі наук про людину…..……. 9
1.3. Види педагогіки…….…….. 10
1.4. Об'єкт, предмет і завдання педагогіки……. 12
1.5. Система вищої освіти……. 14
1.6. Функції педагогічної науки…… 17
Тема 2. Історія становлення, розвитку та реформування освіти в Україні……. 20
2.1. Освіта Західної Європи XII–XIV ст. …… 20
2.2. Період Київської Русі……. 22
2.3. Освіта України з XV ст. (українські вищі навчальні заклади XVI - XIX ст.)……. 25
2.4. Вища освіта і школи в Україні періоду СРСР……. 33
2.5. Розвиток вищої школи й освіти в умовах незалежної України…… 36
Тема 3. Законодавчі підвалини вищої школи…… 39
3.1. Державна політика у сфері вищої освіти……. 39
3.2. Основні положення Закону «Про освіту»…….. 40
3.3.Основні положення Закону «Про вищу освіту» ……. 42
Тема 4. Суб'єкти освітнього процесу ЗВО…… 46
4.1. Суб'єкти освітнього процесу……. 46
4.2. Структура викладацької діяльності…… 47
4.3. Психологічні чинники, що впливають на процес навчання…….. 49
4.4. Стилі викладацької діяльності……. 52
4.5. Особливості розвитку особистості здобувача…… 53
4.6. Права та обов'язки здобувачів…… 56
Тема 5. Сутність, структура та функції освітнього процесу у ЗВО…. 58
5.1. Викладання й учіння в освітньому процесі……. 58
5.2. Процеси пізнання та навчання…….. 60
5.3. Функції освітнього процесу…… 61
5.4. Компонентний склад процесу навчання……. 62
5.5 Структура освітнього процесу у ЗВО……. 65
Тема 6. Форми, методи та принципи навчання у ЗВО…… 67
6.1. Закономірності та специфіка навчання……. 67
6.2. Загально-дидактичні та специфічні принципи навчання…….. 74
6.3. Методи навчання у закладі вищої освіти…… 79
6.4. Форми навчання у вищій школі……. 82
Тема 7. Зміст та організація науково-дослідницької роботи здобувачів**……** 85
7.1. Науково-дослідна робота здобувачів……..……. 85
7.2. Курсові та кваліфікаційні роботи…… 87

7.3. Магістерська робота…… 89
7.4. Науковий гурток……... 89
Тема 8. Значення контролю знань і вмінь під час освітнього процесу у ЗВО…… 92
8.1. Контроль навчальної діяльності здобувачів…….. 92
8.2. Функції контролю знань……. 98
8.3. Дидактичні принципи контролю знань……... 100
8.4. Види контролю знань……... 103
8.5. Форми контролю знань…….. 105
Тема 9. Навчально-методична робота викладача ЗВО……. 109
9.1. Індивідуальний план викладача вищої школи…… 109
9.2. Методичне забезпечення навчальної дисципліни…… 110
9.3. Методична робота викладача ЗВО…… 114
9.4. Навчальне навантаження викладача……... 115
9.5. Підвищення професійної майстерності викладача ЗВО……. 116
Тема 10. Науково-педагогічна діяльності викладача ЗВО…… 119
10.1. Викладач як науковець і педагог…… 119
10.2. Рівні продуктивності педагогічної діяльності…….. 120
10.3. Стилі діяльності викладача…… 124
10.4. Науково-дослідна діяльність викладача……... 126
Тема 11. Організаційно-виховна діяльність викладача ЗВО……. 128
11.1. Сутність, мета та завдання виховання здобувачів ЗВО……. 128
11.2. Організація виховної роботи у ЗВО…… 133
11.3. Загальні методи виховання…….. 136
11.4. Позааудиторна робота у ЗВО……. 139
Тема 12. Організація самостійної навчальної роботи здобувачів. Методи контролю та самоконтролю…… 142
12.1. Сутність самостійної навчальної роботи майбутніх фахівців……. 142
12.2. Організація самостійної роботи здобувачів……. 144
12.3. Структура самостійної роботи здобувачів……. 147
12.4. Методи контролю і самоконтролю…….. 149
Тема 13. Ліцензування й акредитація у ЗВО…… 155
13.1. Загальні положення…….. 155
13.2. Основні вимоги ліцензування провадження освітньої діяльності… 157
13.3. Акредитація освітньої програми……... 166
Тема 14. Педагогічна майстерність як необхідна якість викладача ЗВО…….. 176
14.1. Педагогіка вищої школи як наука і мистецтво…….. 176
14.2. Педагогічна майстерність як характеристика професіоналізму…… 179
14.3. Критерії та показники майстерності педагога…… 181
14.4. Шляхи формування педагогічної майстерності…….. 182
14.5. Педагогічна майстерність і авторитет викладача…… 183
Тема 15. Професійна етика й такт викладача ЗВО…… 185
15.1. Професійна етика й такт…….. 185

15.2.Мовлення в педагогічній діяльності……. 189
15.3. Майстерність педагогічного спілкування……. 190
15.4. Педагогічна комунікативність……... 193
Тема 16. Імідж як соціально-педагогічне явище…… 196
16.1. Поняття та складові педагогічного іміджу……. 196
16.2. Професійно значущі риси іміджу……+…… 199
16.3. Імідж закладу вищої освіти…….. 201
16.4. Імідж здобувача…… 203
ГЛОСАРІЙ…… 207
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 211

ПЕРЕДМОВА

Наразі актуалізації набуває процес підготовки нової генерації фахівців, здатних позитивно впливати на суспільний розвиток, що потребує зростання якості знань, збереження національної культури, докорінного оновлення освітнього процесу у закладі вищої освіти. Вища школа покликана забезпечити здобуття громадянами вищої освіти на всіх рівнях відповідно до їхніх інтересів і здібностей. Важливу роль у цьому процесі відіграють викладачі ЗВО. Вдосконалення їх наукової та професійної діяльності, перепідготовка й підвищення кваліфікації є основа освітнього процесу у вищій школі.

У ході еволюційних процесів розвитку педагогіка вищої школи розвивалася та формувалася як наука. Система вищої освіти під впливом світового науково-технічного прогресу, передових філософських і просвітницьких ідей змінювалася та вдосконалювалася століттями. Наразі державою, у Законі про освіту, передбачена можливість безперервного навчання, відповідно до якого людина має можливість обирати один з видів освіти впродовж життя – формальну, неформальну чи інформальну. Формальна освіта здобувається відповідно до освітніх ліцензованих програм закладів освіти. Неформальна освіта необов'язково має організований та систематичний характер, може здійснюватися поза межами організованих освітніх закладів. Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей.

Вивчення курсу «Вища школа та науково-педагогічна діяльність» здобувачами вищої освіти доктора філософії – важлива умова формування загальної та педагогічної культури майбутнього викладача закладу вищої освіти будь-якого профілю, позаяк надає знання щодо процесів розвитку теорії та практики виховання і навчання здобувачів*, сприяє становленню світосприйняття та педагогічного професіоналізму. Поглиблені знання з дидактики вищої школи значно розширюють кругозір викладача-початківця,*

дозволяють цілісно бачити будь-котру освітню проблему та знаходити її щонайкраще вирішення.

Основною метою цієї навчальної дисципліни є підготовка аспірантів до: виконання обов'язків викладача закладу вищої освіти; проведення науково-пошукової роботи; керівництва дослідницькою роботою здобувачів*; організації освітнього процесу у вищій школі тощо.*

Матеріали навчального посібника «Вища школа та науково-педагогічна діяльність» можуть бути корисними в організації навчання магістрантів, аспірантів, викладачів-початківців закладу вищої освіти. У посібнику систематизовано дидактичний матеріал з базових тем педагогіки вищої школи. Кожна тема охоплює коло основних питань, поглиблені відповіді на які можна знайти в рекомендованій літературі, містить систематичний виклад теоретичного матеріалу. З метою поглиблення знань, до кожної теми визначені запитання для творчих роздумів і самоконтролю. При упорядкуванні посібника були використані результати фундаментальних і прикладних наукових досліджень в педагогічній галузі (нормативно-правове забезпечення, управління процесом здобуття вищої освіти в авіаційному ЗВО тощо), а також сучасні концепції та парадигми розвитку педагогічної науки, які ґрунтуються на структурно-системному поєднанні компетентнісного, особистісно-орієнтованого, акмеологічного, комунікативного, наукового та інших підходів.

Автор-упорядник висловлює щиру подяку авторам які люб'язно надали матеріали, що висвітлені на сторінках презентованого навчального посібника та допоможуть викладачам-початківцям (які не мають базової педагогічної освіти) набути необхідні компетентності аби генерувати якісну й ефективну педагогічну діяльність.

Тема 1.
Педагогіка вищої школи як галузь загальної педагогіки.

План

1.1. Мета навчального курсу «Вища школа та науково-педагогічна діяльність».
1.2.Педагогіка як наука, її місце в системі наук про людину.
1.31.3. Види педагогіки.
1.4Об'єкт, предмет і завдання педагогіки.
1.5Система вищої освіти.
1.6Функції педагогічної науки.

Метою вивчення даного курсу є ознайомлення здобувачів вищої освіти освітньо-наукового ступеня «Доктор філософії» за спеціальністю 275 – Транспортні технології (авіаційний транспорт) з основами педагогіки та педагогічної діяльності у закладі вищої освіти. Дисципліна «Вища школа та науково-педагогічна діяльність» забезпечує засвоєння здобувачами, без базової педагогічної освіти, основних принципів, методів, форм організації, технологій виховної, навчальної, організаторської діяльності викладача у вищій школі. Надання здобувачам спеціальності 275 – Транспортні технології (авіаційний транспорт) цілісної та логічно послідовної системи знань про дидактику підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема авіаційної галузі.

У процесі вивчення означеної дисципліни здобувачі опановують теоретичними компетенціями методики викладання у вищій школі; специфікою методів навчання в освітньому процесі вищої школи; психолого-педагогічними умовами впровадження освітніх технологій викладання фахових дисциплін; методичні, методологічні, дидактичні основи викладання фахових дисциплін у вищій школі.

Акцентується увага здобувачів на основні напрями професійної діяльності викладача ЗВО: навчально-методична робота, науково-педагогічна й організаційно-виховна діяльність, організація самостійної навчальної роботи курсантів і методи контролю та самоконтролю тощо. Наголошується на необхідності формування у майбутнього педагога, зокрема без базової

педагогічної освіти, формування та розвиток педагогічної майстерності, що включає: професійну етику і такт, культуру мовлення педагога, майстерність педагогічного спілкування, комунікативність викладача тощо. Зосереджується увага під час вивчення даного курсу на іміджі викладача закладу вищої освіти (далі – ЗВО), іміджі здобувача ЗВО та іміджі безпосередньо закладу вищої освіти.

Загалом метою курсу дисципліни «Вища школа та науково-педагогічна діяльність» є надання здобувачам за спеціальністю 275 – Транспортні технології (авіаційний транспорт) необхідного комплексу знань щодо педагогічної діяльності у ЗВО; набуття ними знань про особливості освітнього процесу у закладі вищої освіти, його характер і функції в стимулюванні професійного росту майбутніх фахівців; формування компетентностей стосовно педагогічного забезпечення освітнього процесу у ЗВО; набуття здобувачами теоретичних і практичних основ ефективної педагогічної діяльності у сучасному ЗВО професійного спрямування, зокрема авіаційного.

Педагогіка як наука, її місце в системі наук про людину. Педагогіка – наука, що вивчає, узагальнює та вдосконалює процеси навчання, виховання та розвитку людини. Педагогіка не є незалежною наукою, яка зосереджена на собі, що характерно для інших наук, наприклад природознавчих чи гуманітарних. Так як медицина, агрономія, юриспруденція тощо, педагогіка спрямовує свої зусилля на вдосконалення необхідної для суспільства форми діяльності.

Розрізняють наукову (елітарну) і народну педагогіки. Першу з них репрезентує педагогічна спадщина та сучасні дослідження науковців. Вона, як правило, й є основою системи освіти та виховання, що перебувають під опікою держави.

Народна педагогіка (або *етнопедагогіка*) є складовою загальної народної субкультури (народне мистецтво, фольклор, медицина, агрономія тощо).

Педагогіка містить *фундаментальну* (теоретичну) та *прикладну* (конкретно-дидактичну) складові. Перша засвідчує давній зв'язок з філософією та вивчає соціальне замовлення, засади науково-педагогічної спадщини, досягнення суміжних наук і на дані практичної діяльності – на цих підвалинах формує загальні, оптимальні для сучасності, педагогічні рекомендації, певні принципи, закономірності, правила тощо. Вивчення педагогіки цього рівня покликане забезпечити становлення відповідного педагогічного світогляду майбутнього викладача. Традиційно ця складова педагогіки поділяється на дві головні частини – дидактику (теорія навчання) та теорію виховання. Наразі актуально виокремити й теорію розвитку як її автономну складову.

Прикладна складова педагогічної науки трактується як *методична,* що репрезентовано фаховими методиками, які подекуди іменують також практичними або конкретними дидактиками, зокрема «Методика позааудиторної діяльності» (кураторство, позааудиторна робота тощо), «Методика виховної роботи» тощо.

Види педагогіки. Сучасна загальна педагогіка – це сукупність теоретичних і прикладних наук, що досліджують навчання, освіту, виховання як спрямований і соціально організований процес, що призначається для всебічного розвитку особистості. Систему педагогічних наук визначають за різними ознаками:

- ✓ вікова педагогіка (преддошкільна, дошкільна, шкільна);
- ✓ спеціальна педагогіка (сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія);
- ✓ сімейна педагогіка;
- ✓ педагогіка професійної освіти (професійно-технічна, середня спеціальна та вища);
- ✓ військова педагогіка;
- ✓ педагогіка виховання й освіти дорослих (виробнича);
- ✓ виправно-трудова педагогіка;

- ✓ теорія і методика фізичного виховання;
- ✓ методика викладання окремих навчальних предметів;
- ✓ історія народної освіти й педагогіки;
- ✓ правова педагогіка тощо.

Нині ведеться наукова дискусія щодо правомірності залишати традиційну назву науки «педагогіка», наголошуючи, що у контексті сучасної освітньої парадигми (доступ кожної людини до освіти протягом життя) варто назвати її «андрагогікою» («андрос» – чоловік) або «антропогогікою» («антропос» – людина). Варто зауважити, що на цьому ґрунті відбувається не тільки подальша диференціація, а й інтеграція науково-педагогічного знання, адже дедалі більше поширюється думка, відповідно до якої сучасна загальна педагогіка – це наука виховання *людини*, позаяк за сучасних умов, окрім узагальнення досвіду навчання і виховання *підростаючого покоління*, педагогіка стала вивчати також виховання й освіту *дорослих*.

Більше того, за думкою науковців, кількість загальної педагогіки збільшилася, наприклад:

- ✓ «загальна дошкільна педагогіка» (вік дітей – до 6 років, що включає проблеми сімейного виховання);
- ✓ «загальна професійна педагогіка» (вік людей – до виходу на пенсію, що досліджує проблеми закономірностей професійного навчання, виховання й освіти в загальноосвітній середній школі, закладах професійно-технічної освіти, технікумах, ЗВО, на курсах підвищення кваліфікації дорослих тощо);
- ✓ «загальна педагогіка дорослих» (онтопедагогіка – наука про навчання, освіту, виховання окремої особистості, підготовку її до адекватного соціального вибору),
- ✓ «гендерна педагогіка»;
- ✓ «інвайроментальна педагогіка» (закони навчання здобувачів з погляду злагоди та гармонії з довкіллям, щоб зберегти його як для свого

подальшого розвитку, збереження людської цивілізації і культури взагалі); «превентивна педагогіка» тощо.

Об'єкт, предмет і завдання педагогіки. Наразі розширення функцій вищої школи актуалізує завдання переосмислення практики побудови освітнього процесу. Це завдання має практичне і теоретичне значення та може бути вирішене з урахуванням даних суміжних наук (психології, філософії, етики й естетики, історії та багатьох інших, що посідають справедливе місце у загальнофілософському вченні про людину. Тому необхідно висвітлити питання про предмет і об'єкт педагогіки вищої школи.

В освітньому процесі необхідно виокремити дві сторони, що перебувають у нерозривному зв'язку та взаємодії: *діяльність* здобувач*ів і діяльність викладачів*. Перша – є якісно визначеною системою ставлення здобувачів до дійсності цілю яких є пізнання останньої як у цілому, так і в межах тієї чи іншої спеціальності; друга спрямована на керування освітнім процесом здобувачів. Суть питання полягає в тому, що стосунки, які студент має в академічній групі, у студентських колективах взагалі (формальних і неформальних), далеко не завжди позитивні. Адже досить часто негативні сторони студентського середовища (побуту, гуртожитку, організації освітнього процесу тощо), його різноманітний вплив через мінливість, привабливість, м'якість, непомітність опосередкованих впливів тощо змушують здобувачів до непродуманих вчинків. У цьому контексті ми наголошуємо на головному завданні виховання здобувачів щодо доцільності організації всієї їхньої життєдіяльності – як із боку викладачів, кафедр, деканату, ректорату, так і з боку здобувачів і студентських організацій.

Дана система відносин взаємодіючих елементів, підґрунтям якої є мета виховання здобувачів як майбутніх фахівців, і є об'єктом педагогіки вищої школи. Цілком очевидно, що студентська діяльність у її різноманітних виховних відносинах і взаємозв'язках із колективом викладачів, громадськими та науково-адміністративними організаціями ЗВО є особливою формою суспільно-історичної практики людства і становить основу

педагогіки вищої школи. Безперечно, мав рацію А.С.Макаренко, який акцентував, що «саме відносини становлять справжній об'єкт нашої педагогічної роботи».

Проте недостатньо вказати на педагогічний процес як на реальну дійсність, що визначає собою і вичерпує зміст об'єкта дослідження педагогіки вищої школи. Адже сам педагогічний процес є функцією іншого соціально-педагогічного явища – системи вищої освіти країни.

Таким чином, система вищої освіти та педагогічний процес у ній – об'єкт педагогіки вищої школи як галузі сучасної загальної педагогіки.

З огляду на досліджувані нами поняття педагогічної діяльності, цілі й сутність виховання у вітчизняних ЗВО найточнішим визначенням предмету педагогіки вищої школи вважаємо *процес створення і функціонування дійсних відношень* здобувач*ів закладів вищої освіти, які забезпечують можливість формування добропорядного, духовно багатого, свідомого громадянина, компетентного фахівця обраної галузі (науки, техніки, культури, освіти тощо), патріота України*.

Найважливіше завдання педагогіки вищої школи – розкриття педагогічних закономірностей формування здобувачів ЗВО як майбутніх фахівців. Розкриваючи ці закономірності, педагогіка вищої школи має спиратися також і на закономірності суміжних наук: фізіологічних, психологічних, етико-естетичних, соціологічних, логічних, історичних та на закономірності загально-філософського вчення про людину. Маємо розуміти, що лише сукупність даних суміжних наук (їхні теорії, закони і принципи у єдності з педагогічними) складають наукові підвалини педагогіки вищої школи. Без такої єдності педагогіка вищої школи не в змозі вирішити власні завдання, розкрити педагогічні закономірності та запропонувати корисні рекомендації. Педагогіка вищої школи неспроможна розвиватися як самостійна наука.

Визначення предмета педагогіки вищої школи є своєрідним результатом систематизації й узагальнення тих знань, які сформувалися

дякуючи активному розвитку педагогічної галузі. Визначення предмета педагогіки вищої школи базується на досягнутому рівню розвитку науки загалом. Мету навчального курсу «Вища школа та науково-педагогічна діяльність» вбачаємо як таку, що дає можливість здобувачам осмислити й розвинути теоретичні принципи та категорії педагогічного процесу у ЗВО (*головна мета)*; нагромаджує певний фактичний матеріал з методики освітнього процесу у ЗВО, з організації навчання й освіти здобувачів (*другорядна мета)*.

Система вищої освіти України відображає мету і завдання суспільства, зумовлена законами його розвитку і виражає політику держави, потреби суспільного розвитку в галузі освіти і виховання фахівці вищої кваліфікації. У ній знаходять свій вияв державна політика, рівень економіки та культури, національні особливості українського народу, його традиції тощо. Система вищої освіти – сукупність вищих закладів освіти, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Структура вищої освіти України відповідно до Закону України від 01.07.2014 № 1556-VII «Про вищу освіту» представлена у таблиці 1.1.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи

освітньо-наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- магістр;
- доктор філософії;
- доктор наук.

Таблиця 1.1. Структура вищої освіти України

Рівні вищої освіти	Ступінь вищої освіти, документ про освіту (науковий ступінь)	Документ про попередню освіту, що надає доступ	Нормативний період (роки) і обсяг (кредити ЄКТС*) навчання	Академічні права	Національна рамка кваліфікацій	Цикли ЄПВО**
Науковий рівень (2-й науковий ступінь)	Доктор наук, диплом доктора наук	Диплом доктора філософії			9 рівень	
Освітньо-науковий (третій) рівень, 1-й науковий ступінь	Доктор філософії, диплом доктора філософії	диплом магістра	4 роки, освітня складова – 30–60 кредитів	Доступ до здобуття 2-го наукового ступеня	8 рівень	III цикл
Магістерський (другий) рівень	Магістр, диплом магістра	диплом бакалавра	освітньо-професійна програма – 90-120 кредитів	Доступ до здобуття 1-го науково ступеня	7 рівень	II цикл
			освітньо-наукова програма – 120 кредитів (дослідницька складова – не менше 30%)			
	Магістр медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування	атестат про повну загальну середню освіту	300–360 кредитів (на основі повної загальної середньої освіти)			I-II цикли
Бакалаврський (перший) рівень	Бакалавр, диплом бакалавра	атестат про повну загальну середню освіту	180–240 кредитів	Доступ до програм підготовки магістрів	6 рівень	I цикл
		диплом молодшого бакалавра	обсяг може бути зменшений за рішенням ВНЗ			
Початковий рівень (коротки цикл)	Молодший бакалавр, диплом молодшого бакалавра	атестат про повну загальну середню освіту	90–120 кредитів	Доступ до програм підготовки бакалаврів	5 рівень	короткий цикл I циклу

Молодший бакалавр – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується ЗВО у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 90-120 кредитів ЄКТС. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується ЗВО у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається ЗВО. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується ЗВО (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов’язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою ЗВО або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад’юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад’юнктурі)

становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії становить 30-60 кредитів ЄКТС.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях. Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою ЗВО чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Функції педагогічної науки обумовлені її об'єктом, предметом і завданнями. Головна функція педагогіки – пізнавати закони виховання, освіти й навчання людей і на цій основі пропонувати педагогічній практиці найоптимальніші засоби досягнення накреслених завдань.

Конкретизуючи головну функцію педагогіки, В. Сластьонін виділив її теоретичну і технологічну функції. Так, теоретична функція реалізується на трьох рівнях:

- описовому або пояснювальному – вивчення передового і новаторського педагогічного досвіду;
- діагностичному – виявлення стану, умов і причин педагогічних явищ, успішності й ефективності діяльності педагога і учнів;
- прогностичному – експериментальні дослідження педагогічної дійсності і побудова на їх основі моделей перетворення цієї дійсності. Даний рівень пов'язаний з розкриттям сутності педагогічних явищ науковим обґрунтуванням передбачуваних змін. На цьому рівні створюються теорії

навчання й виховання, моделі педагогічних систем, що передують освітній практиці.

Технологічна функція теж передбачає три рівні реалізації:

- проєктивний, пов'язаний з розробкою необхідних і відповідних методичних матеріалів (навчальних планів, робочих програм з дисциплін, підручників і навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо);
- перетворюючий, спрямований на впровадження досягнень педагогічної науки в освітню практику з метою її вдосконалення;
- рефлексивний і коригуючий, що передбачає оцінку впливу наукових досліджень на практику навчання й виховання і наступну корекцію у взаємозв'язку наукової теорії і практичної діяльності.

Науковці Н. Бордовська й А. Реан виділяють три основні функції педагогічної науки: теоретичну, прикладну і практичну (спрямовану на вдосконалення навчання та виховання людини).

До функцій педагогічної науки також відносять: науково-теоретичну, проєктивно-конструктивну, перетворювальну, організаційно-методичну, конструктивно-технологічну тощо.

Науково-теоретична – вивчення, систематизація й узагальнення педагогічного досвіду, його наукове обґрунтування.

Проєктивно-конструктивна – розробка методик, що визначають майбутню педагогічну діяльність.

Перетворювальна – впровадження досягнень передового досвіду в практику.

Організаційно-методична – методика викладання педагогіки як орієнтир у перебудові викладання інших дисциплін.

Конструктивно-технологічна – розроблення змісту, прийомів і засобів навчання, дієвих методів, конструювання навчальних технологій тощо. Дана функція допомагає з'ясувати, як саме (відповідно до об'єктивних закономірностей) організувати освітній процес для забезпечення його максимальної ефективності; які форми, методи і засоби є оптимальними в

конкретних ситуаціях; якими принципами, підходами та правилами слід керуватися викладачу тощо.

Основні категорії та поняття. Об'єкт педагогіки вищої школи, педагогіка вищої школи, педагогічна наука, предмет педагогіки вищої школи, система вищої освіти, функція педагогіки.

Запитання для перевірки знань

1. Дайте визначення поняттю «Педагогіка».
2. Розкрийте сутність педагогіки вищої школи.
3. З якими суміжними науками про людину пов'язана педагогіка.
4. Що таке об'єкт і предмет педагогіки вищої школи.
5. Схарактеризуйте систему вищої освіти в Україні.
6. Які функції педагогіки Ви знаєте?

Рекомендована література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. К.: Либідь, 1998. 560 с.
2. Васянович Г. П. Педагогіка вищої школи: навч.-метод. посібник. Львів: Ліга-прес, 2000. 100 с.
3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид., доопрац. і допов. Дрогобич: Коло, 2006. 608 с.
4. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. 2014. 416 с.
5. Закон України «Про вищу освіту» Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 29.12.2020 р.).
6. Педагогіка вищої школи і вищої освіти: курс лекцій для магістрів / І. П. Аносов та ін.; Мелітополь, 2009. 248 с.
7. Система вищої освіти України. URL: https://donnaba.edu.ua/education/education-system (дата звернення: 28.12.2020 р.).
8. Система вищої освіти в Україні. URL: https://pidru4niki.com/70126/pedagogika/sistema_vischoyi_osviti_ukrayini (дата звернення: 28.12.2020 р.).
9. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: монографічне видання / за ред. Н. Г.Ничкало. К.: ВІПОЛ, 1999. 450 с.
10. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: в 2-х томах. К.: Рад. школа, 1983. Т.1. 288 с.
11. Ягупов В. В. Педагогіка: навчальний посібник. К.: Либідь, 2002. 560 с.

Тема 2.
Історія становлення, розвитку та реформування освіти в Україні.

План

2.1. Освіта Західної Європи XII—XIV ст.

2.2. Період Київської Русі.

2.3. Освіта України з XV ст. (українські вищі навчальні заклади XVI - XIX ст.).

2.4. Вища освіта і школи в Україні періоду СРСР.

2.5. Розвиток вищої школи й освіти в умовах незалежної України.

Кожен народ у своєму історичному розвитку впродовж багатьох століть створював і акумулював свій головний капітал – морально-духовні цінності як основу формування культури. Але культура певного народу – не автономне утворення. Вона постає й розвивається як частина загальнолюдської культури. Національна культура в широкому розумінні формується у тісному взаємозв'язку з культурами інших народів.

Освіта Західної Європи XII—XIV ст. У зазначених століттях у Західній Європі поступово виникають так звані універсальні школи, що збирали молодих людей, які прагнули здобути знання з багатьох дисциплін, а не лише з вузького ремесла. Для захисту своїх прав учителі й студенти (спудеї) об'єднувалися у своєрідні корпорації (цехи). Подібні об'єднання-корпорації поступово переростали в університети й вища освіта в цей час якраз і була представлена класичними середньовічними університетами. Назва походить від латинського слова universitas, що означає об'єднання, сукупність, корпорація, «середньовічна гільдія», яка об'єднує за прикладом цеху і студентів, і викладачів. Ще одна назва – Alma mater (мати-годувальниця). Керівник університету «ректор» – начальник цеху.

Прототипами європейських університетів були навчальні заклади, близькі до вищих, такі як «Атенеум» (в окремих джерелах «Антенеум») у Стародавньому Римі (II—III ст. н. е.), де вивчалися філософія, риторика, архітектура, медицина. Одним з таких освітніх закладів була також відкрита в 425 р. н. е. в Константинополі вища школа під назвою «Аудиторій».

Дати заснування європейських університетів у різних авторів різні, але найбільш вірогідними є такі: в Італії (Болонья – 1119р., Віченца – 1205 р., Ареццо – 1215 р., Падуя – 1222 р., Неаполь – 1224 р., Рим – 1303 р.); у Франції (Монпельє – 1180- 1289 рр., Париж – 1215 р., Сорбонна – 1259 р.); у Німеччині (Гейдельберг – 1386 р., Лейпциг – 1409 р., Віттенберг – 1502 р., Кенігсберг – 1544 р.).

До кінця XVI ст. в Європі було 63 університети. Більшість із них мали інтернаціональний характер. Університети, які приймали студентів із будь яких держав, називалися studium generate, а ті, в яких навчалися лише місцеві мешканці – studium particulare. Останні давали не універсальні, а вузькоспеціалізовані знання, не мали права присуджувати вчені ступені й не забезпечували привілеїв.

У середині XV ст. в Німеччині виникло книгодрукування, започатковане німецьким винахідником Йоганном Гутенбергом (1406 – 1468). Цей факт мав колосальний вплив на розвиток шкільництва й освіти.

Діяльність освітніх закладів Західної Європи була відомою в українських землях. Ці відомості поширювалися через студентів-мандрівників, піснярів та ін. У західноєвропейських університетах того часу навчалося чимало українців. Так, з Болонським університетом пов’язана діяльність українського вченого, першого з відомих докторів медицини Юрія Дрогобича (Котермака). У Падуанському університеті у XVII ст. навчалися українці Станіслав Оріховський, Василь Русянович, Яків Сєдовський, Павло Боїм; Іван Курцевич-Булига (товариш і сподвижник гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного), С. Морозенко (згодом полковник і соратник Богдана Хмельницького) та ін. Вихованцями Краківського університету було багато синів українського народу – Григорій Чуй-Русина, Севастян Клеповик, Симон Пекалід, Касіян Сакович, Петро Могила та ін. Нерідко українці – вихованці західноєвропейських університетів, ставали засновниками вищих шкіл в Україні. Усе це мало позитивне значення для зародження й становлення вищої освіти в Україні.

Період Київської Русі. Київська Русь, як і будь-яка інша держава тієї епохи, більше потребувала воїнів і землеробів, ніж вчених. Але, все ж, певний відсоток грамотних людей повинен бути у будь-якій країні будь-якого рівня життя й державного ладу. Без них неможливе складання документів, облік державних доходів, міжнародні відносини, торгівля і збір податків. В ті часи освіту в основному отримували вдома, діти з багатих сімей, користуючись послугами найманих вчителів.

Окремим етапом освіти було навчання ремеслам в майстрових цехах. Процес становлення і розвитку освітньої системи Київської Русі мав двосторонній характер і визначався як факторами антропологічного плану – менталітетом народу, його традиціями, так і впливом Візантії, яка поєднала в своїй культурі традиції античності разом з православною християнською ідеологією.

Ще у дохристиянський період на теренах слов'ян існувала докирилична писемність, були грамотні люди, і, відповідно, існувало й навчання грамоті. Поступово зароджувалися і успішно розвивалися шкільні форми навчання. Можна припустити, що спочатку процес виховання відбувався в рамках традицій племінно-родового укладу і був доручений найбільш поважним членам роду. З виникненням і зміцненням позицій сім'ї виховання поступово перейшло в руки батьків.

Серйозні зміни в підходах виховання дітей і юнацтва почались з прийняттям у 988 році християнства на Русі, яке відповідало інтересам державної політики та активно підтримувалося правлячими колами. Базисом християнської педагогіки, на відміну від язичницької, була книжкова культура. Грамотність, навички письма були необхідні для засвоєння релігійних норм, прописаних в священних текстах, знайомства з працями отців церкви, перепису богослужбових текстів. Не дивно, що з прийняттям православ'я поряд з сім'єю, виховні функції взяла на себе церква, на вісім століть ставша на чолі освіти на Русі.

Спільні зусилля церкви і держави дозволили паралельно з розповсюдженням християнства успішно вирішувати завдання розвитку освіти і шкільної справи. Духовенство активно брало участь у створенні шкіл, священики складали основну масу перших вчителів. Діяльність перших давньоруських шкіл відповідала найвищим зразкам освіти своєї епохи.

Навчання в основному носило змішаний характер, проте вже у II столітті стали з'являтися окремі школи для дівчаток. розвиток жіночих шкіл було пов'язано з виникненням жіночих монастирів, а організаторами таких шкіл стали представники княжих родів.

У 1086 році, прийнявши постриг, внучка Ярослава Мудрого Янка (Анка) в Андріївському монастирі стала навчати дівчаток грамоті (читання і переписування божественних книг), співу (було потрібно для відправлення церковних обрядів), рукоділля. Слід особливо відзначити важливість цієї події, оскільки училище Янки було першим суспільно-освітнім серйозним жіночим навчальним закладом в Європі.

Основними навчальними предметами були православне вчення, читання, письмо, спів, лічба. Билинні тексти говорять і про те, що освічені люди не були чимось незвичайним для того часу: славились порядністю Добриня Микитич, грамотний супутник Олексія Поповича Яким Іванович, герой Садко, який відписував матері «лебединим пером» тощо.

Слід припустити, що навчання в школі не мало професійної спрямованості, а передбачало головним чином «оволодіння книжкової премудрості». Вивчення рукоділля, шиття та інших ремесел, що мало місце у школі Янки, не можна розглядатися як професійна підготовка. Це, а також літописна звістка про те, що князь Володимир повелів набирати дітей «в навчання книжкове» з «нарочисте чада», тобто з передставників вищого стану, навряд чи може бути доказом існування в Давній Русі двох типів шкіл – елементарної для народу й вищої, що займається не тільки навчанням грамоті, а й підготовкою до будь-якої професійної діяльності. Інших свідчень діяльності про поділ шкіл по типам не збереглося.

Згідно літописам, саме за часів Ярослава Мудрого, давньоруська школа здобула розвитку і почала давати плоди. Ярослав Мудрий заснував першу бібліотеку у Києві, що містила переклади давньоєврейських, сирійських, грецьких і старослов'янських текстів. При дворі князя Ярослава існувала підвищена школа, де отримували серйозну освіту чимало діячів культури того часу: письменники, літописці, перекладачі і переписувачі книг, проповідники та освічені «книжники». Ярослав Мудрий сприяв створенню шкіл в найбільших давньоруських містах. Загалом, саме у цей період освіта Київської Русі активно впроваджувалася і розвивалася, а її рівень був загальноєвропейським.

В XI-XII ст. в Київській державі з'явився ряд рукописних збірок, перекладених і оригінальних, серед яких були тексти і висловлювання педагогічного змісту. У збірниках під назвами «Бджола», «Ізамрагд» (Смарагд), «Ізборник» Святослава, «Златоструй», «Златоуст» (від імені Іоанна Златоуста) містилися висловлювання і тексти Сократа, Демокріта, Арістотеля. «Ізборник» Святослава в історії давньоруської педагогіки став першою спробою викласти знання, які відповідали уявленням про візантійську освітню традицію. Наприклад, в ньому містилися серйозний математичний трактат Арістотеля і оригінальний педагогічний твір киянина Хировоска «Про образех» за методикою читання. Однак в цілому зміст «Ізборника» більше тяжів до морально-дидактичного, оскільки включав перерахування заборонених для читання «єретичних» творів, різних повчань і настанов, адресованих дітям.

У знаменитій Руській Правді (XI ст.) – юридичному пам'ятнику Київської Русі – виявлені математичні задачі, що представляють в сукупності навчальний посібник для покращення обчислювальних навичок в господарських розрахунках.

Загальновідомо, що період Київської Русі був надзвичайно багатий на розквіт науки, освіти, культури, мистецтва, літератури. Монгольська навала XIII ст. перервала культурний розквіт держави, а Західна Європа тим часом

продовжувала розвиток мережі навчальних закладів, обігнавши Україну десь майже років на 400.

Освіта України з XV ст. Острозька академія. Український народ завжди прагнув до розвитку й піднесення освіти й культури. Поступово, починаючи з XV ст., освіченість Заходу проникає в Україну і набирає сили в братських школах XVI – XVII ст., а потім розквітає у стінах Києво-Могилянської академії. Кінець XVI й початок XVII ст. позначилися пробудженням «сплячого генія» українського народу. Після Брестської унії 1596 р. активізується діяльність братств, що виникали при православних церквах. Вони не обмежувалися релігійними справами, а вважали своїм основним завданням поширення освіти серед українського населення та захист православ'я перед католицтвом й одночасно захист української нації. При братствах засновувалися школи, друкарні, які ставали основними осередками розвою національної культури. Особливо активну роботу проводили Віденське (1588), Берестейське (1591), Мінське (1592), Більське (1594), Могилівське (1597), Луцьке (1597), Київське (1615) братства.

Князь Костянтин Острозький у 1576 р. у місті Острозі заснував вищу школу – Острозьку греко-слов'яно-латинську колегію, що в історію шкільництва України увійшла як Острозька академія. За декілька десятків років функціонування академія підготувала 500 випускників, багато з яких стали організаторами й реорганізаторами вже існуючих шкіл, відігравши таким чином чималу роль у поширенні освіти серед українського та інших на родів. Острозька академія була не лише навчальним і науковим закладом, а й літературним та книговидавничим центром. Тут побачило світ перше повне кириличне видання Святого письма – знаменита Острозька Біблія (1581 р.).

В Острозькій академії навчали учнів усіх предметів «тривіуму» (граматика, риторика, діалектика) і «квадривіуму» (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Тут вивчали дисципліни, пов'язані з медициною, філософією, богослов'ям та ін. Для викладацької роботи в академії запрошували вчених із західноєвропейських університетів. Зокрема, в

Острозькій академії працювали Герасим Смотрицький (перша половина XVI ст. – жовтень 1594 р.) – перший ректор академії, автор полемічного трактату «Ключ царства небесного» Дамін (світське ім'я Дем'ян) Наливайко (друга половина XVI ст. – 1627р.) – український церковний і культурний діяч, письменник, перекладач; Мелетій (Максим) Смотрицький (1578 – 1634) – відомий український письменник і громадський діяч, доктор медицини, єпископ, ректор Київської братської школи, проповідник; Ян Лятос – професор Краківського університету, математик, астролог, доктор медицини і філософії; Іова (Іван) Княгининський (бл. 1550 – 1621) – український церковно-освітній діяч, письменник-полеміст та багато інших. Серед вихованців академії був і майбутній гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний.

Після смерті князя К. Острозького (1608 р.) розпочався процес занепаду Острозької академії, і в 1624 р. вона припинила існування, оскільки внучка князя Анна-Алуїза Ходкевич відкрила на її базі єзуїтську колегію.

З відродженням незалежної Української держави Острозька академія як заклад вищої освіти розпочала нову сторінку в історії нашої держави.

Важливим етапом у розвитку освіти і культури в Україні було становлення університетів. Найстарішим в Україні є Львівський університет. І хоча немає єдності думок щодо дати заснування цього навчального закладу (1661 чи 1784 р.), більшість дослідників зупиняється на даті 1661 р. Оскільки Львів, як і вся Галичина, був під владою Австрійської імперії, навчання велося німецькою, латинською мовами, а згодом – польською. Проте з роками в університеті почали перемагати українські тенденції. Зокрема, у 1873 р. при Львівському університеті було створено Наукове товариство імені Тараса Шевченка.

Львівський університет відіграв і продовжує відігравати величезну роль у становленні незалежності України, утвердженні національної ідентичності українського народу. Це визнаний науковий центр у західному регіоні нашої держави.

Вихованцями Львівського університету були відомі вчені, громадські діячі, як, наприклад: письменники і літературознавці Михайло Павлик (1853 – 1915) та Осип Маковей (1864 – 1925), Олександр Колесса (1867 – 1945), Яків Головацький (1814 – 1888), Василь Щурат (1871 – 1948), відомий учений-етнограф, історик Степан Рудницький (1877 – 1937), літературознавець Кирило Студинський (1868 – 1941), філолог, мистецтвознавець Іларіон Студинський (1876 – 1956) та багато інших.

Особливу роль у становленні вищої освіти відіграла Києво-Могилянська академія, створена у 1632 р. в результаті об'єднання лаврської школи, заснованої напередодні митрополитом Петром Могилою, з братською школою, заснованою 1615 р. Іваном Борецьким на Подолі в садибі, подарованій братству Гальшкою Гулевичівною. Спочатку новоутворений навчальний заклад мав статус колегії, її засновник Петро Могила (1597 – 1647) був однією з найпомітніших постатей в історії української культури. Як просвітитель і релігійний діяч Петро Могила без перебільшення відіграв чи не вирішальну роль у розвитку освіти в Україні напередодні Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького у 1648 – 1654 рр.

У більшості наукових праць, довідників, монографій офіційною датою надання Києво-Могилянській колегії статусу академії вважається 26 вересня 1701 р., коли Петро I своєю грамотою ствердив право викладати богослов'я, здобуте самоврядування і назву: «Академии их Киево-Могилянской, что от прежнего своего основания имеет равные привилегии как обыкновенно иные Академии во всех государствах иноземческих право свободности иметь подтверждено». Проте історичні факти, останніх досліджень свідчать, що Києво-Могилянська колегія юридично дістала право називатися академією у 1670 р., а фактично стала нею у 1676 р.

Педагогічну діяльність в академії на початку її становлення провадили відомі тогочасні діячі культури та церкви. Це – відомий філософ, поет, професор богослов'я Стефан Яворський (1658 – 1722) і Феофан Прокопович (1677 – 1736) – видатний український письменник, культурно-громадський

діяч. Деякий період він був ректором академії. Непересічну роль у навчальному процесі й узагалі в історії Києво-Могилянської академії першої половини XVIII ст. відіграв колишній її студент, а потім довголітній проректор, освітній і релігійний діяч Рафаїл Заборовський (1677 – 1746). Помітне місце у розвитку академії займав також її вихованець, а згодом визначний письменник, професор, префект і ректор Георгій Кониський (1717 – 1795).

Студентами Києво-Могилянської академії були представники різних верств населення України, хоча й переважали діти заможних громадян. Навчалися в академії й іноземці. На початок XVIII ст. тут здобували вищу освіту понад 2 тис. студентів. Курс навчання тривав 12 років. Студіювали поетику, риторику, філософію, богослов'я, граматику, арифметику, геометрію, нотний спів, грецьку та польську, старослов'янську та українську мови. Навчання велося переважно латинською мовою. Але, що характерно, поступово вона витіснялася українською, яка була щоденною мовою спілкування студентів і професорів.

Києво-Могилянська академія стала елітною вищою школою, центром науки і культури козацької України. У ній навчався і працював цвіт українського народу. Тисячі громадян пишалися тим, що вони є вихованцями академії. Серед них – видатні вчені, політичні й релігійні діячі, вчителі, композитори. Багато хто з вихованців займав високі державні посади в Москві та Петербурзі.

Освіту в Києво-Могилянській академії здобули шість гетьманів України: Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок, Іван Самойлович, Юрій Хмельницький. А гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний (1614 – 1622) був причетний до заснування академії. Учнями академії були знані в Україні та на теренах Російської імперії такі подвижники науки й культури, як Григорій Сковорода, Дмитро Туптало, Григорій Полетика, Олександр Безбородько, Іван Величковський, Петро

Гулак-Артемовський, Пилип Козицький, Максим Березівський, Дмитро Бортнянський та ін.

З Києво-Могилянської академії вийшли діячі, які сприяли становленню вищої освіти в Росії. Показово, що саме кияни започаткували вищу освіту в Росії. Так, у 1687 р. в Москві з ініціативи вихованця Київської академії Симеона Полоцького було відкрито Елліно-грецьку академію. Вона створювалась як загальноосвітня вища школа для підготовки державних і релігійних діячів. 1701 р. школу перейменовано на Слов'яно-латинську, а потім на Слов'яно-греко-латинську академію. І лише у 1755 р. постав Московський університет.

Історичні факти свідчать, що в першій половині XVIII ст. Києво-Могилянська академія переживала період піднесення, готувала висококваліфіковані кадри не лише для України, а й для всієї Росії, у тому числі, для Російської академії наук, московської Слов'яно-греко-латинської академії, Московського й Петербурзького університетів. Вихованці академії брали активну участь у державному та духовному управлінні Російською імперією. Слава про українську еліту підносилася над освітніми просторами імперії. Можна лише шкодувати, що ці сили розпорошувалися поза межами України, примножували культуру інших народів.

У другій половині XVIII ст. становище Києво-Могилянської академії погіршується. Проте адміністрація, професори й передова українська громадськість намагалися зберегти попередні надбання, відстояти національний духовний заклад, утверджувати статус вищого навчального закладу європейського ґатунку. З іншого боку, під тиском імперських зазіхань, ворожого впливу московських і петербурзьких вельмож, тенденцій русифікації слава вищого закладу України починає занепадати. Російські царі вбачали в академії, в її прогресивних просвітницьких ідеалах, у плеканні національної самосвідомості небезпеку.

На долі академії позначилась особиста ворожість Катерини II (1729 – 1796). Дедалі більше Києво-Могилянська академія зазнавала різноманітних

утисків. Закінчилося все це царським указом, яким Академію у 1817 р. було ліквідовано, а на її багатющій навчально-матеріальній базі створено духовну семінарію. У 1819 р. цей заклад реорганізовано в Духовну академію, підпорядковану Синоду.

Після жовтневого перевороту 1917 р., в останній рік визвольних змагань в Україні, більшовицька влада передала приміщення Духовної академії штабові Дніпровської військової флотилії, а колишній академічний корпус академії – філії Центральної наукової бібліотеки АН України. У 1967 р. на території Києво-Могилянської академії відкрито Вище військово-морське політичне училище.

Лише з утвердженням незалежності України 16 жовтня 1991 р. розпочалася нова сторінка історії Києво-Могилянської академії. Указом Президента України було започатковано Незалежний міжнародний університет «Києво-Могилянська академія».

Здобувши вищу освіту в університетах Західної Європи та побувавши у Франції, Італії, Німеччині, у К. Розумовського виникла ідея відкриття Батуринського університету. На той час Батурин був гетьманською столицею України. У 1760 р. була завершена робота над проектом Батуринського університету. Ознайомлення з цим документом дає підстави стверджувати, що майбутній університет за структурою і змістом діяльності мав бути прогресивним освітнім закладом. Проте задуми К. Розумовського не справдилися: імператриця своїм указом від 10 листопада 1764 р. скасувала гетьманство в Україні, у 1775 р. було зруйновано Запорозьку Січ, а невдовзі у 1783 р. було введено кріпосне право.

Все ж прагнення українського народу до розвитку освіти не вдавалося знищити. У вересні 1820 р. у Чернігівській губернії було відкрито Ніжинську гімназію вищих наук. Ініціатором виникнення цього закладу були Олександр Безбородько (1747 – 1799) і його родичі. Гімназія вищих наук функціонувала 13 років. Протягом цього часу відбулося вісім випусків. Майже 100 випускників здобули добру освіту. У гімназії навчалися М.В. Гоголь,

Є.П. Гребінка, В.М. Забіла, Н.В. Кукольник, український етнограф О.С. Афанасьев (Чужбинський), байкар Л.І. Глібов, український етнограф, фольклорист К.М. Сементовський.

З роками імперська влада почала звинувачувати викладачів гімназії у вільнодумстві, що слугувало причиною різних реорганізацій. Останній випуск гімназистів відбувся у 1837 р. Та й за такий короткий термін існування Ніжинська гімназія вищих наук стала помітним явищем в освітньо-культурному житті українського народу.

У 1805 р. розпочалася історія Харківського університету. Це перший університет, який створено на території України, що входила до складу Росії. Учені – педагоги й випускники університету зробили значний внесок у розвиток освіти і науки в Слобожанській Україні, у справу національного відродження країни. У Харківському університеті працювали Олександр Потебня (1835 – 1891) – український філолог, філософ, етнограф; Петро Гулак-Артемовський (1790 – 1865) – поет, історик, ректор цього ж університету; фольклорист, етнограф, літературознавець Микола Сумцов (1854 – 1922); біолог, фізіолог, ембріолог, імунолог Ілля Мечников (1845 – 1916). З Харківським університетом пов’язані імена його відомих у майбутньому вихованців, зокрема історика й етнографа Миколи Костомарова (1817 – 1885), психолога Дмитра Узнадзе (1886 – 1950) та багатьох інших.

Відкриття Київського університету відбулося 15 липня 1834 р. Спочатку в університеті функціонував лише філософський факультет з історико-філологічним і фізико-математичним відділеннями. Діяльність Київського університету в центрі України стала визначальним етапом у розвитку освіти, науки і культури країни. Першим ректором університету був видатний вчений-природознавець, письменник, фольклорист, історик Михайло Максимович (1804 – 1873). З Київським університетом пов´язана діяльність багато відомих вчених, письменників, поетів, громадських діячів, які принесли славу Україні. Це історик, археолог, етнограф Володимир Антонович (1834 – 1908); історик Дмитро Багалій (1857 – 1932);

літературознавець, фольклорист, історик, філософ, публіцист, громадський і культурний діяч Михайло Драгоманов (1841 – 1895); історик, фольклорист, етнограф Митрофан Довнар-Запольський (1867 – 1934); український письменник, театральний і громадський діяч Михайло Старицький (1840 – 1904); історик Іван Лучицький (1845 – 1918) та багато інших.

Нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка є провідним центром розвитку науки і культури в Україні.

У травні 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею засновано Одеський університет, який називався Новоросійським університетом. Ініціатором відкриття Одеського університету були російський педагог і лікар М Л. Пирогов та генерал-губернатор Строганов. Функціонування цього навчального закладу давало можливість молоді Південної України (Таврійського краю) здобувати вищу освіту. Та й взагалі він став центром науки і культури півдня України. Багато вихованців і педагогів Одеського університету стали його окрасою, зробили значний внесок у розвиток вітчизняної науки. Передусім це видатний біолог Ілля Мечніков (1845 –1916), ім´я якого носить університет з 1945 р.; епідеміолог і мікробіолог Данило Заболотний (1866 – 1929); патофізіолог і організатор науки Олександр Богомолець (1881 – 1946); хімік Лев Писаржевський (1871 – 1938) та багато інших. З Одеським університетом пов’язана наукова діяльність видатних постатей у вітчизняній науці: біологів Івана Сеченова і Олександра Ковалевського, хіміка Миколи Чеботарьова, істориків Євгена Щепкіна, Федора Успенського, психолога Миколи Ланге, терапевта Миколи Стражеска, офтальмолога Володимира Філатова. І на початку XXI ст. Одеський університет імені Іллі Мечнікова залишається центром розвитку освіти і науки у південному регіоні України.

У 1875 р. засновано Чернівецький університет. Буковина, розташована у передгір’ях Карпат, була під протекторатом різних країн – Австрії, Румунії. Лише в 1940 р. ці землі возз´єдналися з Україною. Чернівецький університет був і залишається центром розвитку освіти і науки на Буковині.

Короткий екскурс в історію розвитку освіти і культури в Україні свідчить, що кінець XVIII і все XIX ст. позначилися активним становленням і розвитком наукових і освітніх закладів вищого рівня, які стали центром розвитку культури і науки в різних регіонах держави. Ними були створені надійні підвалини для нових поступів у царині освіти, науки та культури у XX ст.

Отже, розвиток освіти України в XVII—XVIII ст., поява мережі різних видів навчальних закладів і зокрема Києво-Могилянської академії як центру освіти та культури мали великий вплив на піднесення освіченості серед населення, формування інтелектуальної еліти в країні. Загальна письменність громадян України тих часів упадала в очі навіть іноземним мандрівникам, які мали змогу порівнювати це з іншими країнами. *Сирійця архідиякона Павла Алеппського, що супроводжував свого батька – антіохійського патріарха Макарія до Росії й України в 1657 р., приємно вразило те, що в країні навіть під час тривалої національно-визвольної боротьби (1648 – 1657 рр.) проти шляхетської Польщі, султанської Туреччини, Кримського ханства, населення вміло читати й писати, знало порядок церковних служб, чудово співало церковні вокальні відправи. «По всій землі руській, – писав П. Алеппський, – ми помітили чудову рису, яка викликала наше здивування: всі вони, за винятком небагатьох, навіть більшість їхніх жінок і дочок, уміють читати і знати порядок церковних служб... У землі козаків усі діти уміють читати, навіть сироти».*

У цьому ж плані цікавим є такий історичний факт: у процесі укладання у 1654 р. Переяславської угоди між Україною і Росією про військову взаємодопомогу з'ясувалося, що гетьман Богдан Хмельницький володів шістьма мовами, а московський цар Олексій Михайлович був неписьменним.

Вища освіта і школи в Україні періоду СРСР. Особливе місце у розвитку української державності, а отже, й освіти, займають роки між Лютневою революцією (23 лютого за ст. ст. 1917 р. і утвердженням більшовицької влади (1920 р.) в Україні. Це був складний соціально-

політичний період розгортання визвольних змагань українського народу за незалежність і державну самостійність. Разом з тим відбулися пошуки щодо побудови системи національної освіти і, зокрема, вищої школи. Зміни урядів, складна політична ситуація, боротьба різних соціальних і партійних угруповань наклали відбиток і на розвиток освіти.

Відомий український педагог-дослідник, професор А. М. Алексюк виділяє три своєрідних етапи становлення вищої школи у період 1917 – 1920 рр.: українська вища школа доби Центральної Ради; розвиток освіти за часів Гетьманату; доба Директорії.

Надзвичайна складність соціально-політичної обстановки в Україні не давала змоги реалізувати добрі наміри. Історик Орест Субтельний охарактеризував цей період так: «У 1919 році Україну поглинув цілковитий хаос. У новітній історії Європи жодна країна не пережила такої всеохоплюючої анархії, такої запеклої громадянської боротьби, такого остаточного розвалу влади, який у цей час зазнала Україна. Шість різних армій діяли на її території: українська, більшовицька, біла, Антанта, польська та анархістська. Менше ніж за рік Київ п’ять разів переходив із рук у руки. Численні фронти розділяли одне від одного міста й цілі райони. Майже повністю порушився зв’язок із зовнішнім світом. Знелюдніли голодні міста, а їхні мешканці в пошуках їжі подавалися в село... Україна стала краєм, яким було легко заволодіти, але неможливо управляти».

Змінювали один одного уряди, міністри освіти. Були спроби створювати нові навчальні заклади, перейменовували наявні, складали різні освітні програми, проводили з’їзди освітян, але помітного поступу в розвитку як загальноосвітньої, так і вищої школи не було.

Новий етап у розвитку освіти і, зокрема, вищої школи розпочався після завершення громадянської війни. Український народ отримав сумну спадщину в справі освіти як результат 263-річного (з 1654 до 1917 р.) перебування у складі Російської імперії. *Якщо у XVII ст., за свідченням мандрівника П. Алеппського, переважна більшість населення була*

письменною, то за даними перепису 1897 р. письменність в Україні становила 27,9 %.

Тому діячі більшовицької партії, яка проголосила програмним завданням побудову соціалізму, розуміли, що успіхи можливі лише за умов піднесення освіти і культури людності з урахуванням національних інтересів того чи того народу.

20-ті роки XX ст. позначилися двома напрямами розвитку освіти в Україні – коренізацією й українізацією. Політика коренізації була розроблена на XII з'їзді РКП(б) (квітень 1923 р.), нею передбачалося залучення у партійне й державне управління всіх представників корінного населення (звідси й назва «коренізація»). Українізація передбачала запровадження у державних й освітніх закладах української мови.

На початок 20-х років в Україні з'явилися вищі навчальні заклади нового типу – ІНО (інститути народної освіти). Станом на 1 жовтня 1921 р. в Україні діяли такі ІНО: Київський, Харківський, Катеринославський, Одеський, Полтавський, Миколаївський, Херсонський, Кам'янець-Подільський, Чернігівський, Ніжинський, Глухівський, Донецький. Ці заклади готували фахівців з професійної освіти та виховання.

У 1922 р. Всеукраїнський центральний виконавчий комітет прийняв важливий документ «Про введення в дію Кодексу законів про народну освіту», яким були визначені типи закладів освіти, навчання і виховання. За ступенем класифікації встановлювалися типи освітніх закладів:

а) для індустріально-технічної й сільськогосподарської галузей: профшкола, технікум, інститут;

б) для соціально-екологічної галузі: технікум, інститут;

в) для педагогічної освіти – інститут.

Усе це сприяло появі нових вищих навчальних закладів. Особливо активно розвивалися педагогічні навчальні заклади, в яких здійснювалась підготовка вчителів для різних типів загальноосвітніх шкіл. У переважній більшості освітніх закладів навчання проводилось українською мовою.

Створювалися також умови для задоволення національних потреб інших народів, які проживали в Україні. Станом на травень 1931 р. функціонувало 10 середніх педагогічних навчальних закладів (педтехнікумів) для національних меншин, у тому числі: єврейських – 3 (610 студентів); російських – 2 (140 студентів); німецьких – 1 (295 студентів); болгарських – 1 (190 студентів); польських – 1 (140 студентів); грецьких – 1 (270 студентів); молдавських – 1. Створювались і діяли національні культурні центри, бібліотеки, національні райони.

Як слушно зауважує професор А.М. Алексюк, «є всі підстави вважати, що українізація періоду 20-х – початку 30-х років як реальне історичне явище в житті нашого народу, становлення і розвиток (хай і короткочасний) його освіти, зокрема вищої школи як важливого складового елементу національної ідеї, за всіх численних суперечностей того часу все ж об'єктивно відіграла позитивну роль».

Практично впродовж усього радянського періоду, за винятком 20-х років, розвиток освіти в Україні позначався втратою національної самобутності, русифікацією й нівелюванням закладів освіти всіх типів щодо структури, змісту, форм, напрямів діяльності на засадах централізації.

Розвиток вищої школи й освіти в умовах незалежної України. З 1991 р., коли Україна здобула незалежність, розпочинається новий етап у розвитку національної вищої школи. Відроджуються і впроваджуються колишні кращі надбання функціонування закладів вищої освіти та досвід зарубіжних країн. За останні роки прийнято низку державних документів, спрямованих на подальший розвиток національної системи освіти в Україні. Це Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) (1992 р.), Закон України «Про освіту» (2017 р.), Закон України «Про вищу школу» (2017 р.). Згідно з цими документами значно змінена структура вищої освіти (введено поняття закладів вищої освіти I, II, III і IV рівнів акредитації; запроваджено ступеневу освіту). Усе це дає змогу розвивати національну систему освіти взагалі і вищої професійної зокрема.

На початку третього тисячоліття станом на 1 вересня 2003 р. українська вища освіта представлена 1009 вищими навчальними закладами I – IV рівнів акредитації, в яких навчається понад 2,1 млн. здобувачів.

Глобалізаційні, інтеграційні процеси висувають нові завдання перед національною вищою школою. Україна чітко визначила курс на входження в європейський освітній простір, у зв'язку з чим наполегливо і послідовно здійснюється модернізація освітньої діяльності в контексті європейських вимог, робляться рішучі кроки щодо приєднання до Болонського процесу, який розпочався у 1999 р. підписанням міністрами освіти 29 європейських країн Болонської декларації. Стрижневим дискурсом Болонського процесу є перетворення Європи на найбільш розвинутий і конкурентоспроможний освітній простір на планеті. Болонська декларація передбачає реалізацію низки ідей і перетворень: формування в Європі єдиного, відкритого освітнього простору; перехід до двоступеневої структури вищої освіти, визнання кваліфікації бакалавра на ринку праці; збільшення частки самостійної роботи студента до 50 % і вище; поліпшення контролю якості освіти; впровадження системи академічних кредитів (ECTS) – Європейської кредитно-трансферної системи.

Болонський процес спрямований на зближення освітніх систем європейських країн зі збереженням більшості досягнень і кращих традицій в освіті, досягнутих Україною за її більш ніж тисячолітню історію.

Підсумовуючи, можна констатувати, що українська вища школа пройшла складний і неоднозначний шлях розвитку і зайняла передові позиції в європейському і світовому освітньому просторі. Якість діяльності, мережа і структура закладів вищої освіти в Україні дають підстави для впевненості у відтворенні інтелектуального багатства нації і забезпеченні успішності соціально-економічного розвитку Української держави.

Основні категорії та поняття. Болонський процес, університет, братські школи, вища освіта, академія.

Запитання для перевірки знань

1. Назвіть університетські школи Західної Європи XII—XIV ст.

2. Які прототипи європейських університетів Ви знаєте?
3. Назвіть найбільш відомі університеті XII – XIV ст.
4. Скільки університетів було в Європі до кінця XVI ст.?
5. Які відомі українські вчені навчалися в європейських університетах?
6. Коли і хто заснував Острозьку греко-слов'яно-латинську колегію?
7. Що вивчали в Острозькій академії?
8. Назвіть вищі навчальні заклади України в період XVII – XIX ст.
9. Який університет в Україні найстаріший?
10. Коли заснована Києво-Могилянська академія?
11. Особливості української освіти XX ст.
12. Тенденції розвитку української освіти в період незалежності.

Рекомендована література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. К.: Либідь, 1998. 560 с.
2. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. 2014. 416 с.
3. Історія освітньо-виховних систем: навч. посіб. / авт.-упоряд. Пащенко Д. І., Шаповал О. О. Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. 107 с.
4. Освіта в Київській Русі. Культурно-історичний портал СПАДЩИНА ПРЕДКІВ. URL: https://spadok.org.ua/kyyivska-rus/osvita-v-kyyivskiy-rusi (дата звернення 28.12.2020 р.).
5. Київський університет імені Бориса Грінченка. Блог «Педагогіка вищої школи». URL: http://pedagogy-h.blogspot.com/2013/11 (дата звернення 28.12.2020 р.).
6. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 486 с.
7. Лекції з педагогіки вищої школи: навч. посіб. / за ред. В. І. Лозової. Харків: «ОВС», 2006. 496 с.
8. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: Історія, досвід, уроки. К.: Либідь, 1992.
9. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2007. 495 с.

Тема 3.
Законодавчі підвалини вищої школи.

План

3.1 Державна політика у сфері вищої освіти
3.2. Основні положення Закону «Про освіту»
3.3.Основні положення Закону «Про вищу освіту»

Державна політика у сфері вищої освіти. Наразі в Україні продовжується процес реформування національної системи вищої освіти, пов'язаний з її інтеграцією в єдиний загальноєвропейський освітній простір. Реалізація даного завдання вимагає створення та реалізації нової державної політики у даній сфері на підставі визначення головних, стратегічних пріоритетів розвитку вищої освіти.

Державна політика України в галузі вищої освіти ґрунтується на конституційних нормах; міжнародних договорах; стратегічних документах розвитку освіти (концепціях, доктринах, програмах тощо); законодавчих актах; указах і розпорядженнях парламенту та голови держави; рішеннях вищого органу виконавчої влади; наказах і розпорядженнях центрального органу державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти тощо.

Серед загальних тенденцій, що виявляються у системі вищої освіти на початку XXI ст. і завдають вплив на характер її розвитку, можна відзначити:

- гуманізацію вищої освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності (створення нового зразка освіти, який передбачає пріоритет особистісно орієнтованої освіти над освітою, орієнтованою на «знання з предмета»);
- гуманітаризацію вищої освіти, що покликана формувати духовність, культуру особистості, планетарне мислення (самовизначення особистості у світовій культурі має стати основою розвитку змісту вищої освіти);
- відкритість системи вищої освіти (визначення цілей вищої освіти не повинно обмежуватися державним замовленням, має відповідати

потребам в освіті та бути відкритим до доповнень, які залежать від культурних, регіональних, етнічних та інших умов);

- демократизацію вищої освіти, створення умов для розвитку активності, ініціативи та творчості усіх учасників процесу навчання, широку участь громадськості в управлінні освітою;
- індустріалізацію вищої освіти, що полягає у комп'ютеризації процесу навчання, його технологізації;
- диференціацію та індивідуалізацію вищої освіти, створення умов для самореалізації і самовизначення особистості;
- поєднання навчання і виховання як компонентів сучасної вищої освіти, підпорядкування змісту навчання і виховання загальному завданню формування цілісної і гармонійно розвиненої особистості.

Розвиток зазначених загальносвітових тенденцій розвитку освітньої галузі висуває відповідні вимоги до реформування вітчизняної системи вищої освіти. Сучасна державна політика України у сфері вищої освіти має бути спрямована на конкурентний вихід української освіти на світовий ринок інтелектуальних освітніх послуг, інтеграцію наукової, інформаційної та освітньої сфер, реалізацію моделі безперервної освіти

Основні положення Закону «Про освіту». Закон України «Про освіту» є базовим нормативним актом чинного законодавства, спрямованим на регулювання правовідносин у даній сфері, що закріплює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування національної системи освіти. Законом встановлено, що державна політика в галузі освіти визначається Верховною Радою України і здійснюється органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. Міністерство освіти і науки бере участь у визначенні державної політики в галузі освіти, визначає перспективи і пріоритетні напрями розвитку освіти, розробляє державні стандарти освіти. Органи громадського самоврядування розробляють пропозиції щодо формування державної освітньої політики, вирішують у межах своїх

повноважень питання навчально-виховної, науково-дослідної, фінансово-господарської діяльності навчальних закладів.

У Законі України «Про освіту» говориться, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Цей Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти.

Закон України 2Про освіту» прийнято у новій редакції 05 вересня 2017 року, яким визначено основоположні засади функціонування освіти в цілому, включаючи XI розділів, зокрема:

- Розділ I. Загальні положення, який встановлює норми щодо основних принципів держаної політики у сфері освіти;
- Розділ II. Структура освіти, який встановлює структуру та рівні освіти, складовими якої є початкова освіта; середня освіта; позашкільна освіта; професійна освіта; вища освіта; післядипломна освіта; підвищення кваліфікації; самоосвіта;

- Розділ III. Заклади освіти, який встановлює статус, типи закладів освіти, та управління ними;
- Розділ IV. стандарти освіти, освітні програми, кваліфікації та документи про освіту;
- Розділ V. Забезпечення якості освіти, який визначає систему забезпечення якості освіти, до складової якої входить у тому числі і система зовнішнього забезпечення якості освіти;
- Розділ VI. Учасники освітнього процесу, який встановлює права і обов'язки осіб, які навчаються; права і обов'язки батьків та осіб, які їх замінюють; права і обов'язки педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- Розділ VII. Освіта, професійний розвиток та оплата праці педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- Розділ VIII. Управління та контроль у сфері освіти;
- Розділ IX. Інфраструктура освіти;
- Розділ X. Фінансово-економічні відносини у сфері освіти;
- Розділ XI. Міжнародне співробітництво;
- Розділ XII Прикінцеві та перехідні положення.

Даний Закон має регулювати суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також повноваження органів влади у сфері освіти і науки.

Закон України «Про вищу освіту» передбачає, що проведення державної політики у сфері освіти забезпечує Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади. Міністерство освіти і науки України бере участь у формуванні державної політики в галузі освіти, науки, підготовки кадрів, разом з іншими центральними органами виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики в галузі вищої освіти і здійснює контроль за втіленням державної політики в галузі вищої освіти,

дотриманням нормативно-правових актів про вищу освіту в усіх вищих навчальних закладах незалежно від форми власності і підпорядкування тощо.

Закон України «Про вищу освіту» прийнятий Верховною Радою України 1 липня 2014 року. Закон містить 79 статей у 14 розділах, а також 7 пунктів у розділі XV «Прикінцеві та перехідні положення»:

Розділ I. Загальні положення;

Розділ II. Рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти;

Розділ III. Стандарти освітньої діяльності та вищої освіти;

Розділ IV. Управління у сфері вищої освіти;

Розділ V. Забезпечення якості вищої освіти;

Розділ VI. Вищі навчальні заклади;

Розділ VII. Управління вищим навчальним закладом;

Розділ VIII. Доступ до вищої освіти, прийом, відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах;

Розділ IX. Організація освітнього процесу;

Розділ X. Учасники освітнього процесу;

Розділ XI. Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах;

Розділ XII. Фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти;

Розділ XIII. Міжнародне співробітництво;

Розділ XIV. Контроль у сфері вищої освіти;

Розділ XV. Прикінцеві та перехідні положення.

Закон «Про вищу освіту» запроваджує низку новацій у вищій освіті України:

- якість освіти контролюватиме незалежний орган – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти;
- академічна автономія. Кожен виш отримав право впроваджувати власні освітні та наукові програми;

- фінансова та господарська автономія. Виші можуть відкривати власні рахунки, отримувати кредити, розпоряджатися майном та землею. Вони зможуть засновувати наукові парки та підприємства, що займаються наукою чи інноваціями;

- сильне студентське самоврядування;

- прозорість. Кожен вищий навчальний заклад зобов'язаний публікувати на власному сайті документи про свої фінанси, майно, у тому числі кошториси, звіти про їх виконання, розподіл зарплат тощо;

- ректори, декани, завідувачі кафедр будуть обиратися на свої посади на 5 років і не зможуть їх обіймати більше ніж двічі;

- п'ять освітньо-кваліфікаційних рівнів: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук. Ступінь «спеціаліста» скасовано;

- не буде рівнів акредитації вищих навчальних закладів. Будуть 4 типи вишів: університети (універсальні навчальні заклади); інститути та академії (галузеві навчальні заклади) і коледжі (де готують фахівців до рівня молодшого бакалавра чи бакалавра);

- проти плагіату: наукові роботи та відгуки опонентів перед захистом будуть розміщуватися на сайтах вишів;

- зменшення навантаження на викладачів (з 900 до 600 годин на ставку) та студентів (30 годин замість 36 на кредит);

- академічна мобільність. Запроваджується передбачена Болонською системою кредитно-модульна система вимірювання навчального навантаження;

- вступ – тільки через зовнішнє оцінювання;

- конкурентна система держзамовлення. Механізм електронного вступу до вишів і автоматичного розміщення держзамовлення;

- стипендії на рівні прожиткового мінімуму;

- гарантоване цільове фінансування наукових розробок в університетах, які отримають статус національного або дослідницького;

- мовою викладання є державна мова. Для підвищення міжнародної академічної мобільності виш має право частину дисциплін викладати англійською чи іншими іноземними мовами, але забезпечивши при цьому знання здобувачами відповідної дисципліни й українською.

Отже, Закон України «Про вищу освіту» встановлює правові, організаційні, фінансові й інші засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях. У ньому сформульовані основні засади державної політики у галузі вищої освіти.

Основні категорії та поняття. Система освіти, загальноосвітня школа, вища освіта.

Запитання для перевірки знань

1. Як Ви розумієте поняття «Система освіти»?
2. Назвіть основні навчальні заклади.
3. Дайте визначення поняттю «Вища освіта».
4. Окресліть основні завдання Закону України «Про освіту».
5. Як змінилися Розділи Закону України «Про вищу освіту»?
6. Які основні новації Закону України «Про вищу освіту»?
7. Яке Ваше бачення щодо змін Закону України «Про вищу освіту»?

Рекомендована література

1. Губерська Н. Л. Сучасний стан та тенденції розвитку державної політики у сфері вищої освіти в Україні. URL: http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/154-suchasnyi-stan-ta-tendentsiirozvytku-derzhavnoi-polityky-u-sferi-vyshchoi-osvity-v-ukraini-huberska-n-l (дата звернення: 29.12.2020 р.).
2. Закон України «Про вищу освіту» Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 29.12.2020 р.).
3. Закон України «Про освіту». Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 29.12.2020 р.).

Тема 4.
Суб'єкти освітнього процесу ЗВО.

План

4.1. Суб'єкти освітнього процесу.
4.2. Структура викладацької діяльності.
4.3. Психологічні чинники, що впливають на процес навчання.
4.4. Стилі викладацької діяльності.
4.5. Особливості розвитку особистості здобувача.
4.6. Права та обов'язки здобувачів.

Суб'єкти освітнього процесу. Новітня гуманістична психолого-педагогічна наука направлена на суб'єкт – суб'єктну рольову систему педагогічного процесу, де і педагог і студент є активними діячами. Об'єктом фахової діяльності педагога є освітній процес як система взаємопов'язаних навчально-розвивальних задач; знання про оточуючу реальність; спеціальні знання; процес освоєння професійної діяльності тощо. Орієнтація професійної освіти на суб'єкт-суб'єктну взаємодію є достатньо новою.

Одним із суб'єктів освітнього процесу закладу вищої освіти є викладач. Викладацька діяльність спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та / або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо) й провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового чи цивільно-правового договору (Закон України «Про освіту», 2017).

Ще одним суб'єктом освітнього процесу є здобувач. Здобувачі освіти – вихованці, учні, студенти, курсанти, слухачі, стажисти, аспіранти (ад'юнкти), докторанти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою здобуття освіти. Діяльність здобувачів в освітньому процесі є навчальною (в досить широкому розумінні). Результати навчання здобувача – знання, уміння, навички, способи мислення,

погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів (Закон України «Про Освіту», 2017). Практично весь освітній процес побудований на прямій чи опосередкованій взаємодії науково-педагогічних працівників (викладачів) і здобувачів (студентів) – суб'єктів цього процесу.

Структура викладацької діяльності. Викладач ЗВО свою педагогічну діяльність здійснює у кількох напрямах: навчальна, методична, наукова (дослідницька), виховна, організаційна.

Ключовою діяльністю викладача у ЗВО є навчальна, що спрямована на організацію освітнього процесу відповідно до нормативних документів. Навчальна діяльність поєднує теоретичну складову (розкриття сутності науки, нових закономірностей) та практичну (спрямована на розв'язання педагогічних завдань). Викладач обмірковує зміст навчання, визначає мету та завдання навчання з конкретної дисципліни у взаємозв'язку з іншими дисциплінами; добирає сучасні форми, методи та засоби навчання, що сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувача, обирає форми контролю знань. Головними видами навчальної діяльності є лекції, практичні, лабораторні, семінарські заняття, консультації, рецензування, організузація захисту курсових робіт і проєктів, керівництво практикою та навчально-дослідною роботою здобувачів, керівництво кваліфікаційними роботами, заліки, екзамени, тощо.

З навчальною роботою міцно пов'язана методична діяльність педагога щодо підготовки освітнього процесу, його забезпечення й вдосконалення. До неї відносять: підготовку до лекційних, практичних, лабораторних, семінарських занять, різних видів практики; розробка та видання конспектів лекцій, збірок вправ і задач, лабораторних практикумів, методичних рекомендацій до самостійної роботи, до підготовки курсових і

кваліфікаційних робіт; поточну роботу щодо підвищення професійної кваліфікації (вивчення, узагальнення та систематизація методичних, навчальних, наукових джерел); вивчення як вітчизняного, так і зарубіжного провідного досвіду тощо.

Під час методичної роботи підвищується рівень майстерності педагога: засвоєння змісту нових освітніх програм і технологій їх реалізації; ознайомлення зі здобутками психолого-педагогічної науки; вивчення сучасних методик і технологій викладання навчальних дисциплін; впровадження передового педагогічного досвіду; розвиток навичок рефлексії; вдосконалення навичок самоосвіти та самовдосконалення тощо.

Вагоме місце в діяльності педагога ЗВО належить організаційно-методичній роботі: організація навчальних практик; робота на підготовчому відділенні; організація функціонування приймальної комісії; підготовка до засідання кафедри, вченої ради факультету, вченої ради ЗВО; підготовка до науково-методичних семінарів тощо.

Педагогічна діяльність викладача має поєднуватись з науковою (дослідницькою) діяльністю, що збагачує внутрішній світ педагога, розвиває творчість і креативність, підвищує науковий рівень знань. Зі свого боку педагогічна діяльність спонукає до всебічних узагальнень і систематизації матеріалу, до якісного формулювання ідей, висновків і нових гіпотез.

Опрацьовуючи науковий матеріал, викладач має переосмислити його, виявити те, що доцільно застосувати у своїй професійній діяльності. Виховну ж діяльність педагог здійснює найперше у процесі навчання, використовуючи потенційні можливості навчальних дисциплін і під час спілкування у позааудиторний час. Усі розглянуті напрями діяльності викладача функціонують в єдності, хоча у різних педагогів один може превалювати над іншими.

Професійна діяльність викладача ЗВО є полі-функціональною, вона окреслює єдність наукової діяльності та викладання дисциплін; керівництво навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів; навчання методам роботи у

лабораторіях, методів спостереження й експерименту, використання ІТ технологій тощо; організацію та керівництво самостійною роботою здобувачів; сприяння розвитку їх загальнолюдських якостей і світогляду; формування та розвиток необхідних професійних якостей майбутніх фахівців тощо.

Психологічні чинники, що впливають на процес навчання. Професійна діяльність викладача ЗВО є дуже складною як за своїм змістом, так і за своєю формою. Саме це й обумовлює довготривалий процес становлення і розвитку педагогічної галузі, а також її сучасна остаточна невизначеність.

Однією зі специфічних ознак освітнього процесу у ЗВО є врахування вікових та індивідуальних особливостей здобувачів як суб'єктів освітнього процесу. Студентство – особлива соціальна категорія, специфічна соціальна група, що організаційно об'єднана системою вищої освіти. У соціально-психологічній площині студентство (у порівнянні з іншими групами населення) має найвищій рівень пізнавальної мотивації, найбільш високий освітній рівень, найвищій рівень соціальної активності, є найбільш активним у засвоюванні культурних цінностей. Врахування зазначених особливостей студентства є підвалиною відношень викладача до кожного здобувача як до партнера педагогічної взаємодії, самобутньої, безумовно цінної особистості, яка спроможна та жадає до самоосвіти й самовдосконалення. До того ж, важливо враховувати те, що студентські роки – особливий етап розвитку особистості, який має свої вікові закономірності. *Юність та раннє дорослішання – це два етапи розвитку особистості, з якими стикаються більшість здобувачів за своїми віковими рамками*. Саме на цих вікових стадіях, за думкою видатних психологів сучасності, відбувається становлення Его – ідентичності особистості:

- ✓ як здатності зберігати власну внутрішню цілісність і відповідність у відношеннях з іншими та суспільством в цілому (Е. Еріксон);

- ✓ утвердження зрілої Я - концепції особистості (К. Роджерс, А. Маслоу), яка охоплює як власне особистісний, так і професійний компонент (професійну Я - концепцію);
- ✓ досягнення соціальної зрілості (Б.Г. Ананьєв) та ін.

Саме у даний час відбувається становлення соціальної самостійності особистості: щодо економічної самостійності, закладання основ самостійного життя, створення власної сім'ї тощо. Даний віковий період характеризується особливим структуруванням інтелекту; специфічною динамікою характеризується мотивація особистості (домінування мотивації досягнення та пізнавальної мотивації у структурі професійних мотивів).

Все це повинно відображатися у формах і методах організації освітнього процесу та педагогічної взаємодії у ЗВО та розуміти тоді, коли йдеться мова про виховання здобувачів у вищій школі. Підкреслюючи необхідність реалізації виховної функції викладача ЗВО, необхідно розуміти, що виховання як цілеспрямований і систематичний процес впливу педагога на здобувача з метою формування в нього певних рис і моральних якостей не може бути адекватним сучасній гуманістичній освіти в Україні, позаяк таке виховання суперечить принципам особистісно-орієнтованого навчання, суперечить тому, що педагог спілкується вже з дорослою, зрілою людиною – здобувачем, який сам приймає рішення щодо самого себе і має безумовне право на індивідуальність. Проте, виховання є необхідним на умовах створення *рефлексивного середовища*, яке сприяє становленню позитивного соціально-психологічного клімату в студентській групі.

З психологічної точки зору, як цілісне явище педагогічна діяльність є особливою життєвою реальністю в її предметному, часовому і просторовому аспекті. При предметному розгляді фахова діяльність педагога характеризується певним об'єктом (те, на що спрямована діяльність) і суб'єктом (той, хто реалізує діяльність), метою (очікуваний результат, на досягнення якого спрямована діяльність), способами (шляхи досягнення цілі) та засобами (сукупність матеріальних елементів, завдяки яким досягається

ціль) досягнення цілей і задач, функціями (зовнішні прояви, значення діяльності) й умовами (елементи оточуючого середовища, без яких діяльність не може існувати).

Особливістю діяльності викладача є те, що вона визначається суспільним запитом. Педагог не вільний у виборі підсумкових результатів своєї діяльності, але конкретні задачі, що виходять з мети, він повинний окреслювати самостійно, співвідносити з умовами реалізації діяльності.

Засобами професійної діяльності викладача ЗВО є:

1) наукові (теоретичні й емпіричні) знання, за допомогою і на підвалинах яких формуються знання здобувачів;

2) носіями знання виступають джерела інформації, а саме: підручники, книги, посібники, методичні рекомендації тощо;

3) допоміжними засобами виступають ІТ технології.

Способами реалізації фахової діяльності викладача є різні методи навчання, педагогічні технології, форми організації тощо. Досліджуючи методи професійної діяльності викладача ЗВО, чимало авторів неправомірно ототожнюють методи педагогічної діяльності ЗВО із методами діяльності шкільного вчителя, не враховуючи суттєві відмінності навчання у вищій школі від загальноосвітньої. На відміну від останньої, у вищій школі здобувач повинен оволодіти сучасною наукою й отримати професійну освіту. Тому методи навчання у ЗВО і для викладача і здобувача, не є способом трансформації й осмислення знання, а методами проникнення в процес розвитку науки, розкриття її методологічних основ, а відтак, – види і методи навчання у ЗВО є видами і методами наукового дослідження (це особливо стосується профілюючих дисциплін, спецкурсів і спецпрактикумів).

Характерною особливістю професійної діяльності викладача ЗВО виступає її всеохоплюючий комунікативний характер. Кожна форма організації навчання у закладі вищої освіти (лекції, практичні та семінарські заняття, лабораторні роботи, консультації, різноманітні форми організації самостійної роботи здобувачів, наукові студентські семінари, конференції

тощо) – це певним чином структурована професійно - педагогічна взаємодія викладача зі здобувачем, яка потребує від педагога не тільки знання профільного матеріалу (змісту викладання), а, насамперед, високого рівня розвитку професійних комунікативних якостей і професійної культури.

Стилі викладацької діяльності. Викладацька діяльність характеризується певним стилем. Загалом стиль будь якої діяльності зумовлюється специфікою самої діяльності й індивідуально-психологічними особливостями її суб'єкта. Стиль педагогічної діяльності визначається як стійка індивідуальна специфічна система психологічних засобів, прийомів, навичок, методів і способів здійснення викладацької діяльності.

Відображаючи специфіку викладацької діяльності, педагогічний стиль охоплює стиль саморегулювання, стиль управління, стиль спілкування і когнітивний стиль її суб'єкта – викладача.

Формування стилю педагогічної діяльності залежить від багатьох чинників, найважливішими серед яких є:

а) індивідуально-психологічні особливості викладача (індивідуально-типологічні, особистісні й поведінкові);

б) специфічні ознаки діяльності;

в) характерні властивості здобувачів (вік, стать, статус, рівень знань тощо).

Залежно від індивідуально-психологічних якостей викладача виокремлюють наступні (класичні) стилі діяльності:

Демократичний стиль. За такого стилю педагогічної діяльності викладач розглядає студента як рівноправного партнера у спілкуванні, колегу у спільному пошуку знань. Викладач залучає здобувачів до прийняття рішень, бере до уваги їхні думки, заохочує самостійність суджень, зважає не лише на успішність, а й на особистісні якості. Методами впливу є спонукання до дії, порада, прохання. Здобувачі при цьому завжди спокійні, задоволені своєю роботою, впевнені в собі. Викладачі-демократи багато

працюють над собою, своїми психологічними вміннями. Їх характеризує висока професійна стійкість, задоволеність своєю професією.

Авторитарний стиль. Викладач, який є носієм цього стилю, сприймає здобувача не як суб'єкта навчання, а як об'єкта педагогічного впливу. Він одноосібно приймає рішення, встановлює жорсткий контроль за виконанням завдань, не обґрунтовує своїх дій перед студентством. Унаслідок цього студенти стають пасивними, знижується їх самооцінка, що спричиняє агресію; їхні сили спрямовані на психологічний захист, а не на засвоєння знань і власний розвиток. Основними методами впливу авторитарних викладачів є наказ, повчання. Вони не задоволені професією, їм властива професійна нестійкість. Педагоги із цим стилем діяльності дбають насамперед про методичну культуру.

Ліберальний стиль. Викладач із таким стилем роботи уникає ситуацій прийняття рішень, передає ініціативу здобувачам і колегам. Організацію та контроль діяльності здобувачів здійснює безсистемно, йому властиві нерішучість, вагання. У групі це зумовлює нестійкий мікроклімат, приховані конфлікти.

Особливості розвитку особистості студента. Здобувачі вищої освіти – своєрідна мобільна група, діяльність яких направлена на засвоєння за спеціально організованою освітньою програмою необхідних компетентностей і підготовку до виконання важливих соціальних функцій: професійних, культурологічних, громадсько-політичних, сімейних тощо. Магістральним напрямом життєдіяльності здобувачів є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне, фізичне самовдосконалення. Здобувач ЗВО характеризується професійною спрямованістю та готується до висококваліфікованого виконання функцій фахівця в обраній професійній галузі.

Студентський вік припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості, коли завершується фізичне формування організму,

розвивається та ступінь духовної зрілості, яка дозволяє самостійно вирішувати питання обрання професії, участі у виробничій праці після закінчення школи чи ЗВО. В юності різко активізується ціннісно - орієнтаційна діяльність.

Загалом здобувача як людину певного віку і як особистість можна охарактеризувати трьома аспектами:

- ✓ психологічний, як єдність психічних станів, процесів і властивостей особистості. Головне в психологічному аспекті – це психічні властивості (темперамент, характер, спрямованість, здібності), від яких залежить перебіг психічних процесів, виникнення психічних станів, вияв психічних утворень. Проте, вивчаючи конкретного здобувача, необхідно зважати на конкретно його психічні процеси та стани;
- ✓ соціальний – суспільні відносини, якості, породжені приналежністю здобувача до певної соціальної групи, національності тощо;
- ✓ біологічний – тип вищої нервової діяльності (будову аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, статуру, фізичну силу, колір шкіри, риси обличчя). Цей аспект в основному визначений спадковістю і вродженими задатками, але у відомих межах змінюється під впливом умов життя. Вивчення цих аспектів розкриває якості та можливості здобувача, його вікові й особистісні особливості.

Таким чином, студентський вік характеризується досягненням найвищих, «пікових» результатів, які базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку. Здобувач як особистість характеризується найбільш активним розвитком моральних і естетичних почуттів, завершенням становлення й стабілізації характеру. Особливо важливо, що це період оволодіння повним комплексом соціальних ролей дорослої людини (суспільно-політичних, громадянських, професійно-трудових, статево-гендерних, родинно-батьківських тощо). Із цим віком пов’язаний початок «економічної активності», під яким демографи розуміють включення людини в самостійну виробничу діяльність, початок

трудової біографії, створення сім'ї й розв'язання пов'язаних із цим фінансово-господарських проблем.

У складних сучасних соціально-економічних умовах багато здобувачів змушені поєднувати навчання з трудовою діяльністю, яка є для них не стільки засобом самоствердження й самореалізації, скільки джерелом засобів існування. У них спостерігається, з одного боку, перетворення мотивації, всієї системи ціннісних орієнтацій, з іншого, – інтенсивне формування спеціальних здібностей у зв'язку з професіоналізацією. Однак студентський вік характеризується ще й тим, що великі потенційні можливості досягнення оптимуму розвитку моральної, інтелектуальної й фізичної сфери сповна реалізується не кожним здобувачем. Це пояснюється як недостатнім розвитком у 17-19 років здатності щодо свідомої саморегуляції поведінки, так і прихованою ілюзією, що це зростання сил триватиме «вічно», що краще життя все ще попереду, а тому всього омріяного можна легко досягнути. Проявом цього, зокрема, є те, що окремі здобувачі навчаються від «сесії до сесії», не проявляють особливої активності в навчанні, не мають потреби в самоосвіті й самовдосконаленні, їхня увага в основному зосереджується на гедоністичних захопленнях.

Посилення свідомих мотивів поведінки є характерною рисою етичного розвитку в цьому віці. Помітно зміцнюються якості (цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою) яких не вистачало певною мірою в старших класах. Підвищується інтерес до моральних проблем (цілі, образ життя, обов'язок, любов, вірність тощо). Разом з тим фахівці в галузі вікової психології і фізіології відзначають, що здатність людини до свідомої регуляції своєї поведінки в 17-19 років розвинута недостатньо. Нерідкими є випадки немотивованого ризику, невміння передбачати наслідки своїх вчинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви. Юнацький вік, за Еріксоном, будується навколо кризи ідентичності, що складається з серії соціальних і індивідуально-особистісних обрань, ідентифікацій і самовизначень.

Права і обов'язки студентів. Суспільні відносини у галузі навчання, виховання, професійної підготовки громадян України, а саме: організаційні, фінансові й інші засади функціонування системи вищої освіти, умови для самореалізації особистості здобувачів вищої освіти, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих фахівцях врегульовано Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

Здобувачі мають право на:

- вибір форми навчання;
- безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;
- трудову діяльність у позанавчальний час;
- додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою ЗВО;
- участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікацій;
- перерву в навчанні у встановленому законодавству порядку;
- участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;
- надання пропозицій щодо умов і розмірів плати за навчання;
- участь у об'єднаннях громадян;
- участь у діяльності органів громадського самоврядування ЗВО та факультетів, Вченої ради ЗВО та факультетів, органів студентського самоврядування;
- обрання навчальних дисциплін за спеціальністю в межах, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки та робочим навчальним планом;

- участь у формуванні індивідуального навчального плану;
- моральне та (або) матеріальне заохочення за успіхи у навчанні та активну участь у науково-дослідній роботі;
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність;
- безкоштовне користування у ЗВО бібліотеками, інформаційними фондами, послугами навчальних, наукових, медичних та інших підрозділів вищого навчального закладу;
- канікулярну відпустку тривалістю не менше ніж вісім календарних тижнів;
- здобувачі, які навчаються за денною (очною) формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті, а також на забезпечення гуртожитком у порядках, встановлених Кабінетом Міністрів України;
- здобувачі мають право на отримання стипендій, призначених юридичними та фізичними особами, які направили їх на навчання, а також інших стипендій відповідно до законодавства.

Здобувачі *зобов'язані:*

- дотримуватися вимог законодавства, внутрішніх нормативних актів, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу;
- дотримуватися моральних, етичних норм;
- виконувати графік навчального процесу та вимоги навчального плану, відвідувати заняття;
- виконувати у встановлені терміни усі види завдань, що передбачені навчальними планами і програмами;
- дбати про підвищення авторитету навчального закладу;
- дбайливо користуватись аудиторним обладнанням, меблями, комп'ютерною технікою, книжковим фондом, іншим майном, що належить навчальному закладу.

Основні категорії та поняття. Викладач, здобувач, об’єкт навчання, суб’єкт навчання, діяльність викладача.

Запитання для перевірки знань

1. Кого можна віднести до суб’єктів навчання?
2. Як Ви розумієте суб’єкт – суб’єктну систему освітнього процесу?
3. Яка визначальна функція праці викладача?
4. Які основні напрями діяльності викладача?
5. У чому полягає специфіка професійної діяльності педагога вищої школи?
6. Які стилі педагогічної діяльності Ви знаєте
7. Які основні напрями життєдіяльності здобувачів?
8. Назвіть права та обов’язки здобувачів.

Рекомендована література

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. К.: Либідь, 1998. 560 с.
2. Педагогіка вищої школи. URL: http://pedagogika-2014.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 25.07.2016 р.).
3. Стилі педагогічного спілкування. URL: http://osvita.ua/school/method/teacher/3510/ (дата звернення: 25.07.2016 р.).
4. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с.

Тема 5.
Сутність, структура та функції освітнього процесу у ЗВО.

План

5.1. Викладання й учіння в освітньому процесі.
5.2. Процеси пізнання та навчання.
5.3. Функції освітнього процесу.
5.4. Компонентний склад процесу навчання.
5.5. Структура освітнього процесу у ЗВО.

Розв’язання конкретних дидактичних завдань відбувається через навчання, яке об’єднує процеси передавання, засвоєння, збереження і застосування інформації. У процесі навчання у ЗВО беруть участь два діючі суб’єкти – викладачі і здобувачі, отже, складовими навчання є викладання й учіння.

Викладання – це діяльність викладача, що спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю здобувача через врахування об’єктивних і суб’єктивних закономірностей, методів, наукових підходів, принципів,

організаційних форм і засобів навчання. У процесі викладання перед здобувачами ставляться пізнавальні завдання, надаються нові знання, організовується самостійна робота із засвоєння, закріплення і застосування знань, умінь і навичок і проводиться перевірка якості набутих компетенцій.

Учіння – планомірний процес засвоєння здобувачами знань, умінь і навичок, регламентований навчальними планами й освітніми програмами. Процес учіння заснований на мотивації. Завдання викладача у цьому процесі полягає в тому, щоб допомогти здобувачам засвоїти набутий людством досвід, необхідний для їх майбутньої фахової діяльності.

Процес навчання визначається зовнішніми (об'єктивними) та внутрішніми (суб'єктивними) чинниками. До внутрішніх чинників відносять особистісні якості людини, рівень розвитку, пізнавальні можливості, мислення, пам'ять, рівень рефлексії, вміння усвідомлювати те, що відбувається з нею і в навколишньому світі, попередній досвід, мотивація учіння, стиль навчально-пізнавальної діяльності. До зовнішніх чинників належать зміст навчання, знання, вміння викладача тощо. Ефективність та якість процесу учіння здебільшого залежить саме від особистості викладача – його рівня знань, змісту і структури.

Процес засвоєння знань включає наступні ланки: сприймання – осмислення та розуміння – узагальнення – закріплення – застосування на практиці.

Сприймання – це відображення предметів і явищ навколишнього світу, що діють у певний момент на органи чуття людини. Для того щоб цей процес був ефективним, стимулюють психологічну готовність здобувачів до навчання (створюють мотиваційний фон), формують активно-позитивне ставлення до майбутньої пізнавальної діяльності, спираються на попередні знання й досвід, зосереджують увагу на об'єкті пізнання.

Осмислення та розуміння навчального матеріалу є процесом розумової діяльності, який спрямований на розкриття істотних ознак, якостей предметів, явищ та процесів і формулювання теоретичних понять, ідей,

законів. Воно досягається шляхом аналізу, синтезу, порівняння, індукції, дедукції тощо.

Узагальнення – це логічний процес переходу від одиничного до загального або від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак явищ дійсності. Узагальнюючи навчальний матеріал, викладач повинен звернути увагу на суттєві ознаки предметів, явищ, процесів, добирати варіанти методів і прийомів, які найповніше розкривають в них істотне.

Закріплення знань, умінь і навичок – це спеціальна робота педагога щодо реалізації дидактичного принципу міцності засвоєння здобувачами навчального матеріалу. Для його закріплення важливе значення має первинне, поточне і узагальнююче повторення. Повторення повинно бути вмотивованим, правильно розподіленим у часі, цілеспрямованим, розрахованим не на механічне запам'ятовування.

Застосування на практиці знань, умінь і навичок – це перехід у навчальній діяльності від абстрактного до конкретного, що досягається різноманітними вправами, самостійною роботою на практичних і лабораторних заняттях.

Ефективність засвоєння знань залежить від мотивації здобувачів (що є внутрішньою причиною, яка спонукає здобувача вчитися) до навчально-пізнавальної діяльності.

Процеси навчання і пізнання. Методологічною засадою процесу навчання є теорія пізнання, яка охоплює природу наукового пізнання і його можливості, головні закономірності пізнавального процесу, методи та форми пізнання людиною навколишнього світу, умови істинності пізнання.

Процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей і називається *пізнання*. Спільною у процесах навчання і наукового пізнання є їх спрямованість на пізнання об'єктивної реальності та здійснення за схемою: живе спостереження об'єкта навчання чи пізнання – осмислення істотних властивостей, особливостей, зв'язків цього об'єкта –

застосування здобутих знань на практиці або перевірка знання, набутого у процесі пізнання, на практиці. Тому навчання можна вважати специфічною формою пізнання об'єктивної дійсності, набуття суспільного досвіду.

Процеси навчання і пізнання мають такі відмінності:

- ✓ пізнання стосується самого об'єкта пізнання, а в навчанні можливе використання його наочного або словесного зображення;
- ✓ у пізнанні відкривають об'єктивно нове, невідоме, а в навчанні здобувач зясовує для себе якусь істину;
- ✓ у навчанні прискорено пізнають те, на що наука витратила роки;
- ✓ навчання передбачає і формування вмінь та навичок, а пізнання – тільки розкриття істини;
- ✓ практика у навчанні допомагає краще зрозуміти та засвоїти матеріал, а не служить критерієм істини, як у пізнанні.

Рушійними силами освітнього процесу є його суперечності між:

- ✓ зростаючими вимогами суспільства до освітнього процесу та його загальним станом, який потребує постійного вдосконалення;
- ✓ досягнутим здобувачами рівнем знань, умінь і навичок та компетентностями, необхідними для виконання поставлених перед ними нових завдань;
- ✓ фронтальним викладом матеріалу й індивідуальним характером його засвоєння;
- ✓ розумінням матеріалу викладачем і здобувачами;
- ✓ теоретичною формою знань й уміннями застосовувати їх на практиці тощо.

Викладач повинен уміти виявити у процесі навчання суперечності і використовувати їх для активізації пізнавальної діяльності здобувачів.

Функції освітнього процесу. Освітній процес, забезпечуючи реалізацію завдань, що стоять перед закладом вищої освіти, реалізує чотири основні функції: освітню, виховну, розвивальну, професійну.

Сутність *освітньої функції* полягає у наданні здобувачам можливості набути наукові систематизовані знання відповідно до освітньої програми за профілем підготовки, а також сформувати відповідні уміння і навички з метою застосовування їх у майбутній професійній діяльності.

Виховна функція спрямована на формування всебічно розвиненої особистості, її індивідуальних і професійно-необхідних якостей. Це досягається завдяки досконало вибудуваному змісту навчальних дисциплін, що сприяє формуванню світогляду і загальної культури здобувачів, а також завдяки політичним, моральним, етичним й естетичним якостям викладачів.

Розвивальна функція зорієнтована на формування творчої та креативної особистості. За умови свідомого підходу до можливостей розвивального навчання вона орієнтує на те, що пізнавальні процеси продуктивно впливають на розвиток мислення, уяви, пам'яті, спостережливості, мови. Головна цінність цієї функції навчання полягає в тому, що здобувачі навчаються знаходити в навчальному матеріалі те, що впливає на їх розвиток.

Значення *професійної функції* виявляється в тому, що освітній процес набуває професійної спрямованості. Вона реалізовується успішно за умови усвідомлення її важливості викладацьким складом закладу вищої освіти.

Компонентний склад процесу навчання. За своєю структурою освітній процес у вищій школі у найбільш загальному вигляді має взаємопов'язані компоненти, що представлені на Рис. 5.2.

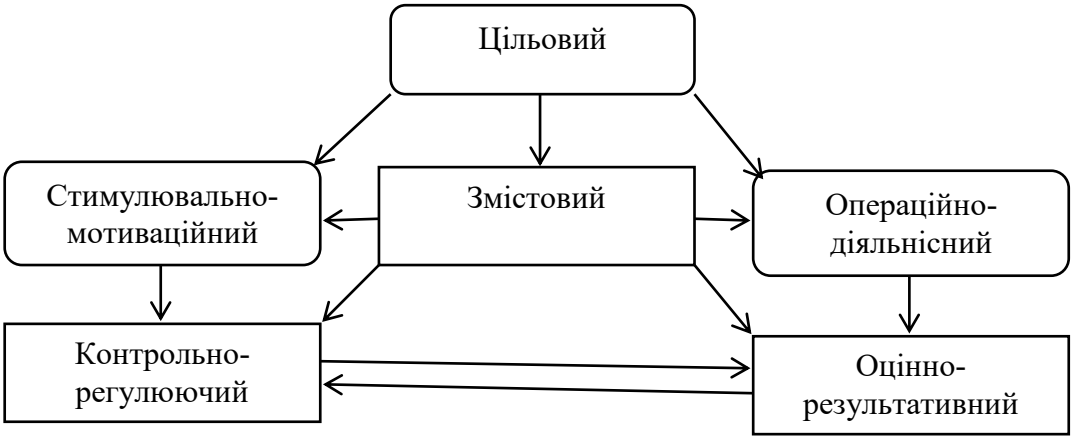

Рис. 5.1. Взаємозв'язок елементів процесу навчання у ЗВО.

Охарактеризуємо більш детальніше компоненти освітнього процесу вищої школи:

- цільовий компонент – окреслює мету і завдання навчання у закладі вищої освіти (вивчення конкретної навчальної дисципліни та навчально-пізнавальна діяльність здобувачів на заняттях);

- стимулювально - мотиваційний компонент передбачає заохочення здобувачів до активної навчально-пізнавальної діяльності, їх свідомого засвоєння знань і формування позитивної мотивації до навчання;

- змістовий компонент має на меті оптимальний добір дисциплін до навчального плану, змістовність робочих програм і навчальних посібників, оптимальний добір змісту, методів і засобів проведення кожного заняття;

- операційно - діяльнісний – орієнтує на оптимальний добір методів, форм, прийомів і засобів навчання;

- контрольно – регулюючий – орієнтований на забезпечення дієвого контролю та самоконтролю за рівнем академічних досягнень здобувачів (рівень знань, умінь і навичок) і добір дієвих методів їх підвищення;

- оцінно - результативний компонент полягає у якісній діагностиці та самодіагностиці рівня знань, умінь і навичок здобувачів і виявленні шляхів їх удосконалення.

Усі компоненти необхідно розглядати у взаємозв’язку, як ланки освітнього процесу, до яких треба підходити творчо, не допускаючи шаблону.

Визначальним джерелом професійної діяльності педагога вищої школи постає соціального замовлення – вимоги до особистості, яка отримує освіту. Ці вимоги насамперед окреслюються в змісті освіти. Правильним буде твердження, що процесуальна сторона навчання (організаційні форми, методи, дидактичні засоби тощо) визначається змістом освіти, у якому сконцентровані соціальні цілі, що проєктують професійні та особистісні якості «продукту навчання» – випускника ЗВО (рис. 5.2).

До того ж варто враховувати, що не тільки зміст освіти визначає перебіг освітнього процесу, але і, навпаки, має місце залежність обсягу, структури, змісту освіти від закономірностей і принципів навчання, від реальних умов, у яких він відбувається. У той же час форми розгортання діяльності викладача і здобувачів, за допомогою яких зміст освіти засвоюється молодим поколінням, організаційні форми, методи, засоби навчання визначаються характером цього змісту.

Рис. 5.2 Структура освітнього процесу у ЗВО.

Процес навчання у ЗВО має свої особливі риси:

- кожна дисципліна вивчається здобувачами у її динаміці. Викладач має надавати інформацію про виникнення, становлення і розвиток тої чи тої науки, перспективи вирішення актуальних проблем;

- неодмінною умовою освітнього процесу у сучасному ЗВО є його поєднання з науковими дослідженнями. Педагог має поєднувати викладання з активною науково-дослідною роботою в галузі науки, яку він викладає, та власним прикладом стимулювати здобувачів до дослідницької роботи;

- має місце великий об’єм самостійної навчально-пізнавальної діяльності здобувачів, що спрямована на опрацювання різних наукових джерел під час підготовки до практичних і семінарських занять, написанні рефератів, курсових і кваліфікаційних робіт тощо;

- однією з найбільших важливих особливостей освітнього процесу у сучасному ЗВО є його спрямованість на ефективну та якісну професійну підготовку майбутніх фахівців. Повинна бути провідною ідея професійної спрямованості викладання всіх навчальних дисциплін. У зв’язку з цим викладачі повинні знати та концентрувати увагу на провідні професійні функції та специфіку фахової діяльності обраної галузі здобувачем.

Структура освітнього процесу ЗВО. Основним завданням освітнього процесу (від лат. «procesus» – просування вперед) у закладі вищої освіти є цілеспрямована підготовка майбутніх фахівців різного профілю до творчої життєдіяльності у сучасному суспільстві. Освітній процес у ЗВО – це система організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв’язок викладання (діяльність викладача) й учіння (діяльність здобувача), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості здобувача, його підготовки до фахової діяльності.

На Рис. 5.3 відображена структура діяльності суб’єктів освітнього процесу у ЗВО, яку проаналізуємо спираючись на аксіоматичний підхід, запропонований Д.В. Чернилевським. Сутність цього підходу полягає у тому, що чітка таксономія цілей навчання (чому і для чого навчати?), повинна відповідати відбору та проєктуванню змісту (що вивчати?), формам організації й управлінню освітнім процесом (як навчати?), методам і засобам навчання (за допомогою чого?) і з урахуванням досягнутих результатів навчання (чого досягли у навчанні?).

Розглянувши основні етапи, загальну структуру та характеристику освітнього процесу у ЗВО, висновлуємо, що основною рушійною силою освітнього процесу є протиріччя між потребами суспільства, які воно висуває до професійної підготовки молоді, і її рівнем. Мірилом для оцінки

професійної підготовки майбутніх фахівців на кожному етапі освітнього процесу і виступають суспільні потреби.

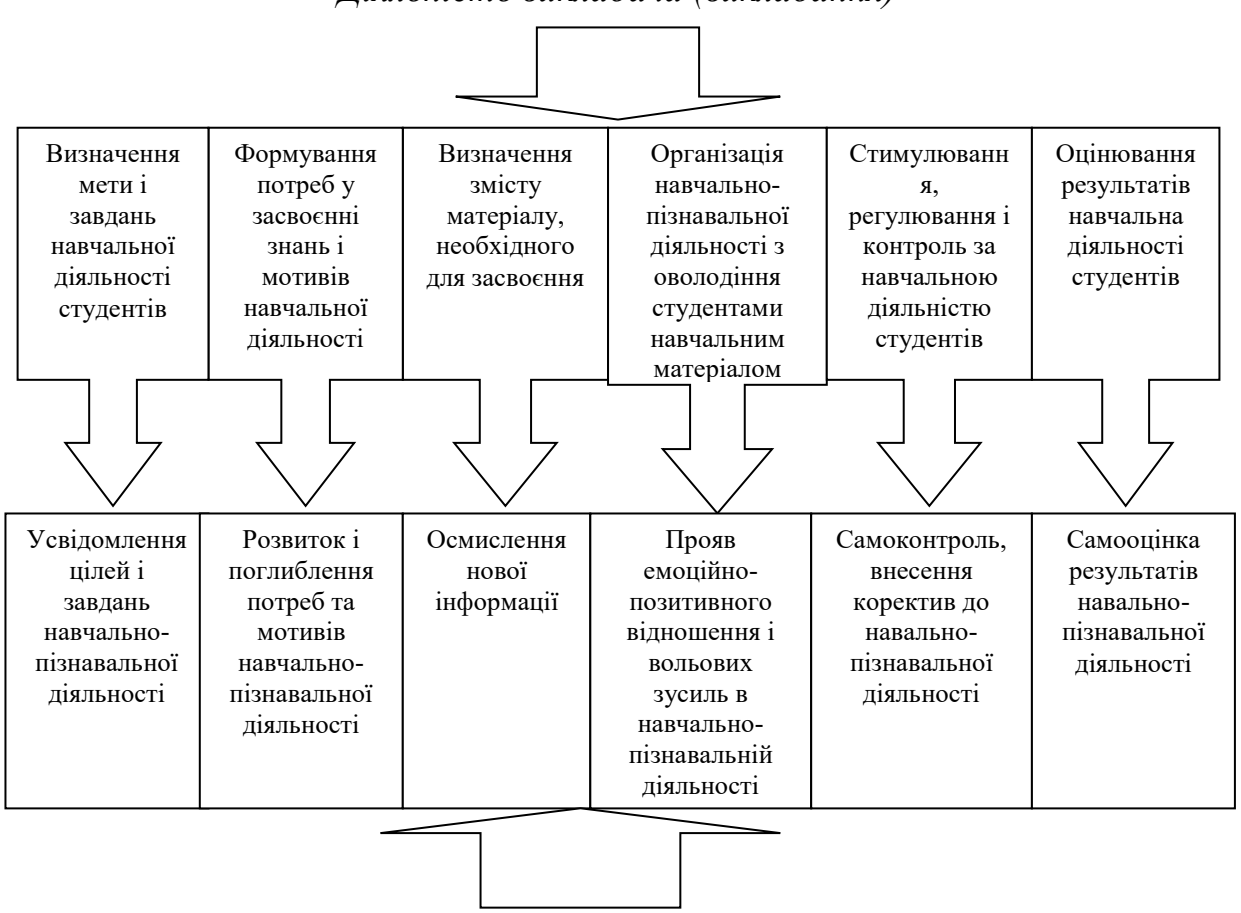

Рис. 5.3 Структура діяльності суб’єктів навчального процесу.

Викладач ЗВО повинен уміти виявити в освітньому процесі суперечності і використовувати їх для активізації пізнавальної діяльності здобувачів.

Таким чином, реалізація завдань закладу вищої освіти залежить від чіткого та вмілого структурування освітнього процесу, що забезпечується виконанням усіх його функцій.

Основні категорії та поняття. Викладання, учіння, завдання освітнього процесу, функції освітнього процесу, освітній процес у вищій школі.

Запитання для перевірки знань

1. Як Ви розумієте поняття «викладання» та «учіння»?
2. Чим визначається процес навчання?
3. Які ланки охоплює процес засвоєння знань?
4. Назвіть функції освітнього процесу.
5. Яка структура діяльності суб'єктів навчання?
6. Яка структура освітнього процесу у ЗВО?
7. Які компоненти освітнього процесу Ви знаєте?
8. Які особливі риси процесу навчання у вищій школі?

Рекомендована література

1. Дубинецький В. В. Аналіз змісту та структури процесу підготовки спеціалістів на сучасному етапі. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* №2 (55). 2013. С. 48-57 URL: http://oaji.net/articles/2014/690-1395928029.pdf (дата звернення 25.06.2021).
2. Ілійчук Л. В. Загальні основи педагогіки: методичні рекомендації. Івано-Франківськ, 2012. 76 с.
3. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. 3-е вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2007. 495 с.
4. Полякова Г. А, Борова Т. А. Педагогіка: навчальний посібник. Х.: ВД: «ІНЖЕК», 2011. 374 с.
5. Туркот. Т. І. Педагогіка вищої школи. URL: https://pidru4niki.com/13680808/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli (дата звернення 25.06.2021).
6. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. К.: «Академвидав», 2006. 352 с.
7. Методологія наукової діяльності: навч. посіб. / Д. В. Чернілевський та ін. / за ред. Д. В. Чернілевського. 2-ге вид., допов. Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. 484 с.

Тема 6.
Форми, методи та принципи навчання у ЗВО.

План

6.1. Закономірності та специфіка навчання.
6.2. Загально-дидактичні та специфічні принципи навчання.
6.3. Методи навчання у закладі вищої освіти.
6.4. Форми навчання у вищій школі.

Закономірності та специфіка навчання. Як і кожна наука дидактика має свої закономірності, що обумовлює зміст, структуру, результати навчання. Щодо вияву закономірностей, то їх чимало, і вони найчастіше відображають емпірично виявлені залежності. Наприклад: існує давно

виявлений на практиці закономірний зв’язок між ступенем авторитету педагога й результатами його впливу на здобувачів;, зв’язок між ставленням здобувачів до педагога й результатами навчання, залежність продуктивності засвоєння нового від базових знань і досвіду здобувачів тощо.

Дидактичні закономірності – об’єктивні, стійкі й суттєві зв’язки в освітньому процесі, що зумовлюють його якість, тобто спрямованість навчання на розв’язання взаємопов’язаних завдань ґрунтовного та злагодженого розвитку особистості здобувача. Закономірність відображає суттєві, об’єктивні, загальні, необхідні, стійкі взаємозв’язки, які повторюються за певних умов.

Специфіка закономірностей навчання полягає в тому, що вони відображають стійкі залежності між усіма складовими навчання – діяльністю педагога, діяльністю здобувача й об’єктом засвоєння, тобто змістом навчання.

Проблему класифікації закономірностей навчання вивчали різні педагоги. Зокрема, М. Фіцула розрізняє дві великі групи: об’єктивні та суб’єктивні. До об’єктивних закономірностей процесу навчання автор відносить:

- виховний і розвивальний характер навчання. У процесі навчання студенти засвоюють знання, на цій основі у них формуються науковий світогляд, моральні, трудові, естетичні та фізичні якості, відповідне ставлення до процесу навчання. Водночас відбувається процес розвитку особистості, її пізнавальних сил – мислення, пам’яті, уваги, уяви, мовлення тощо.
- ефективність реалізації закономірності виховного і розвивального характеру навчання зростає за умови, що педагог знає і враховує у процесі навчання переконання студентів, їхнє ставлення до знань, глибину усвідомленості, світоглядні ідеї та риси характеру, які формуються в результаті навчання.

- зумовленість навчання суспільними потребами. Кожен етап розвитку людської цивілізації потребує певного рівня вихованості й освіченості членів суспільства, чого досягають завдяки навчанню.

- ефективність освітнього процесу залежить від умов, у яких він відбувається, навчально-матеріальної бази (навчальні кабінети, майстерні, їх оснащення технічними засобами навчання, приладами, інструментами, комп'ютерною технікою, дидактичними матеріалами тощо)

- процес навчання залежить від реальних навчальних можливостей студентів. Його зміст і методи вибирають передусім з огляду на реальні навчальні можливості студентів, зумовлені рівнем розвитку інтелектуальної, емоційної та вольової сфер, знань і вмінь, навичок до навчання, ставленням до навчання, фізичним станом і працездатністю.

- ефективність процесу навчання залежить від рівня активності студента. Суть цієї закономірності полягає в тому, що результати навчання студента залежать від характеру навчально-пізнавальної діяльності й рівня розвитку його мотиваційної сфери. Процес навчання передбачає цілеспрямовану взаємодію педагога та студентів. Навіть якщо студент опановує предмет самостійно, педагог спрямовує його пізнавальну діяльність і контролює її.

Лише за умови активності здобувачів освітній процес буде ефективний. Чим більша різноманітність діяльності здобувачів на занятті, чим більша інтенсивність їхньої праці, яку організував педагог, то результативніший процес навчання.

До суб'єктивних закономірностей процесу навчання науковець відносить:

- поняття студенти можуть засвоїти лише тоді, коли організовано пізнавальну діяльність щодо співвідношення понять, відокремлення одних понять від інших;

- навички сформуються лише за умови організації відтворення операцій і дій, покладених в їх основу;

- міцнішому засвоєнню змісту навчального матеріалу сприяє більш систематично організоване пряме й відтерміноване повторення цього змісту та його введення в систему вже засвоєного раніше змісту;

- опанування складними способами діяльності залежить від успішного оволодіння попередніми простими видами діяльності, що входять до складного способу, і від готовності студентів визначати ситуацію, у якій ці дії можна використати;

- рівень і якість засвоєння за рівних умов (пам'ять, здібності) залежить від урахування педагогом ступеня значущості для студентів засвоюваного змісту;

- використання педагогом варіативних завдань, що передбачають застосування засвоєних знань в істотних для студентів ситуаціях, сприяє формуванню готовності до перенесення засвоєних знань і пов'язаних з ними дій у нову ситуацію.

Загальними закономірностями процесу навчання є:

- закономірності мети навчання, які залежать від рівня й темпу розвитку суспільства, його можливостей і потреб, від того, наскільки розвинута педагогічна теорія і практика;

- закономірності змісту навчання, що випливають із загальної мети й цілей навчання, темпів соціального та науково-технічного прогресу, вікових та індивідуальних можливостей студента, матеріально-технічної бази навчальних закладів;

- закономірності управління процесом навчанням визначаються інтенсивністю й зв'язками у системі навчання, обґрунтованістю корекційних впливів;

- закономірності методів навчання залежать від знань і навичок педагогів у застосуванні методів, мети і змісту навчання, віку й можливостей здобувачів, організації освітнього процесу;

- закономірності стимулювання навчання залежать від внутрішніх і зовнішніх стимулів та/або мотивів навчання;

- закономірності якості навчання пов’язані з попередньо досягнутими результатами, характером і обсягом навчального матеріалу, організаційно-педагогічною взаємодією між педагогом та здобувачами.

У своїй науковій роботі В. В. Ягупов, вивчаючи праці І. П. Підласого звернув увагу на поділ конкретних закономірностей навчання – дидактичні, гносеологічні, психологічні, соціологічні, організаційні.

Дидактичні закономірності охоплюють результати навчання, продуктивність засвоєння обсягу знань, умінь, навичок, складність навчального матеріалу тощо:

- результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні усвідомленню цілей навчання студентом;
- результати навчання залежать від способу участі студентів у навчальній діяльності;
- результати навчання залежать від методів, що їх застосовують;
- результати навчання залежать від засобів, які застосовують;
- навчання через «дії» у 6 - 7 разів продуктивніше, аніж через «слухання».

Гносеологічні закономірності визначають вплив розумового розвитку на здобування навчальної інформації, продуктивність творчого мислення, проблемність та інтенсивність навчання:

- продуктивність засвоєння знань, умінь прямо пропорційна потребі вчитися;
- результати навчання (у певних межах) прямо пропорційні вмінню студентів організовувати власну навчально-пізнавальну діяльність;
- продуктивність засвоєння знань, умінь (у певних межах) прямо пропорційна обсягу практичного застосування знань, умінь;
- продуктивність засвоєння залежить від рівня проблемності навчання, інтенсивності участі студентів у розв’язання посильних і значущих для них навчальних проблем.

Психологічні закономірності характеризують індивідуальні психічні властивості, процеси, які впливають на продуктивність навчання:

- продуктивність навчання (у певних межах) прямо пропорційна інтересу студентів до навчальної діяльності;
- результати засвоєння конкретного навчального матеріалу залежать від здібностей студентів до оволодіння конкретними знаннями, уміннями, від індивідуальних уподобань студентів;
- продуктивність навчання зумовлена рівнем, силою, інтенсивністю й особливостями мислення студентів;
- продуктивність навчання (у певних межах) залежить від рівня розвитку пам'яті;
- продуктивність діяльності зумовлена рівнем сформованості навичок і вмінь;
- кількість повторень значно впливає на продуктивність навчання.

Соціологічні закономірності визначають вплив розвитку учасників освітнього процесу на продуктивність і результативність навчання, а також рейтинг, престиж кожного педагога, його взаємодію з педагогом:

- розвиток індивіда зумовлений розвитком усіх інших індивідів, з якими він перебуває в прямому або непрямому спілкуванні;
- престиж студента в академічній групі залежить: від позиції, яку він займає; від ролі, яку він виконує; від академічних успіхів і досягнень; від індивідуальних якостей;
- ефективність навчання залежить від якості спілкування педагога зі студентами;
- дидактогенія (грубе ставлення педагога до студента) веде до зниження ефективності навчання академічної групи загалом і кожного зокрема.

Організаційні закономірності встановлюють оптимальні активні форми і види організації навчання, за допомогою яких формується мотивація, інтерес до навчання тощо:

- ефективність навчання залежить від організації, лише та організація навчання заслуговує на увагу, яка розвиває в студентів потребу вчитися, формує пізнавальні інтереси, приносить задоволення, стимулює пізнавальну активність;

- результати навчання (у певних межах) прямо пропорційні ставленню студентів до навчальної праці, своїх навчальних обов'язків;

- розумова працездатність залежить від стану здоров'я, режиму розумової діяльності, статі, віку і пори року, дня тижня, часу доби;

- продуктивність навчання зумовлена рівнем організації педагогічної праці.

У дидактичній теорії закономірності навчання поділяють на зовнішні та внутрішні. Так, до *зовнішніх закономірностей* відносять: соціальну зумовленість мети, змісту і методів навчання; виховний і розвивальний характер освітнього процесу; вербально - діяльнісний характер навчання; залежність результатів навчання від особливостей взаємодії здобувача з оточенням.

Внутрішні закономірності процесу навчання передбачають: залежність розвитку навчання від пізнавальних і практичних завдань, рівня сформованості знань, навичок і вмінь; взаємодію педагога та здобувача; активність здобувача та її вплив на результативність навчання; структура й послідовність навчальних завдань.

Закономірності спрямовані на вдосконалення освіти та є базою виникнення й розвитку педагогічних ідей. Серед них:

✓ ідея спрямованості навчання на різнобічний розвиток особистості (духовно багатої, індивідуально своєрідної, гармонійної, здатної до плідної праці для суспільства);

✓ ідея комплексного підходу до навчання й виховання, яка дає змогу в єдності, у спільній діяльності розв'язувати багато розвивальних і виховних завдань тощо.

Загально-дидактичні та специфічні принципи навчання. Провідні педагогічні ідеї та закономірності реалізуються на практиці, через систему принципів навчання, які диференціюються на загально-дидактичні та специфічні (характерні для процесу навчання у вищій школі). Спираючись на наукові доробки науковців педагогічної галузі (І. П. Аносов, Т. Ф. Бєльчева, М. В. Елькін, А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко, Н. І. Приходько, О. В. Федорова, В. В. Ягупов та ін.) пропонуємо характеристику означених принципів.

Відображаючи певний аспект процесу навчання, принцип навчання стає підґрунтям для формулювання правил навчання. Правила навчання залежать від принципу навчання, конкретизують його, підпорядковуються йому і сприяють його реалізації. Вони функціонують як практичні настанови, якими користуються в конкретних навчальних ситуаціях.

До загальнодидактичних принципів навчання належать:

1. Принцип науковості. Його сутність полягає в тому, що всі факти, знання, положення і закони, що вивчаються, повинні бути науково правильні. Цим вимогам мають відповідати спосіб обґрунтування положень і законів, формування понять у процесі навчання. Реалізація цього принципу передбачає вивчення системи важливих наукових положень і використання у навчанні методів, близьких до тих, якими послуговується певна наука. Освітній процес вищої школи динамічний, тому передбачає врахування не лише стану розвитку науки і техніки, а й усіх особливостей і тенденцій розвитку сучасного суспільства й освіти.

2. Принцип системності і послідовності навчання. Він зорієнтований на системне і послідовне викладання і вивчення навчального матеріалу. Йдеться про постійну роботу над собою, фіксування уваги студента на вузлових питаннях, логічний перехід від засвоєного матеріалу до нового тощо. Залежно від змісту роботи, її цілей викладач застосовує певну систему методів навчання, ведучи студентів від простого відтворення до самостійних

творчих дій з вивченим матеріалом. Навчальний матеріал має бути вибудуваний на системі взаємозв'язків елементів світу, який оточує студента.

3. Принцип доступності навчання. Успішність та ефективність навчання визначається відповідністю його змісту, форм і методів віковим особливостям студентів, їх можливостям. Реалізація цього принципу передбачає дотримання правил: від простого – до складного, від відомого – до невідомого, від близького – до далекого, а також врахування рівня розвитку студентів, їх індивідуальних особливостей. Він вимагає також визначення норм витрат часу і праці, рівня напруження і культури розумової та фізичної праці студентів. В освітньому процесі недопустимі як перенавантаження, так і недовантаження студентів, що передбачено освітніми стандартами і рівнями навчання, тобто йдеться про диференціацію освітнього процесу.

4. Принцип зв'язку навчання з життям. Він ґрунтується на об'єктивних зв'язках науки і виробництва, теорії і практики. Теоретичні знання є основою сучасної продуктивної праці, яка конкретизує їх, сприяє міцному, свідомому засвоєнню. Реалізацію цього принципу забезпечують: використання на заняттях життєвого досвіду студентів, застосування набутих знань у практичній діяльності, розкриття практичної значущості знань тощо.

5. Принцип свідомості й активності у навчанні. Цей принцип визначає головне спрямування пізнавальної діяльності студентів та управління нею. Свідомому засвоєнню знань сприяють: роз'яснення мети і завдань навчальної дисципліни, значення його для подолання життєвих проблем і для перспектив студента; використання у процесі навчання мисленєвих операцій (аналізу, синтезу, узагальнення, індукції, дедукції); позитивні емоції і мотиви навчання; належний контроль і самоконтроль. Активізації пізнавальної діяльності сприяють: позитивне ставлення до навчання, інтерес до навчального матеріалу, тісний зв'язок навчання з життям, використання на практиці засвоєного матеріалу, проблемне навчання, диференційований підхід, використання ТЗН.

6. Принцип наочності у навчанні («золоте правило» дидактики). Цей принцип ґрунтовно розроблений в дидактиці середньої школи і має широке застосування у педагогічному процесі вищої школи. Дотримання його сприяє свідомому, активному сприйманню, осмисленню і засвоєнню матеріалу, виховує спостережливість, формує новий соціальний досвід, удосконалює потенційні психофізичні можливості студентів.

7. Принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок. Головною ознакою міцності є свідоме й ґрунтовне засвоєння фактів, понять, ідей, правил, глибоке розуміння істотних ознак і сторін предметів та явищ, зв'язків між ними і в середині них. Реалізація цього принципу передбачає: повторення навчального матеріалу за розділами і структурними частинами, запам'ятовування нового матеріалу у поєднанні з вивченим, виділення при повторенні головних ідей, використання в процесі повторення різноманітних методик, форм і підходів, вправ, самостійної роботи щодо творчого застосування знань тощо.

Обсяг інформації, що постійно зростає, та розвиток наукових галузей вимагають сумлінного відбору відомостей, які підлягають міцному запам'ятовуванню, і спеціальної орієнтації викладачами здобувачів на таке запам'ятовування. Принцип міцності тісно пов'язаний з важливою для вищої школи вимогою – забезпеченням надійності навчання. Надійність навчання розглядається як імовірність того, що фахівець після закінчення навчання у вищій школі творчо, ініціативно виконуватиме свої професійні функції і продовжуватиме навчатися.

8. Принцип індивідуального підходу. Він дає змогу в умовах колективної навчальної роботи кожному студентові оволодівати навчальним матеріалом по-своєму, зважаючи на рівень розвитку, знань і вмінь, пізнавальної та практичної самостійності, інтересів, волі, працездатності.

9. Принцип емоційності навчання. У процесі пізнавальної діяльності в студентів виникає певний емоційний стан, почуття, які можуть стимулювати успішне засвоєння знань або перешкоджати йому. Тому викладач,

реалізовуючи цей принцип, має впливати на формування емоцій, які активізують навчально-пізнавальну діяльність, і запобігати появі тих, які негативно позначаються на ній. Цього можна досягти шляхом логічного, жвавого викладання дисципліни, наведення цікавих прикладів, використання різноманітної наочності тощо. Неабияку роль у цьому відіграє особистість викладача.

Освітній процес у закладах вищої освіти характеризується певними особливостями: орієнтація на вивчення не основ наук, а самої науки в розвитку, що сприяє зближенню самостійної роботи здобувачів з науково-дослідною роботою викладача; поєднання у діяльності викладача навчального і наукового: він навчає і водночас є дослідником у своїй галузі знань; процес викладання у ЗВО спрямований на професіоналізацію.

Ці особливості передбачають дотримання специфічних принципів навчання:

1. Принцип єдності наукової та навчальної діяльності кафедр і викладачів. Він зумовлений передусім специфікою вищої освіти, яка полягає в єдності наукових досліджень і навчальної діяльності. Проблематика досліджень кафедр відповідає профілю підготовки фахівця. Майбутній фахівець за час навчання у ЗВО повинен бачити перспективи розвитку науки, яку вивчає. Науково-дослідна робота сприяє вдосконаленню всього освітнього процесу, підвищує кваліфікацію професорсько-викладацького складу, майстерність науковців і педагогів.

Ефективність викладацької діяльності вченого-педагога визначається дослідницькою роботою викладача, вмінням своєю творчістю захопити студентів. Залучаючи у такий спосіб студентів до науки, він формує у них допитливість і прагнення до знань. За таких умов студенти охоче беруть участь в обговоренні наукових проблем, які організовують кафедри, є слухачами й учасниками наукових конференцій.

2. Принцип участі студентів у науково-дослідній роботі. У процесі навчання студенту надається можливість набувати певного досвіду

проведення досліджень за фахом. Орієнтація студентів на дослідну роботу ефективно впливає на розвиток творчих здібностей. Здобутий у ЗВО досвід дослідження допомагає згодом ставити і розв'язувати творчі завдання на виробництві.

3. Принцип органічної єдності теоретичної і практичної підготовки студентів. Цей принцип ґрунтується на положенні про єдність теорії і практики. Фахівець, який володіє інтелектуальними, науковими і професійними навичками, здатний творчо втілювати теорію науки в практику. Орієнтація на практику в процесі вивчення фахового, загальнонаукового і соціально-гуманітарного циклу дисциплін сприяє формуванню фахівця - діяча, людини з активною життєвою позицією. Успіх реалізації цього принципу значною мірою залежить від правильного співвідношення теоретичних і практичних занять, що має бути передбачено навчальними програмами ЗВО.

4. Принцип урахування особистих можливостей кожного студента. Кожен студент є неповторною особистістю зі своїми здібностями і можливостями. Це обов'язково слід брати до уваги при організації освітнього процесу. Реалізація цього принципу вимагає від кожного викладача усвідомлення того, що кожна людина в чомусь обдарована. Завдання викладачів розкрити творчі сили молодих людей, знайти серед них талановитих і розвивати їх здібності. З огляду на особисті можливості кожного студента працюють передбачені навчальним планом курси за вибором, різноманітні спецкурси, спецсемінари тощо.

Цілісний процес навчання у ЗВО визначається також академічною доброчесністю, передусім це: чеснота викладача, який не викладає лекції з пожовтілих від часу конспектів; позиція здобувача, який не користується шпаргалками; переконання батьків, які прагнуть дати своїм дітям освіту відповідно до їх потреб і здібностей, а не просто отримати вищу освіту; прозорий вступ до ЗВО.

У процесі навчання викладач повинен керуватися всіма принципами, адже вони тісно взаємопов'язані, зумовлюють один одного і жоден з них не може бути використаний без урахування інших.

Методи навчання у закладі вищої освіти. Метод (греч. mėθoδog – спосіб викладу) – спосіб, прийом, або система прийомів для досягнення мети, для виконання певної операції; шлях дослідження чи пізнання.

У наведеному визначенні поняття методу виділяються дві обов'язкові його ознаки: 1) бути відображенням цілеспрямованої двоєдиної спільної діяльності того, хто вчить і тим, хто навчається; 2) бути способом організації практичного й теоретичного освоєння дійсності; логічним шляхом засвоєння знань, умінь і навичок студентами; певним видом пізнавальної діяльності та певною формою обміну інформацією. Ці родові ознаки поняття методу ми й повинні перенести на видове поняття – методи навчання.

Методи навчання у закладі вищої освіти – упорядковані засоби взаємопов'язаної діяльності викладача і здобувачів, спрямовані на розв'язання освітніх завдань. Правильний добір методів відповідно до цілей і змісту навчання й особливостей майбутньої діяльності здобувачів сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, озброєнню їх уміннями й навичками використовувати набуті знання на практиці, готує здобувачів до самостійного набуття знань, формує їхній світогляд.

У науковій педагогіці є різні класифікаційні схеми методів навчання:

по-перше, методи, за допомогою яких перш за все формуються погляди (уявлення, поняття) здобувачів і здійснюється результативний обмін інформацією в педагогічній системі між її суб'єктами;

по-друге, методи, що організовують діяльність здобувачів і стимулюють їх позитивні мотиви;

по-третє, методи, за допомогою яких перш за все стимулюються самооцінка і надається допомога здобувачам, в саморегуляції їх поведінки, в саморефлексії (самоаналізі), самовихованні тощо.

Перша група методів включає в себе різні види викладення і подання

інформації у формі розповіді, навіювання, діалогу, інструктажу, доказу, розвернутої розповіді лекційного типу, дискусії, обговорення тощо. Дані види інформаційного впливу мають функцію переконати. Використовуючи ці методи, викладачі вирішують відповідні завдання: сформувати погляди про етику та естетику взаємодії, про коректність і толерантність, про допустиме та недопустиме тощо. Звичайно, разом з цим формуються (і стимулюються) позитивні мотиви діяльності та спілкування. Цю групу інформаційних впливів узагальнено називають методи переконання.

Друга група включає в себе різні види завдань на діяльність, показ зразків і прикладів, змагань, створення ситуацій успіху. Це – методи вправ (залучень).

Третя група включає різні види заохочень, зауважень, покарань, ситуацій контролю та самоконтролю, ситуацій довіри, критики і самокритики. Це – методи оцінки, самооцінки.

Класифікація методів навчання – це упорядкованість за визначеною ознакою їх система. Розглянемо сутність та особливості найбільш обґрунтованих класифікацій методів навчання.

1. Традиційна класифікація методів навчання, яка бере початок у давніх педагогічних системах з уточненнями для теперішнього змісту. В якості загального показника, що виділяється в методах, береться джерело знань. Таких джерел здавна відомо три: практика, наочність, слово. У ході культурного процесу до них приєднується ще одне – книга, а в останньому десятилітті все сильніше проголошує про себе потужне безпаперове джерело інформації – комп'ютерні системи. В даній класифікації виділяються п'ять методів: практичний, наочний, словесний, робота з книгою, відео метод (табл. 6.1). Кожен із цих загальних методів має модифікації (спосіб відображення).

2. Класифікація методів за призначенням. В якості суспільного показника класифікації виступають послідовні етапи, через які проходить процес навчання на занятті. Виділяються методи: а) набуття знань;

б) формування вмінь і навичок; в) використовування знань; г) творча діяльності; д) закріплення; е) перевірка знань, вмінь, навичок.

Неважко звернути увагу, що ця класифікація методів співвідноситься із класичною схемою організацій навчального заняття і підпорядкована завданню допомогти педагогам в здійсненні освітнього процесу і скоротити номенклатуру методів.

Таблиця 6.1.

Методи навчання

Практичний	Наочний	Словесний	Робота з книгою	Відеометод
Дослідження, вправи, різні види практики тощо	Ілюстрація, демонстрація, презентація, спостереження тощо	Лекція, пояснення, роз'яснення, розповідь, бесіда, дискусія, диспут, інструктаж тощо	Читання, вивчення, реферування, швидкий перегляд, цитування, виклад, конспектування тощо	Перегляд, навчання вправ, контроль тощо

Класифікація методів за типом (характером) пізнавальної діяльності. Тип пізнавальної діяльності – це рівень самостійності (напруженості) пізнавальної діяльності, якого досягають студенти, працюючи за пропонованою викладачем схемою навчання. В даній класифікації виділяються методи: пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний); репродуктивний; проблемний виклад; частково пошуковий (евристичний); дослідницький; пошуковий.

За дидактичними завданнями: методи здобування знань; методи формування вмінь і навичок; методи застосування знань; методи творчої навчально-пізнавальної діяльності; методи закріплення, перевірки і оцінки знань, умінь і навичок.

За широтою дидактичної дії: загальнодидактичні методи і специфічні, що зумовлені даною спеціальною галуззю наукових знань.

Бінарні методи, які передбачають методи викладання, або керування, методи учіння. Академік М.І. Махмутов схарактеризовує в різних працях

п’ять бінарних методів навчання – викладання і відповідних їм методів учіння. Методи викладення: а) повідмляючий; б) пояснювальний; в) інструктивний; г) пояснювально-спонукальний; д) спонукальний. Методи учіння: а) виконавчий; б) репродуктивний; в) практичний; г) частково-пошуковий; д) пошуковий.

Методи перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок – способи виявлення ефективності реалізації основних завдань навчання (засвоєння знань, умінь і навичок; оволодіння способами творчої діяльності; формування світоглядних і морально-естетичних ідей та цінностей). Їх види: усне, фронтальне, опитування, контрольна робота, самостійна робота, програмований контроль.

Таким чином методи навчання у закладі вищої освіти визначаються професійною майстерністю викладача і залежать від теми занять, віку студентів, рівня їх інтелектуального розвитку. У великому розмаїтті методів навчання педагог вибирає свій власний підхід до їх використання в освітньому процесі, спираючись на науковий аналіз чинників і одержаних результаті у навчанні студентів.

Форми навчання у вищій школі. У процесі організації навчання у вищій школі можна виділити наступні форми: *очна (денна) форма* навчання. Навчання здійснюється, як правило, з відривом від виробництва і основним акцентом на аудиторні заняття в умовах безпосереднього контакту студентів з викладачами і між собою; *заочна* форма навчання – пряма протилежність очної форми – обсяг безпосередніх контактів студентів і викладачів різко знижений (домінують самостійні форми роботи), присутній в основному модульний і підсумковий контроль. Специфіка заочного навчання в тому, що для деяких видів освіти (наприклад, медичного) вона практично непридатна; *очно-заочна* (вечірня) форма – по всіх параметрах займає проміжне положення між очною та заочною формами; екстернат – повністю самостійна підготовка з присутністю тільки випускного контролю; до цього переліку можна додати «дистанційне навчання» (діалог між викладачем і студентом

здійснюється через електронну пошту, Інтернет мережі, навчальні платформи на кшталт Moodle, Google meet тощо).

До організаційних форм навчання, які одночасно є способами безперервного управління пізнавальною діяльністю здобувачів, відносять: лекції; практичні заняття, семінари, лабораторні роботи, колоквіуми, самостійну роботу; науково-дослідну роботу здобувачів; виробничу, дипломну практики тощо.

Серед перерахованих форм роботи у ЗВО найважливіша роль відводиться лекції, яка одночасно є найскладнішим видом роботи і тому пропонується найбільш кваліфікованим і досвідченим викладачам (як правило, професорам і доцентам).

Мета лекції – розкрити основні положення теми, досягнення науки, узагальнити досвід роботи, з'ясувати невирішені проблеми, дати рекомендації щодо використання основних висновків за темами на практичних заняттях.

Лекція у закладі вищої освіти має структуру набуття нових знань і містить такі елементи: вступ (зорієнтований на мотивації навчання), чітке формулювання теми лекції та постановка завдання; викладення в логічній послідовності окремих частин лекції; висновки (повинні надавати можливість осмислити лекцію в цілому і виокремити основну ідею); конкретне завдання на самостійну роботу; відповіді на запитання.

До основних вимог лекції належать: високий теоретичний рівень інформації, посилання на законодавчі та нормативні акти, на нові досягнення науки; розкриття наукових засад курсу; зв'язок теорії з практикою, зосередження уваги здобувачів на питаннях, які вирішуються у світлі сучасних вимог; рекомендації до поглибленого самостійного вивчення тем, необхідних для практичної роботи.

Практичні заняття (грец. prakticos – діяльний) – форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння і

навички їх практичного застосування шляхом виконання відповідно поставлених завдань. У структурі практичного заняття домінує самостійна робота здобувачів.

Семінар (лат. – розсадник) – вид навчальних занять практичного характеру, спрямованих на поглиблення, розширення, деталізацію і закріплення теоретичного матеріалу. Семінарські заняття сприяють активізації пізнавальної діяльності здобувачів, формуванню самостійності суджень, умінню відстоювати власні думки, аргументувати їх на основі наукових фактів. Вони сприяють оволодінню фундаментальними знаннями, допомагають розвивати логічне мислення, формувати переконання, оволодівати культурою толерантності, активно впливати на соціальне становлення особистості.

Лабораторне заняття – форма навчального заняття, за якій здобувач під керівництвом викладача проводить експерименти чи досліди з метою підтвердження окремих теоретичних положень певної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень.

Основні категорії та поняття. Закономірності навчання, дидактичні принципи, методи навчання, форми навчання.

Запитання для перевірки знань

1. Назвіть класифікацію закономірностей навчання.
2. Охарактеризуйте групу загальних закономірностей процесу навчання.
3. Назвіть конкретні закономірності процесу навчання.
4. Розкрийте зміст зовнішніх закономірностей процесу навчання.
5. Проаналізуйте внутрішні закономірності процесу навчання.
6. Порівняйте об’єктивні та суб’єктивні закономірності процесу навчання.
7. Як Ви розумієте поняття «Дидактичні принципи»?
8. Назвіть основні загальнодидактичні та специфічні принципи навчання.
9. Дайте визначення «методи навчання».

10. Назвіть основні підходи до класифікації методів навчання.
11. Назвіть форми організації навчання у вищій школі.
12. Які форми навчання у ЗВО Ви знаєте?

Рекомендована література

1. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. К.: Знання, 2007. 447 с.
2. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. К.: Просвіта, 2000. 368 с.
3. Педагогіка вищої школи і вищої освіти: курс лекцій для магістрів / І. П. Аносов та ін.; Мелітополь, 2009. 248 с.
4. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: навч.-метод. посіб. К.: Вища школа, 2002. 215 с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: «Академвидав», 2006. 352 с.
6. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. К.: Либідь, 2002. 560 с.

Тема 7.
Зміст та організація науково-дослідницької роботи здобувачів.

План

7.1. Науково-дослідна робота здобувачів.
7.2. Курсові та кваліфікаційні роботи.
7.3. Магістерська робота.
7.4. Науковий гурток.

Науково-дослідна робота здобувачів. Важливу роль у формуванні творчого потенціалу майбутніх фахівців відіграє участь здобувачів вищої освіти в організованій і методичній науково-дослідній роботі. Науково-дослідна робота здобувачів – складова фахової підготовки, що передбачає навчання здобувачів методам, методики та методології наукового дослідження; систематичну участь у дослідницькій діяльності; освоєння технологій і вмінь творчого та креативного підходу до дослідження певних наукових проблем.

Науково-дослідній роботі характерна пошукова діяльність, що насамперед виражається у самостійному творчому та креативному опрацюванні наукових джерел. Дана діяльність спрямована на тлумачення явищ і процесів, установлення їх зв’язків і відношень, теоретичне й експериментальне обґрунтування фактів, виявлення закономірностей за

допомогою наукових методів пізнання. Пошукова діяльність здобувачів може набувати певної об'єктивної значущості та новизни через суб'єктивний характер їхніх «відкриттів».

Взаємопов'язаними складовими науково-дослідної роботи здобувачів є:

- навчання складових наукового пошуку, організації та методики дослідницької творчості;

- керівництво науковим дослідженням здобувача відбувається викладачами (переважно професорами та доцентами).

Наукове дослідження є результатом самостійного вивчення певної наукової проблеми здобувачем, яке має обов'язково містити результати власного пошуку та власні висновки і припущення (гіпотези).

Від початку перебування у закладі вищої освіти кожен здобувач має брати участь у наукових пошуках, планових дослідженнях своїх викладачів, упровадженні на практиці досягнень науки. Наукова творчість здобувачів стала традиційним засобом розвитку майбутніх фахівців.

Завданням науково-дослідної діяльності здобувачів у ЗВО є розвиток у них умінь пошукової, дослідницької роботи, творчого розв'язання освітніх завдань, а також у формуванні вмінь використання наукових методів досліджень на практиці. Протягом участі у науковому пошуку здобувач оволодіває навичками роботи з різноманітними інформаційними джерелами, вирішувати певні наукові питання, здобуває вміння роботи у науковому гуртку тощо.

Наразі найпоширенішими видами студентської науково-дослідної роботи у ЗВО є: розвідки, пов'язані з виконанням навчальних завдань; студентські наукові гуртки; пошукові та проблемні групи, об'єднання; написання курсових, кваліфікаційних та магістерських робіт, участь у всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт і всеукраїнській студентській олімпіаді, участь у студентських конференцій різного рівня тощо.

Наукові розвідки, що пов’язані з виконанням навчальних завдань, розвивають і формують у здобувачів досвід наукового проведення лабораторних робіт; навчають систематизувати експериментальний матеріал для практичних занять; здобувають досвід критичного аналізу наукових джерел тощо. Посутню роль відіграє підготовка рефератів, есе, доповідей, виконання творчих робіт із залученням до них зібраних здобувачами матеріалів. Вагоме розвивальне значення має виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань творчого характеру із суспільних, психолого-педагогічних, профільних дисциплін і навчальних завдань під час різного роду практики.

Курсові та кваліфікаційні роботи. Курсові та кваліфікаційні роботи є видом науково-дослідної діяльності, який потребує від здобувачів уміння сформулювати тему, обрати методику дослідження, організувати та провести його, здійснити якісний і кількісний аналіз отриманих результатів, аргументувати свої висновки, оформити за чинними вимогами результати наукового пошуку.

Курсова робота – вид самостійної навчально-наукової роботи з елементами дослідження, що виконується здобувачами вищих або середніх-спеціальних закладів освіти протягом семестру з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, одержаних за час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Кваліфікаційна робота (дипломна, магістерська) – це самостійний теоретико-прикладний науковий пошук здобувача, яке виконується ним на завершальному етапі здобуття повної вищої освіти у ЗВО. Виконання кваліфікаційної роботи є обов’язковим елементом освітнього процесу на рівні підготовки за відповідним ОПП.

Написання курсової чи кваліфікаційної роботи здійснюється в кілька етапів:

1. Обрання напряму наукового пошуку та формулювання теми дослідження. Тематику курсових і кваліфікаційних робіт, як правило,

пропонує профільна (випускова) кафедра. Кожен здобувач може обрати запропоновану тему дослідження, або запропонувати свою, але тема обов'язково затверджується на засіданні кафедри.

2. Далі здобувач вивчає наукові джерела за обраною темою дослідження та складає список літератури.

3. Складання орієнтовного плану роботи.

4. Після визначення кола питань дослідження та послідовність його висвітлення, здобувач формулює мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; обирає необхідні наукові методи для проведення експерименту; робить припущення (гіпотезу) та планує етапи роботи.

4. Після проведеного експерименту, аналізує результати теоретичного й експериментального наукового пошуку, формулює висновки та рекомендацій.

Завершена робота має бути надрукована, переплетена у тверду палітурку та надана на кафедру ще й в електронному варіанті.

У курсовій і кваліфікаційних роботах значну роль відіграє проведення експерименту, який має бути ретельно підготовлений, продуманий і спланований.

Курсова та кваліфікаційна робота повинна містити наступні складові: вступ, основні розділи, у яких розкривається тема, висновки, список використаних джерел, додатки (за необхідністю).

У вступі здобувач висвітлює актуальність теми, рівень її дослідження в сучасній науці (які науковці вже вивчали окреслений напрям та, що недостатньо ними висвітлено), об'єкт і предмет дослідження, його мету і завдання, наукові методи дослідження, його наукову новизну та практичне значення.

У розділах наукової роботи здобувач розкриває науковий пошук обраної теми, всебічно аналізує погляди вчених, які працюють над цією проблематикою, викладає й аргументує власний погляд на об'єкт вивчення, описує методику дослідження, аналізує одержані результати тощо. В

останніх абзацах кожного розділу здобувач робить висновки за змістом розділу.

У загальних висновках здобувач підбиває остаточні підсумки наукового пошуку, узагальнює і висвітлює здобуті результати, можливі шляхи їх практичного втілення.

Магістерська робота. Магістерська робота є підсумком самостійної дослідницької діяльності здобувача магістратури. Особливість її полягає у чітко вираженому індивідуальному характері. Магістерська робота – кваліфікаційний науково-практичний доробок, що містить математично обґрунтовані теоретичні, чи експериментальні результати, наукові положення і свідчить про спроможність здобувача самостійно проводити наукові дослідження в обраній галузі знання.

Магістерська робота повинна:

- тема має бути актуальною та відповідати сучасному рівню розвитку науки;

- відбивати як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання, правомірність використання яких всебічно обґрунтовується у кожному конкретному випадку їх використання;

- містити принципово новий матеріал, що включає опис нових фактів, явищ і закономірностей або узагальнення раніше відомих положень з інших наукових позицій або у зовсім іншому аспекті;

- передбачати елементи наукової полеміки; наводити вагомі й переконливі докази на користь обраної концепції, всебічно аналізувати та доказово критикувати протилежні їй точки зору.

Результати наукового пошуку мають бути апробованими у вигляді доповідях або тез на конференціях різного рівня, публікацій у періодичних наукових виданнях тощо.

Науковий гурток. Студентські наукові гуртки, проблемні та пошукові групи, об’єднання тощо сприяють оволодінню здобувачами науковими методами пізнання дослідження, написанню наукових доповідей, створенню

повідомлення про виконану роботу, участі у різноманітних конкурсах, олімпіадах, обговоренню наукових питань, виступам із результатами досліджень на студентських наукових конференціях тощо.

Майбутні фахівці, як активні учасники студентських наукових гуртків, самостійно виконують завдання різної складності в лабораторіях, міжкафедральних науково-методичних семінарів, під час навчальних і наукових експериментів тощо.

Предметний науковий гурток (як форма науково-дослідної роботи) здобувачів як правило застосовується в роботі зі здобувачами молодших курсів. Члени наукового гуртка готують реферати, презентації, доповіді тощо. Згодом їх заслуховують на засіданнях гуртка, семінару чи науковій конференції. Членами гуртка можуть бути здобувачі групи, курсу, факультету, всього закладу вищої освіти. Останній варіант як правило стосується гуртків, які направленні на науковий пошук у суспільних і гуманітарних науках, тому що в технічних гуртках наукова робота здобувача п’ятого курсу буде малозрозумілою здобувачам першого, що спричинить втрату інтересу до гуртка.

З’ясуємо які ж основні організаційні принципи для успішного функціонування та результативності наукових студентських гуртків – доцільність, добровільність, плановість, реальність тематики, різноманітність методів роботи, стабільність складу гуртка, врахування інтересів і можливостей здобувачів, висока наукова кваліфікація і зацікавленість викладача, спадкоємність і формування традицій у науковій роботі, стимулювання тощо.

Діяльність студентських наукових гуртків сприяє кращому оволодінню спеціальністю, розширенню теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутніх фахівців, ознайомленню здобувачів зі станом розроблення наукових проблем у різних галузях науки, техніки, культури, формуванню здібностей застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності, прищепленню здобувачам навичок ведення наукових дискусій тощо.

На організаційних зборах за вибором здобувачів розподіляють теми рефератів і доповідей, ознайомлюють їх зі списком основних та додаткових наукових джерел інформації, пропонують обміркувати план роботи. Керівник наукового гуртка повинен спостерігати за усіма здобувачами, допомагати їм під час опрацьовування обраних тем. Доцільно викласти декілька лекцій здобувачам щодо методів і способів наукового дослідження, збирання матеріалу, роботу над науковими джерелами, про користування науковим апаратом тощо.

Набуття досвіду науково-дослідної роботи з профільних (професійно-орієнтованих) дисциплін може започаткувати серйозні наукові пошуки та стати справою життя майбутнього фахівця.

Основні категорії та поняття. Науково-дослідна робота здобувачів, наукове дослідження, науковий гурток, курсова робота, кваліфікаційна робота, магістерська робота.

Запитання для перевірки знань

1. В чому полягає науково-дослідна робота здобувачів?
2. Які завдання науково-дослідної роботи здобувачів?
3. Які основні види науково-дослідної роботи здобувачів?
4. Надайте визначення поняттям «курсова робота» та «кваліфікаційна робота». В чому їхня відмінність?
5. Назвіть елементи науково-дослідної роботи здобувачів.
6. Які основні етапи науково-дослідної роботи?
7. Сутність і завдання наукових гуртків.
8. Назвіть основні організаційні принципи наукових гуртків.

Рекомендована література

1. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підруч. К.: АБУ, 2002. 480 с.
2. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2010. 176 с.
3. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. К.: Кондор, 2009. 206 с.
4. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с. URL:

http://nmetau.edu.ua/file/konverskiy_metodologiya_ta_organizatsiya_naukovih_doslidzhen.pdf (дата звернення 16.04.2016 р.).

5. Сікірда Ю. В., Залевський А. В. Основи наукових досліджень: комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни. Кіровоград: КЛА НАУ, 2012. 100 с.

6. Сікірда Ю. В., Залевський А. В. Основи наукових досліджень: опорний конспект лекцій та матеріали до самостійної підготовки. Кіровоград: КЛА НАУ, 2012. 136 с.

7. Чмиленко Ф. О., Жук Л. П. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» Д.: РВВ ДНУ, 2014. 48 с. URL: http://library.dnu.dp.ua /Metodichki/metodologiyi_organizacija.pdf (дата звернення 18.04.2016 р.).

Тема 8.
Значення контролю знань і вмінь під час освітнього процесу у ЗВО.

План

8.1. Контроль навчальної діяльності здобувачів.
8.2. Функції контролю знань.
8.3. Дидактичні принципи контролю знань.
8.4. Види контролю знань.
8.5. Форми контролю знань.

Контроль навчальної діяльності здобувачів. Якість освіти є системою соціально зумовлених цільових показників (нормативів) – знань, умінь, навичок, що становлять основу компетенцій майбутнього фахівця, нормативний рівень, якому повинна відповідати «продукція» галузі освіти, глобальна характеристика результатів навчання. Якість освіти нерозривно пов’язана з такими поняттями, як «педагогічний контроль», «перевірка», «оцінювання», «облік» результатів навчальної діяльності. У педагогічній літературі представлені різні погляди стосовно з’ясування сутності та співвідношення названих понять. На підставі теоретичного аналізу підсумовано, що під «перевіркою» розуміють процес оцінювання результатів навчання на певному його етапі; «контроль» витлумачують як систему перевірочної діяльності. «Оцінка» схарактеризована дослідниками як визначення й вираження в умовних знаках – балах, а також оцінних судженнях викладача про ступінь засвоєння здобувачами знань, умінь, навичок. Водночас «оцінку» інтерпретують і в більш широкому сенсі: як

процес оцінювання результатів навчальної діяльності. У пропонованому посібнику «оцінка» постає як система перевірки, спрямована на отримання об'єктивної та своєчасної інформації про ступінь сформованості необхідних професійних якостей здобувачів льотних закладів освіти.

Традиційно якість знань кваліфікують як рівень засвоєння змісту навчальної дисципліни. Визначаючи його, до уваги беруть якісну різницю результатів навчальної діяльності або якісні зрушення в засвоєнні дисципліни, що виражені в задовільних оцінках. Традиційна система оцінювання знань суб'єктивна, суттєвою мірою залежить від психологічних особливостей викладача (одну й ту саму відповідь здобувача викладачі оцінюють по-різному). Інша причина, що впливає на обґрунтованість оцінювання – наявність різних об'єктів контролю. В одному випадку об'єктом оцінювання є фактично засвоєний матеріал, в іншому – здатність здобувача застосувати знання для виконання практичних завдань тощо. Відповідно до цього, кожен викладач розробляє свою систему оцінювання здобувачів і перевірки знань. До характерних недоліків традиційної системи оцінювання належать:

– принцип оцінювання – оцінювання є не стільки способом з'ясування кваліфікаційних досягнень здобувача, скільки способом діагностування його академічних недоопрацювань, тобто способом покарання за неуспішність засвоєння чи діяльності («покаральний» принцип оцінювання);

– сутність процесу оцінювання – оцінюють знання, конкретніше – ступінь засвоєння знань (у відсотках, незалежно від шкали оцінювання 5-ти, 12-ти чи 100-бальної); при цьому всі учасники системи оцінювання не звертають уваги на те, що обсяг змістової інформації збільшується дуже швидко, а тому частка засвоєного матеріалу згодом зменшується;

– освітні технології – оцінювання відбувається однотипно, незалежно від властивостей особистості здобувача, форм і методів навчання; за таких

умов порушують принцип «на технологію оцінювання впливає технологія навчання»;

– взаємодія «викладач – здобувач»; суб'єктивність оцінювання; відсутність рейтингування досягнень курсанта / студента щодо групи вибірки.

Така парадигма освіти спрямована на те, що не особистість курсанта / студента в цілому є об'єктом навчання, а його показники. Однак якість майбутнього фахівця розпочинається власне з особистості, розвитку її психологічних і творчих можливостей. Роль навчання полягає в забезпеченні становлення особистості, яка спроможна створити якісні зміни у сфері своєї професійної діяльності.

Один із найважливіших елементів вищої освіти – оцінювання здобувачів. Результати оцінювання суттєво впливають на майбутню кар'єру майбутніх фахівців. Тому важливо, щоб оцінювання завжди проводили професійно, при цьому слід зважати на наявні знання про процеси тестування й екзаменаційні процеси. Оцінювання також дає значущу інформацію закладам освіти про ефективність викладання й підтримки здобувачів.

Оцінка – спосіб і результат, який підтверджує відповідність чи невідповідність знань, умінь і навичок курсанта / студента меті й завданням навчання. Варто пам'ятати, що оцінка – це не число, що отримують унаслідок вимірювань та обчислень, а оцінне судження (наприклад, бал 5 відповідає оцінному судженню «відмінно»). Виставляючи оцінку, педагог має її обґрунтувати, керуючись логікою та чинними критеріями.

Критерії оцінювання, якими керуються нинішні викладачі, залишилися ще з часів панування у вищій школі концепції змісту освіти як сукупності знань, умінь і навичок, отже, базовані переважно на якісних показниках повноти, глибини, міцності, системності, оперативності, свідомості, узагальнення знань і вмінь студентів. Крім цього, акцентують на таких додаткових показниках, як уміння курсанта / студента пов'язувати зміст дисципліни зі змістом майбутньої професійної діяльності, обґрунтовано

виконувати професійні завдання, а також ступінь самостійності. На оцінку впливає не тільки правильність, але й чіткість відповіді курсанта / студента, культура його мовлення (усна й письмова) тощо. Розроблення критеріїв і показників оцінювання – трудомісткий процес, ускладнений багатодисциплінарністю підготовки фахівців різних напрямів і спеціальностей, тому можна говорити про нього лише узагальнено. Результати навчальної роботи курсантів / студентів ЗВО оцінюють за п'ятибальною шкалою відповідно до затверджених критеріїв (табл. 8.1).

Таблиця 8.1

Характеристика п'ятибальної шкали оцінювання навчальних досягнень здобувачів у вищій школі

Оцінка	Бал	Критерій оцінювання навчальних досягнень
«Відмінно»	5	Глибоке й повне опанування змісту навчального матеріалу, у якому курсант / студент легко орієнтується, володіє понятійним апаратом; уміння пов'язувати теорію з практикою, виконувати практичні завдання, висловлювати й обґрунтовувати свої судження. Відмінна оцінка передбачає грамотний, логічний виклад відповіді (як в усній, так і в письмовій формі), якісне зовнішнє оформлення.
«Добре»	4	Повне засвоєння навчальних відомостей, володіння понятійним апаратом, орієнтування у вивченому матеріалі, свідоме використання знань для виконання практичних завдань, грамотний виклад відповіді. Однак у змісті й формі відповіді допущено окремі неточності (похибки).
«Задовільно»	3	Знання й розуміння основних положень навчального матеріалу, при цьому виклад його – не повний, не послідовний. Студент допускає неточності у визначенні понять і використанні знань для виконання практичних завдань, не вміє доказово обґрунтовувати свої судження.
«Незадовільно»	2	Студент має розрізнені, безсистемні знання, не вміє розмежовувати головне і другорядне, допускає помилки у визначенні понять, спотворює їхній зміст, хаотично й невпевнено викладає матеріал, не може використовувати знання в процесі виконання практичних завдань.
	1	Повне незнання й нерозуміння навчального матеріалу або відмова від відповіді (як правило, на практиці не використовують).

Інтеграційні процеси у закладі вищої освіти під егідою Болонської декларації, що пов'язані зі створенням єдиного європейського освітнього простору, об'єктивно зумовили необхідність об'єднати зусилля країн-учасниць для розв'язання спільної проблеми – взаємовизнання результатів навчання здобувачів вищої освіти за кордоном. Наслідком роботи експертів Європейської комісії впродовж 1988 – 1995 років стала шкала «ECTS», створена на основі статистичних даних 80 навчальних закладів-учасників «ECTS» (табл. 8.2).

Таблиця 8.2

Шкала «ECTS»

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	Залік, атестація
90-100	A	відмінно	Зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Для успішного застосування шкали «ECTS» у практичній роботі пропонують використовувати співвідношення оцінок «ECTS» із відомою шкалою Б. Блума, відповідно до таблиці 8.3.

Шкала «ECTS» слугує засобом переведення національних оцінок мобільних студентів в інші системи оцінювання в межах єдиного європейського простору вищої освіти. Очевидно, що шкала «ECTS» є гнучкішою порівняно з вітчизняною, оскільки формує більш чітке уявлення про ступінь досягнення студентами основних освітніх цілей у процесі навчання завдяки розширенню діапазону оцінних категорій.

Оцінювання може суттєво сприяти підвищенню якості знань, умінь та навичок студентів, однак якщо є недоліки в дидактико-методологічній організації навчання, то навіть найдосконаліша методика оцінювання не зможе покращити його результатів. До того ж оцінювання потрібно інтегрувати в освітній процес на етапі його планування. За таких умов викладач може поліпшити ефективність освітнього процесу завдяки заздалегідь сформульованим кінцевим результатам навчання й об'єктивній інформації про їх досягнення курсантами / студентами.

Функції контролю знань. Акцентування проблеми контролю знань здобувачів вищої освіти викликано не тільки бажанням визначити ступінь їхньої підготовленості, але і прагненням до вдосконалення всієї системи навчання. Перевірка й оцінка знань виконують, принаймні, шість функцій: контрольну, навчальну, виховну, організаторську, розвиваючу і методичну.

Контрольна функція – найбільш важлива функція перевірки і оцінки знань. Одна з форм державного контролю – перевірка й оцінка знань. Показники контролю знань здобувачів є єдиним підґрунтям для судження про результати навчання, а отже для вирішення таких важливих питань, як переведення на наступний курс, призначення стипендії, випуск з ЗВО тощо. Дані про результати контролю знань здобувачів слугують основними показниками, за якими оцінюється робота не тільки окремих здобувачів і викладачів, але і цілих академічних груп, курсів, факультетів і ЗВО загалом.

Навчальна функція. Перевірка й оцінка знань здобувачів за правильної організації слугує не тільки цілям контролю, але і цілям навчання, вони завжди певною мірою залежать від педагогічної майстерності викладача, є навчальними і не можуть бути іншими. Суттєву роль у поповненні й удосконаленні знань відіграє процес підготовки здобувачів до заліків та екзаменів, перевірка контрольної роботи і захисту курсових робіт. Підготовка до відповіді (письмові та усні відповіді) на поставлені викладачем запитання тощо, завжди пов'язані з напруженою розумовою діяльністю здобувача: зміст відповіді має бути старанно продуманим, необхідні знання для цього уважно

відібрані, щоб викладач міг їх виміряти за різними параметрами, у тій чи іншій формі вираження. Перевірка знань тісно пов'язана з відтворенням і повторенням раніше вивченого, а це завжди ефективно допомагає їх удосконаленню.

Таблиця 8.3

Співвідношення рівнів шкал Б. Блума й «ECTS» та чинної чотирибальної шкали успішності здобувачів

Рівень	Шкала Б. Блума	Шкала «ECTS»	Чинна чотирибальна шкала
	Показник	Оцінка	Оцінка
Оцінювання	Засвоєння й розуміння інформації з певної навчальної дисципліни, що дає курсантові / студентові змогу самостійно, критично оцінити публікації або доповіді з певної тематики, а також якість засвоєння цього курсу іншими курсантами / студентами, об'єктивне самооцінювання тощо.	A «відмінно»	5
Синтез	Спроможність пояснювати феномен чи інформацію, створювати певні класифікації, спростовувати неправильні припущення.	B «дуже добре»	4
Аналіз	Уміння аналізувати отриману інформацію, окремі елементи, висловлювати припущення, гіпотези та робити певні висновки на основі аналізу фактів.	C «добре»	
Утілення	Уміння обирати й застосовувати одержану абстрактну інформацію для виконання практичного завдання.	D «задовільно»	3
Розуміння	Переказ, виклад чи демонстрування зрозумілих ілюстрацій і прикладів, власна інтерпретація наданої інформації.	E «достатньо»	
Знання	Визначення, терміни, окремі факти, основні методики, класифікації й категорії, що стосуються певної навчальної дисципліни.	FX «недостатньо»	2
Не досягнуто жодного рівня		F «незадовільно»	

Виховна функція. Акт перевірки й оцінки знань – перший і надважливий вид громадської оцінки здобувачів. Результати його індивідуальних зусиль з опанування знань у цьому випадку стають предметом громадської думки й оцінки, що завжди глибоко торкає емоційну сферу особистості. Тому перевірка й оцінка знань завжди є хвилюючим моментом у житті здобувача вищої освіти та залишає глибокий слід у його психіці. Діючи на моральний стан здобувача, правильно поставлена перевірка й оцінка є потужним засобом формування суспільно - цінних якостей особистості: чесного ставлення до професійної діяльності, почуття відповідальності за результати своєї навчальної діяльності та дисципліну, волю, характер тощо. Таким чином, виконуючи контрольну і освітню функції, перевірка й оцінка знань одночасно є найважливішим засобом виховання, важливим чинником морального виховання.

Організаторська функція. Важливим засобом організації систематичної повсякденної роботи здобувачів щодо засвоєння знань – є контроль знань. Набуті у процесі вивчення тої чи іншої дисципліни знання можуть здаватись правильними та досить повними, хоча насправді, об’єктивно, вони можуть не відповідати вимогам, що висуваються. Тому тільки внаслідок перевірки й оцінки здобувач дізнається, що він знає і чого не знає або знає недостатньо, що йому треба зробити для покращання якості знань. А це неодмінно спрямовує здобувача до самостійних висновків про необхідність освоєння більш раціональних прийомів навчальної діяльності. Унаслідок цього важливе значення має усвідомлення позитивного досвіду навчальної роботи кращих здобувачів. Це є підґрунтям для вирішення здобувачем якою має бути його подальша навчальна робота, на що потрібно звертати більше уваги тощо, що дуже суттєво впливає на подальшу навчальну діяльність.

Розвиваюча функція. Контроль знань здобувачів має чималі можливості розвитку особистості, формування пізнавальних здібностей і засвоєння прийомів розумової діяльності. Процес контролю знань ефективно

сприяє розвитку таких важливих якостей особистості, як самостійність мислення, багата і стійка пам’ять, виразна мова тощо та спонукає до самоосвіти та самовдосконаленню.

Методична функція. Процес перевірки й оцінки знань здобувачів і його результати дуже важливі для особистості викладача, для його подальшої педагогічної діяльності, оскільки у процесі контролю викладач одночасно оцінює свою методику викладання, зміст лекцій, практичних і семінарських занять. *Викладач має пам’ятати, що виставляючи оцінку здобувачеві, він виставляє її, власне, собі.*

Контроль знань здобувачів є невід’ємною і вагомою частиною освітнього процесу, відповідальний етап на шляху від незнання до знання, від неповного знання до більш точного і більш повного. Кожному викладачеві необхідно напрацювати таку систему контролю знань, щоб у цілому вона найкращим чином слугувала виконанню всіх його функцій.

Дидактичні принципи контролю знань. Завдання викладача і здобувача полягає у тому, щоб у процесі перевірки оцінки знань виявити справжній стан знань, вмінь і навичок і, тим самим, допомогти здобувачам раціонально організувати навчальну діяльність у подальшому. Успіх рішення даного завдання безпосередньо залежить від суворого додержання викладачем дидактичних принципів контролю знань.

Вихідні теоретичні положення, у відповідності до яких має будуватись практична діяльність викладача та здобувачів і на підставі яких визначаються зміст контролю знань, їх методи і форми організації – це *дидактичні принципи контролю знань*. Основними є шість дидактичних принципів перевірки й оцінки знань: дієвість, систематичність, індивідуальність, диференціювання, об’єктивність і єдність вимог.

Принцип дієвості полягає у тому, що перевірка й оцінка знань здобувачів мають не тільки відбивати рівень засвоєння знань, але й стимулювати здобувачів і викладачів до зусиль щодо досягнення у навчальній діяльності нових успіхів.

Принцип систематичності полягає: 1) перевірка й оцінка знань здійснюється не від випадку до випадку, а планово, у нерозривному зв'язку з усім процесом навчання, з усіх навчальних дисциплін; 2) контроль має бути неперервним протягом усього процесу навчання; 3) перевірка й оцінка знань відбувається у певній послідовності, з поступовим ускладненням завдань, змісту і методики. У цьому контексті важливою є кількість перевірок – чим регулярніша перевірка й оцінка знань здобувачів, тим повніша інформація про перебіг засвоєння, тим краще виконуються всі функції перевірки й оцінки знань. «Штурмівщина» перед заліково-екзаменаційною сесією свідчить про порушення принципів систематичності і про те, що процес контролю здійснюється заради контролю, а не є засобом управління процесом навчання та підвищення якості педагогічного процесу.

Принцип індивідуальності перевірки й оцінки знань означає, що викладач прагне глибокої і справедливої оцінки успіхів кожного здобувача, а не групи в цілому. Тільки, враховуючи й оцінюючи особливості роботи кожного здобувача окремо, його досягнення, труднощі та зриви, викладач може успішно керувати їх науковим зростанням.

Принцип диференціювання полягає у визначенні кількісних і якісних різниць у знаннях, вміннях і навичках здобувачів та їх оцінці. Диференціювання оцінок знань дає необхідну інформацію для ефективної перебудови навчальної діяльності і здобувачів і викладача у майбутньому, до оцінки знань кожного конкретного здобувача, робить більш ефективною оцінку результатів якості роботи студентських груп і курсів; дасть змогу повніше враховувати отримані результати під час підведення підсумків роботи, моральне і матеріальне стимулювання здобувачів.

Принцип об'єктивності означає, що кожна окрема оцінка має бути об'єктивною, тобто відповідати істинній якості і кількості засвоєних знань, умінь і навичок. В іншому разі, оцінка втрачає не тільки своє педагогічне значення, але і завдає шкоди освітньому процесу.

Варто зауважити, що до виставлення оцінки, необхідно підходити принципово та суворо, але справедливо. Виявляючи надмірну м'якість, жалість, доброту, викладач вводить здобувачів в оману, і вони неправильно розуміють вимоги до якості знань. Більше того, будь який лібералізм в оцінці знань перетворює весь облік у просту формальність, дезорганізує весь освітній процес, діє негативно на здобувачів. При цьому складається недоброзичливе ставлення до тих викладачів, які добросовісно виконують свої обов'язки, вимогливо перевіряють роботу здобувачів, об'єктивно оцінюють їх знання.

Врешті-решт, наслідком зазначеного огріху є різке зниження якості виконання інших вимог (обов'язкове відвідування занять, робота над рекомендованою літературою тощо). Практика свідчить, що навіть виставлення негативної оцінки сприймається здобувачем позитивно, якщо вона виставляється у відповідності до принципу об'єктивності та справедливості.

Та навіть у прагненні бути максимально об'єктивним, оцінки, які виставляються, не є абсолютними, і часто на іспиті більш сильної групи і на іспиті більш слабкої групи одні й ті самі оцінки за тією самою шкалою оцінюють нерівноцінні відповіді. Викладач невимушено коригує рівень вимог, щоб оцінити різницю рівнів знань сильних і слабких груп.

Принцип єдності вимог полягає у тому, що один і той самий рівень знань, вмінь і навичок має оцінюватись всіма викладачами однаково. Відсутність єдиних вимог породжує ряд негативних явищ з боку здобувачів, виховна дія викладачів на здобувачів посилюється, якщо усі вони під час оцінювання керуються єдиними критеріями.

Названі принципи контролю знань здобувачів тісно пов'язані між собою й у сукупності визначають вимоги до форм і методів перевірки й оцінки знань, тобто визначають систему їх контролю.

Види контролю знань. За місцем, яке посідає контроль в освітньому процесі, розрізняють попередній (вхідний), поточний, модульний і підсумковий контроль.

Попередній контроль (діагностика вхідного рівня знань здобувачів) застосовується як передумова для успішного планування і керівництва освітнім процесом. Він дає змогу визначити наявний рівень знань дня використання їх викладачем як орієнтування у змісті та складності матеріалу. Даний вид контролю проводиться на 1-му курсі, щоб оцінити реальність оцінок, отриманих під час проходження ЗНО. Попередній контроль у вигляді перевірки й оцінки залишкових знань проводять також через деякий час після підсумкового іспиту з певної дисципліни як з метою оцінки міцності знань, так і з метою визначення рівня знань з дисциплін, що забезпечують визначення можливості сприйняття нових.

Поточний контроль знань є органічною частиною всього освітнього процесу і слугує засобом виявлення ступеня сприйняття (засвоєння) навчального матеріалу. Керівництво освітнім процесом можливе тільки на основі даних поточного контролю. Завданням поточного контролю є

- виявити об'єм, глибину й якість засвоєння матеріалу, що вивчається здобувачами;
- визначити недоліки у знаннях і окреслити шляхи їх усунення;
- виявити ступінь відповідальності здобувачів і ставлення їх до навчальної діяльності та встановити причини, які перешкоджають цьому;
- виявити рівень опанування навичок самостійної роботи і окреслити шляхи і засоби їх розвитку;
- стимулювати інтерес здобувачів до навчальної дисципліни й їх активність у пізнанні.

Провідним завданням поточного контролю є допомога здобувачам організувати свою роботу та навчити самостійно та систематично вивчати усі навчальні дисципліни. Поточний контроль – це продовження навчальної діяльності педагога і педагогічного колективу, він пов’язаний з усіма видами

навчальної роботи і має навчити здобувачів готуватись до перевірки з першого дня занять і кожного дня, а не наприкінці семестру або навчального року. Разом з тим поточний контроль є показником роботи і педагогічного колективу.

Модульний (тематичний, блоковий) контроль знань є показником якості опрацьовування окремих тем, розділів і пов'язаних з цим пізнавальних, методичних, психологічних і організаційних якостей здобувачів. Завданням даного виду контролю – сповістити про стан процесу навчання, щоб вжити педагогічні заходи щодо оптимального його регулювання. Якщо поточний контроль проводиться лише з метою діагностики першого рівня засвоєння, тобто рівня загального орієнтування у дисципліни, то модульний контроль дає можливість перевірити засвоєння отриманих знань через більш довгочасний період і охоплює більш значні за обсягом розділи курсу, що вивчається. Відповідно змінюється методика контролю, від здобувачів можна вимагати самостійної конструктивної діяльності, а також виявити взаємозв'язки з іншими розділами курсу. Модульний контроль може проводитись усно й письмово, у вигляді контрольної роботи, індивідуально або у групі.

Однією з форм модульного контролю є колоквіум. Він має за мету мобілізувати здобувачів на поглиблене вивчення дисципліни. Під час проведення колоквіумів ведеться більш невимушена бесіда, ніж на заліках та екзаменах, що, надає змогу вивчити інтереси та схильності здобувачів, їх реальну підготовку та окреслити шляхи більш раціонального проведення освітнього процесу.

Підсумковий контроль як правило відбувається у формі іспиту з метою оцінки знань і навичок здобувачів у відповідності до моделі фахівця. До підсумкового контролю належать семестрові, курсові і державні іспити, а також заліки перед іспитом. Основна мета іспитів – виявлення дійсного обсягу набутих знань здобувачами їх якість і глибину та вміння застосовувати їх у практичній діяльності. Безперечно підсумковий контроль

здебільшого здійснює контролюючу функцію, потребує систематизації й узагальнення знань і певною мірою реалізує навчальну, розвиваючу і виховну функції контролю.

Форми контролю знань. Основними формами контролю знань здобувачів є контроль на лекції, семінарських і практичних заняттях, у позааудиторний час, на консультаціях, заліках, іспитах тощо.

Контроль під час лекції може проводитись як вибіркове усне опитування або у вигляді тестів за раніше викладеним матеріалом. Може бути акцентована увага на розділи курсу, які необхідні для зрозуміння теми лекції, що викладається, або ж для встановлення ступеня засвоєння матеріалу прочитаної лекції тощо. Такий вид контролю зазвичай проводиться або на початку лекції, або в кінці. Поточний контроль на лекції покликаний призвичаїти здобувачів до систематичного опрацювання пройденого матеріалу і підготовки до майбутньої лекції, встановити ступінь засвоєння теорії, виявити найбільш важкі для сприйняття розділи з наступним їх роз’ясненням. Контроль на лекції має займати не багато часу.

Поточний контроль на практичних, семінарських і лабораторних заняттях проводиться з метою з’ясування готовності здобувачів до занять у наступних формах:

- перед початком занять вибіркове усне опитування;
- фронтальне уніфіковане опитування за картками або тестами яке відбувається не більше 5-10 хв;
- фронтальна перевірка виконання домашніх завдань;
- виклик до дошки окремих здобувачів для самостійного розв'язування задач, письмові відповіді на окремі запитання, дані на лабораторному занятті;
- оцінка активності здобувача у процесі заняття, внесення здобувачем пропозицій та оригінальних рішень, уточнень і формулювань, доповнень попередніх відповідей тощо;
- письмова контрольна робота, що може виконуватися до 45 хв.;

- колоквіум за самостійними розділами теоретичного курсу (темах або модулях).

Контроль у позанавчальний час:

- перевірка виконання домашніх завдань, індивідуальних, науково-дослідних і контрольних робіт. Оцінюються якість виконання, оригінальність рішень, перегляд профільних наукових джерел, наявність елементів дослідження, виконання завдання у встановленому обсязі відповідно до заданих строків;
- перевірка конспектів лекцій і ознайомлення з рекомендованою літературою;
- перевірка й оцінка самостійно опрацьованого матеріалу у вигляді реферату, презентації або доповіді;
- індивідуальна співбесіда зі здобувачем на консультаціях;
- проведення навчальних конкурсів і олімпіад тощо.

Консультації. Дослівно термін «навчальна консультація» означає відповідь, роз'яснення викладача незрозумілого для здобувача навчального питання. Це одна з форм, яка виправдала себе щодо надання здобувачам допомоги у їх самостійній роботі, допомоги, яка особливо необхідна при підготовці до іспитів, захисті курсових і кваліфікаційних робіт та інших формах контролю знань.

Переважна мета консультацій – допомогти здобувачам розібратись у складних питаннях, вирішити ті з них, у яких здобувачі самостійно розібратись не можуть. Одночасно консультації надають можливість проконтролювати знання, скласти правильне уявлення про перебіг і результати навчальної роботи. Не можна обмежуватись формою консультації «питання-відповідь» вона має переходити у бесіду зі здобувачами з найбільш важких і важливих проблем курсу, що вивчається.

Заліки. З деяких дисциплін застосовується диференційований залік з виставленням оцінок за визначеною шкалою. Викладачеві корисно продивлятись конспект здобувача. Нерідко здобувачі ставляться до

«залікової» дисципліни як до другорядної, малозначної і не приділяють достатньо часу для підготовки до неї. З курсів, які мають велику кількість годин, перед заліком корисне проведення колоквіуму.

За своєчасне та сумлінне виконання практичних та / або лабораторних занять, відсутність пропусків, хороша дисципліна викладач може поставити оцінку за залік без додаткового опитування.

Заліки з різних видів практики оцінюються на основі поданого звіту і характеристики керівника практики. Залік – диференційований, а оцінка складається з середніх оцінок з усіх розділів практики.

Іспити – це підсумковий етап вивчення дисципліни загалом або її частини та мають за мету перевірку знань здобувачів з теорії і виявлення навичок застосування отриманих знань під час вирішення практичних завдань, а також навичок самостійної роботи з навчальними та науковими джерелами. Іспит дає можливість кожному здобувачеві у порівняно короткий проміжок часу осмислити весь пройдений курс у цілому, сконцентрувати увагу на ключових моментах, закріпити у пам’яті його основний зміст.

Удосконалення підходів до оцінювання навчальних досягнень здобувачів зазнає актуалізації на тлі інтеграційних процесів у Європі, до яких долучається Україна як учасниця Болонського процесу. Нині помітний поступовий перехід до більш складних методик оцінювання й застосування багатобальних оцінювальних шкал, диференційованих підходів до оцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців. Їх навчання за шкалою «ECTS», затвердженою Болонською декларацією, надає змогу видавати додаток до диплома європейського зразка, що суттєво розширює можливості працевлаштування молодого фахівця на європейському ринку праці.

Основні категорії та поняття. Оцінка, якість освіти, дидактичні принципи контролю знань, поточний контроль, рубіжний контроль.

Запитання для перевірки знань

1. Як Ви розумієте поняття «оцінка»?
2. Значення та роль оцінювання навчальної діяльності майбутніх фахівців.
3. Назвіть критерії оцінювання знань і вмінь здобувачів.
4. Які існують шкали оцінювання?
5. Назвіть види контролю знань і вмінь здобувачів.
6. Які основні функції контролю
7. Охарактеризуйте поточний та підсумковий види контролю.
8. Які форми контролю Ви знаєте?
9. Охарактеризуйте вид контролю у позанавчальний час.

Рекомендована література

1. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006 – 2010 роки // Збірник нормативно-правових документів з вищої освіти. К.: [б. в.], 2007. – 87 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. К.: Знання, 2007. 447 с.
3. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи. URL: http://westudents.com.ua/knigi/351-pedagogka-vischo-shkoli-ortinskiy-vl.html (дата звернення: 28.07.2016 р.)
4. Скиба М. Імплементація критеріїв європейської шкали оцінювання ECTS у систему вищої освіти України. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2011. № 1. С. 73–84. URL: www.khnu.km.ua/root/res/2-7001-24.pdf.

Тема 9.
Навчально-методична робота викладача ЗВО.
План
9.1. Індивідуальний план викладача вищої школи.
9.2. Методичне забезпечення навчальної дисципліни.
9.3. Методична робота викладача ЗВО.
9.4. Навчальне навантаження викладача.
9.5. Підвищення професійної майстерності викладача ЗВО.

Індивідуальний план викладача вищої школи. Індивідуальний план викладача – це основний документ, у якому відображається навчальна, методична, наукова та організаційна робота викладача закладу вищої освіти протягом навчального року. Індивідуальний робочий план викладача розглядається на засіданні кафедри під час планування роботи та звітування про виконання і затверджується завідувачем кафедри. Індивідуальний робочий план завідувача кафедри затверджується деканом факультету. Зміни до індивідуального робочого плану можуть бути внесені протягом навчального року на підставі рішення кафедри та за згодою викладача. Після завершення навчального року в індивідуальному робочому плані викладачем вносяться відмітки про всі види фактично виконаної роботи. Якщо щось із запланованого викладачем не виконано, то він пояснює причини не виконання та узгоджує дату виконання тієї чи іншої роботи на засіданні кафедри.

В індивідуальному плані викладач заповнює наступні розділи: навчальна робота (навчальне навантаження на рік), методична робота (розробка робочої програми, силабусу, навчально-методичного коплексу тощо), наукова робота (участь у конференціях, написання статей, робота з аспірантами тощо) й організаційна робота. Викладач власним підписом гарантує достовірність даних, які він висвітлює в індивідуальному плані. Індивідуальний план не видається додому і зберігається на відповідній кафедрі не менш ніж 5 років.

Індивідуальний план є основним документом викладача, на підставі якого оцінюється його робота, заповнюється всіма викладачами, у тому числі сумісниками (викладачі які працюють на умовах погодинної оплати, індивідуальний план не заповнюють). На початку навчального року викладач зобов'язаний заповнити свій індивідуальний план (на весь рік) і надати його на підпис завідувача кафедри до 01 вересня. Допускається тимчасове не заповнення розділу «навчальне навантаження», якщо з поважних причин навантаження не є остаточним.

Викладач у письмовому вигляді звітує про виконання власного індивідуального плану і подає його на перевірку завідувачу кафедри двічі на рік: в кінці першого семестру (осіннього) та в кінці другого семестру (весняного).

Двічі на рік викладач письмово звітує про свою науково-дослідну й науково-методичну роботу (перелік наукових і методичних публікацій, інформація про участь у конференціях тощо). До звіту додаються примірники публікацій або їх копії (для статей, тез) із вихідними даними.

Методичне забезпечення навчальної дисципліни. Науково-методична робота базується на досягненнях педагогічної науки, культури та перспективного педагогічного досвіду, системі аналітичної, пошукової, дослідницької, організаційної, діагностичної, культурно-наукової і практичної, інформаційної діяльності з підвищенням наукового та загальнокультурного рівня педагогічних працівників, удосконалення їхньої професійної й культурної компетентності та підвищення ефективності освітнього процесу.

Розрізняють дві форми методичної роботи: науково-методичну та навчально-методичну. Науково-методична робота орієнтована на створення нових принципів і методів ефективного управління процесом навчання здобувачів. Навчально-методична робота спрямована на методичне забезпечення й удосконалення існуючих форм і видів занять зі студентством.

Розглянемо більш детально основні з них.

Навчальний план – основний документ освітнього процесу, що складений закладом вищої освіти (гарантом освітньої програми) на підставі освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми відповідно до структурно-логічної схеми підготовки. Навчальним планом визначено перелік і обсяг нормативних та вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми (лекційні, практичні, лабораторні заняття тощо) проведення навчальних занять та їх обсяг, графік освітнього процесу, форми та засоби здійснення поточного й підсумкового контролю. У навчальному плані відображено й обсяг часу, що передбачений на самостійну роботу. Він розробляється на весь період реалізації відповідної освітньої програми підготовки і затверджується керівником ЗВО.

На основі навчального плану закладом вищої освіти формується робочий навчальний план, тобто план на поточний навчальний рік. Він конкретизує форми проведення навчальних занять, їх обсяг, форми і засоби поточного та підсумкового контролю за семестрами. Робочий навчальний план затверджується деканом факультету.

З метою інтенсифікації освітнього процесу у ЗВО практикується складання здобувачам індивідуальних навчальних планів. Такий план є нормативним документом, за яким здійснюється навчання здобувача з огляду на вимоги освітньої програми відповідного рівня підготовки та освітньо-професійних інтересів і потреб здобувача.

Силабус – навчальна програма дисципліни, яка включає в себе опис навчальної дисципліни, мету та завдання, змістовні модулі та найменування тем занять, тривалість кожного заняття, завдання до самостійної роботи, час консультацій, вимоги викладача, критерії оцінки, список використаної літератури тощо. По суті, силабус – це персоніфікована програма викладача для навчання курсантів / студентів з кожної дисципліни, що оновлюється на початку кожного навчального року.

Розробляється силабус на засадах освітньої програми підготовки фахівця того чи іншого рівня та відповідного навчального і робочого навчального планів, з врахуванням логічної моделі викладання дисципліни.

Робоча програма навчальної дисципліни – є нормативним документом ЗВО та розробляється викладачем для кожної навчальної дисципліни на основі освітньої програми державного стандарту підготовки фахівців.

Робоча програма навчальної дисципліни для різних форм навчання (денна, заочна) розробляється єдина, у ній зазначається години, що відводяться на аудиторні заняття та на самостійне опрацювання матеріалу, форми контролю, методи навчання тощо. До робочої програми дисципліни, яка розроблена для денної форми навчання, додаються два розділи, що стосуються заочної форми:

− перелік і тематика оглядових лекцій із зазначенням кількості виділених на них годин;

− перелік і тематика практичних (лабораторних, семінарських) занять з зазначенням кількості виділених годин;

− варіанти індивідуальних контрольних робіт і методика їх виконання (за необхідності).

Робоча програма за своїм змістом є документом, що визначає обсяги знань, які повинен опанувати здобувач відповідно до вимог освітньої програми, алгоритм вивчення навчального матеріалу дисципліни з урахуванням міждисциплінарних зв’язків і повинно виключити дублювання навчального матеріалу під час вивчення спільних для різних дисциплін проблем, необхідне методичне забезпечення, вимоги та методи оцінювання знань здобувачів. Робоча програма дисципліни розглядається та схвалюється на засіданні кафедри, затверджується завідувачем кафедри (може бути затверджена проректором ЗВО з навчальної роботи).

Конспект – це стислий писаний (друкований) виклад змісту будь чого. *Конспект лекцій* – стислий виклад курсу лекцій чи окремих розділів навчальної дисципліни (різновид навчального видання). *Текст лекцій* – це

виклад матеріалу (навчальне видання) певних розділів навчальної дисципліни (теми навчального курсу). Тексти лекцій повинні мати високий науково-методичний рівень і містити необхідний довідковий апарат; надана інформація має бути пов'язана з практичними завданнями; обов'язково мають простежуватися міждисциплінарні зв'язки. Текст лекцій може містити цікаві приклади, які зацікавлять здобувача, ілюстративний матеріал і таблиці, що підвищують цінність теоретичного матеріалу. Тексти лекцій можуть містити додатки, що допоможуть здобувачу самостійно опрацьовувати матеріал, який важко знайти в мережі Інтернет, чи у бібліотеці. *Курс лекцій* – навчальне видання повного викладу за темами навчальної дисципліни, визначених освітньою програмою. Це видання повністю висвітлює зміст навчальної дисципліни і відображає матеріал, наданий певним викладачем. За обсягом навчальне видання не може бути меншим ніж 4 друкованих аркуші.

Методичні рекомендації до самостійної роботи. Самостійна робота здобувачів займає провідне місце у педагогічній системі сучасного ЗВО. З усіх видів навчальної діяльності самостійна робота значною мірою забезпечує формування самостійності як провідної риси особистості здобувача. Знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися дійсним надбанням людини, тому самостійна робота є завершальним завданням усіх інших видів навчальної діяльності. Самостійна робота має навчальне, особисте та суспільне значення та є багатоаспектним, поліфункціональним явищем з двоєдиністю цілей: формування самостійності здобувача та розвиток здібностей, умінь, знань і навичок здобувачів. Завдяки самостійній роботі відбувається перехід від переважно виконавчої репродуктивної діяльності здобувачів до пошукового, творчого начала на всіх етапах навчання у ЗВО.

Викладач повинен надати методичні рекомендації щодо самостійної роботи здобувача по дисципліні, що закріплена за ним та регламентована навчальним навантаженням. У методичних рекомендаціях має бути: тема

заняття; питання, що винесені на самостійне опрацювання; завдання для курсантів / студентів; питання для самоперевірки; теми для рефератів (індивідуальні завдання); список джерел інформації.

Методична робота викладача ЗВО. Основними напрямами методичної роботи викладача є:

- ✓ розробка та вдосконалення освітніх програм і навчальних планів підготовки фахівців;
- ✓ перспективне та поточне планування навчально-методичної роботи;
- ✓ розробка та вдосконалення робочих програм з дисциплін, силабусів, відповідно сучасним вимогам до рівня підготовки фахівців;
- ✓ з'ясування обсягу, опрацювання змісту самостійної роботи здобувачів і розробка методичних рекомендацій щодо планування, організації та контролю самостійної роботи здобувачів;
- ✓ методичне забезпечення єдності наукових досліджень та освітнього процесу;
- ✓ організація підвищення кваліфікації та педагогічної майстерності викладачів-початківців, аспірантів і наукових співробітників;
- ✓ методичне забезпечення в роботі кураторів академічних груп;
- ✓ аналіз, вивчення, узагальнення та впровадження вітчизняного та зарубіжного провідного досвіду щодо навчально-методичного забезпечення освітнього процесу (видання підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо);
- ✓ впровадження в освітній процес сучасних методів, організаційних форм навчання, педагогічних технологій тощо;

організація й проведення методичних семінарів тощо.

Ефективними формами методичної роботи є написання і підготовка до видання конспектів лекцій, методичних рекомендацій до практичних (семінарських) занять, лабораторних робіт, курсових і кваліфікаційних робіт, практики і самостійної роботи здобувачів; розроблення навчальних планів,

робочих навчальних планів, робочих програм дисципліни; підготовка комп'ютерного програмного забезпечення для навчальних дисциплін; складання екзаменаційних білетів (завдань для проведення модульного та підсумкового контролю) тощо.

Навчальне навантаження викладача. Навантаження викладача закладу вищої освіти – це обсяг роботи у годинах (1548 год.) за визначеними законом видами діяльності (навчальна, методична, наукова, організаційна), який дорівнює встановленої кількості годин на навчальний рік. Обсяг роботи у годинах (600 год) за видами навчальних занять: лекції, лабораторні, практичні, семінарські, індивідуальні заняття, консультація (Закон України «Про вищу освіту»). Решта часу від загального обсягу розподіляється між іншими видами діяльності (методична, наукова, виховна, організаційна роботи). Саме навчальне навантаження обумовлює розмір заробітної плати, яку викладач отримує: частка ставки обчислюється поділом встановленої для однієї ставки норми навантаження на фактичне навантаження працівника.

Обсяг навантаження належить до істотних умов праці і визначається не довільно, а за критеріями і в порядку, передбаченому чинним законодавством про освіту. При вирішенні питання правильності обрахування, чи зміни фактичного виконання навантаження слід виходити з нормативів, що діяли на момент встановлення навантаження конкретному викладачеві.

Діючим законодавством про освіту встановлений обсяг навантаження визначається різноманітними нормативами організації освітнього процесу та вимогами стандартів вищої освіти.

Нормативи організації освітнього процесу:

- ✓ граничні норми навчального навантаження на одну ставку – 600 годин;
- ✓ норма тривалості загального робочого часу – не більше 36 годин на тиждень;

- ✓ норматив частки лекційних годин дисциплін навчального плану, викладання яких забезпечують працівники з науковими ступенями та вченими званнями;
- ✓ норматив кількості лекційних годин та дисциплін на одного викладача;
- ✓ відповідність науково-педагогічної спеціальності викладача дисциплінам, що він викладає;
- ✓ нормативи кількості здобувачів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника.

Розподіл індивідуального навантаження викладачів здійснюється кафедрою (завідувачем). Кількість ставок по кафедрі залежить від обсягу навчальної роботи за кількістю годин з дисциплін, викладання яких забезпечує кафедра, відповідно до робочих навчальних планів.

При плануванні навантаження викладача завідувач має враховувати те, що обсяг годин за іншими видами робіт є різницею між загальною тривалістю робочого часу на рік та кількістю годин річного навчального навантаження. Всі види робіт, які має виконати в навчальному році науково-педагогічний працівник із зазначенням їх «ваги» в облікових годинах фіксуються в індивідуальному плані викладача. Рішення про розподіл навчальних доручень і затвердження індивідуальних планів оформлюється протоколом кафедри.

Підвищення професійної майстерності викладачів. З метою підвищення професійної майстерності викладачів у закладах вищої освіти використовують різноманітні форми методичної роботи:

- ✓ науково-практичні конференції різного рівня щодо психолого-педагогічних проблем професійної підготовки фахівців;
- ✓ локальні конференції науково-педагогічних працівників ЗВО, де обговорюється стан освітнього процесу, можливі шляхи їх вирішення та перспективи розвитку фахових спеціальностей;

- ✓ засідання вченої ради ЗВО, на яких детально аналізують рівень професійної підготовки здобувачів, стан освітньої роботи на факультетах, обговорюють і затверджують перспективний план роботи ЗВО за окремими питаннями (науково-дослідна робота здобувачів, методична робота викладачів тощо), а також розглядають досвід роботи кафедр, факультетів щодо впровадження нових педагогічних технологій тощо;
- ✓ методичні семінари на кафедрах;
- ✓ виробничі наради, на яких ректорат інформує про стан освітньої роботи ЗВО, результати сесій або про необхідність вживання заходів щодо професійної підготовки здобувачів;
- ✓ засідання кафедр, на яких обговорюють результати роботи викладачів щодо вдосконалення освітньої роботи;
- ✓ індивідуальна самоосвітня робота викладача ЗВО;
- ✓ індивідуальні та групові консультації із завідувачами кафедр та викладачами з реалізації управлінських функцій або для надання конкретної методичної допомоги кафедрам з питань планування роботи, визначення змісту, форм наукової, організаційно-методичної роботи;
- ✓ курси підвищення кваліфікації, стажування (у тому числі закордонні), вебінари, круглі столи тощо.

Важлива роль у підвищенні професійної майстерності викладача належить науково-методичним нарадам закладу вищої освіти. На їх засіданнях розглядають проблеми вдосконалення різних видів навчальних занять, шляхи підвищення ефективності різних видів практик у формуванні фахівця, місце курсових і кваліфікаційних робіт під час фахової підготовки фахівців тощо. Для підвищення майстерності викладачів необхідним є систематичне проведення й обговорення відкритих лекцій та/або практичних занять.

Самостійній роботі щодо підвищення рівня знань, удосконаленням педагогічної майстерності викладача відводиться особлива роль, адже здебільшого вона визначається вимогами до науково-педагогічних

співробітників керівництвом ЗВО, МОН України та НАЗЯВО. Тому ця форма методичної роботи викладачів є складовою їх самоосвіти та самовдосконалення. Якісна самостійна робота полягає у систематичному вивченні наукових, психолого-педагогічних і методичних джерел інформації; участь у науково-методичній роботі кафедри та факультету; проведення опитувань, досліджень, тощо.

Основні категорії та поняття. Конспект лекцій, навчальний план, навчальна програма, індивідуальний план викладача, навчальне навантаження.

Запитання для перевірки знань

1. Що таке Індивідуальний план викладача та яка його структура?
2. Охарактеризуйте навчально-методичну роботу викладача вищої школи.
3. Які форми методичної роботи викладача Ви знаєте?
4. Назвіть основні напрями методичної роботи.
5. Які основні форми методичної роботи викладача ЗВО?
6. Як Ви розумієте навчальне навантаження викладача?
7. Які основні форми підвищення професійної майстерності викладачів?

Рекомендована література

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII від 01.07.2014 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2014. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 28.07.2016 р.).
2. Перелік основних видів методичної роботи викладачів вищих закладів освіти 3 і 4 рівнів акредитації. Міносвіти; Перелік від 07.06.1996 № 195. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0404-96 (дата звернення: 28.07.2016 р.).

Тема 10.
Науково-педагогічна діяльності викладача ЗВО.
План
10.1 Викладач як науковець і педагог.
10.2 Рівні продуктивності педагогічної діяльності.
10.3 Стилі діяльності викладача.
10.4 Науково-дослідна діяльність викладача.

Викладач як науковець і педагог. Педагогічна професія проявляється в діяльності, яку забезпечують її представники і яка називається педагогічною. Педагогічна діяльність – це один із найскладніших видів людської практики. Результативне виконання її вимагає наявності певних якостей, зокрема психологічних, а також застосування великих за обсягом і різнобічними професійними знаннями й вміннями, на основі яких викладач діє за власним практичним рішенням. Педагогічній діяльності характерно: умотивованість, переконання, цілепокладання й предметність (психологічна структура діяльності: мотив, ціль, предмет, засоби, способи, продукт і результат), а її специфічною ознакою є продуктивність.

Викладач повинен бути не тільки фахівцем, який навчає здобувачів своїй науці, але і вихователем, і вченим. Історії відомі приклади, коли важливі відкриття здійснювались у процесі викладання навчального матеріалу. Тому сьогодні вираз «вчений-педагог» має особливе значення. Саме від того, який науковий рівень викладача, залежить його авторитет у здобувачів, а без такого авторитету викладачеві дуже важко прищеплювати здобувачам те, що він хоче їм передати.

Науковці В. Костенко та Я. Федишин, побудували схему, яка розкриває, ким є викладач ЗВО:

- перша група – це еліта викладачів. Представники цієї групи творці не тільки в науці, а й у практиці навчання та виховання. Вони швидко і правильно орієнтуються в новому, прогресивному, як в науці, так і в освітньому процесі, вміють вдало передати студентам знання і подають їх так, щоб присутні в аудиторії засвоювали ці знання під кутом громадянської

позиції. Для них студентська аудиторія є не просто місцем виконання обов'язків лектора, а насамперед творча лабораторія. Наукові праці, лекції і практичні заняття таких викладачів є щось непересічне. Такий викладач є взірцем наслідування для студентів;

- друга група, це люди, які є досвідченими науковцями, але непідготовленими або за своїми природними даними погані викладачі. Можна добре знати свою дисципліну, але незнання або ігнорування педагогічних основ детермінує низьку засвоєнність слухачами того, що виголошується з кафедри або обговорюється на семінарському (практичному) занятті. Тому, який би не був рівень, зацікавити студентів своєю дисципліною цей викладач не зможе;

- третя група викладачів – це люди, які випадково попали до ЗВО. Коли заходить мова про посилення науково-виховної роботи, вони, як правило, маскують свою наукову і громадянську убогість формальними нікому не потрібними заходами, педантичністю тощо.

Тож говорячи про особистість викладача, варто розглядати її у декількох аспектах, але основними є навчання з урахуванням останніх досягнень науки.

Рівні продуктивності педагогічної діяльності. Виділяють п'ять рівнів продуктивності педагогічної діяльності:

- репродуктивний (непродуктивний рівень) – діяльність педагога як ретрансляція знань;

- адаптивний (малопродуктивний) – тут викладач прилаштовує знання до особливостей аудиторії;

- локально моделюючий (середньо-продуктивний) – передбачає володіння викладачем стратегіями навчання за окремими розділами дисципліни;

- системно моделюючий або продуктивний рівень передбачає володіння педагогом технологією формування системних знань;

- високопродуктивний рівень розвитку професійної діяльності дає викладачеві змогу перетворювати свою дисципліну у засіб формування особистості здобувача, його потреб у самовихованні й самоосвіті.

Продуктивність виявляється на таких рівнях: мінімальний (репродуктивний), низький (адаптивний), середній (локально-моделюючий), високий (системне моделювання знань учнів), найвищий (системне моделювання діяльності і поведінки учнів) (Рис. 10.1).

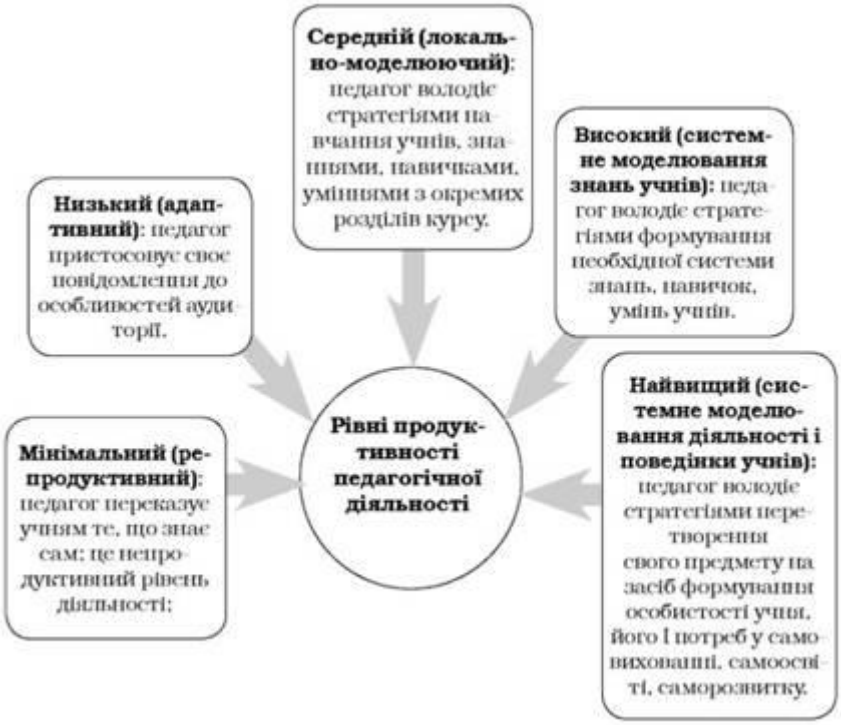

Рис. 10.1. Рівні продуктивності педагогічної діяльності.

Процес професійної підготовки майбутніх фахівців становить високорозвинену багатоаспектну систему, основними функціями якої є:

1) продукування знань – наукові пошуки, впровадження їх у практику, експертиза; розробка нових освітніх програм, навчальних дисциплін, науково-методичного супроводу;

2) передання знань – освітній процес у розмаїтті форм, методів, засобів і педагогічних технологій;

3) розповсюдження знань – видання підручників, навчальних посібників, монографій, статей; участь у різного рівня науково-практичних конференціях і культурно-просвітницьких заходах;

4) формування у здобувачів уміння й усвідомлення необхідності навчатися впродовж життя.

Окресленими функціями визначаються головні складові педагогічної діяльності: науково-предметна, психолого-педагогічна, культурно-просвітницька.

До безпосередніх функційних обов'язків викладача в закладу вищої освіти належать:

- підготовка навчальних курсів, їх методичне забезпечення та вибір засобів ІТ технологій з метою унаочнення матеріалу;
- створення навчальних, тренінгових і контролюючих програм, зокрема комп'ютерних;
- підготовка підручників, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій тощо;
- ведення лекцій, проведення практичних, лабораторних, семінарських занять;
- застосування на заняттях сучасних педагогічних технологій (рольових, ситуаційних і ділових ігор тощо);
- організаційно-методичне забезпечення практики здобувачів і участь у її проведенні;
- консультаційна й інша індивідуальна робота зі здобувачами;
- пошук джерел фінансування наукових досліджень, зокрема Грантових проєктів, і беніфіціарів наукових розробок;
- планування, організація й виконання наукових досліджень і конкретних практичних розробок, у тому числі патентів;
- реалізація виховних функцій у процесі групової й індивідуальної роботи зі здобувачами, під час неформального спілкування з ними;

- неперервний особистий і професійний розвиток, підвищення наукової-педагогічної компетентності;
- володіння різними професійно необхідними практичними навичками.

У системі відкритої та гнучкої освіти виняткову увагу приділяють підготовленості викладачів до:

- організації навчання через дії та аналіз цих дій; формування у здобувачів дослідницьких і творчих умінь;
- формування у здобувачів віри у себе, у власні можливості й у реальність професійних досягнень;
- готовність бути експертом, консультантом, організатором, проєктантом, порадником та ін., залежно від ситуації;
- організації здобувачів у групи для розв'язання освітніх питань, розподілу обсягів навчального матеріалу й встановлення правил співпраці;
- підтримки соціальної адаптації студентського колективу;
- застосування дієвих методик щодо запобігання й розв'язання міжособистісних і групових конфліктів;
- організації індивідуалізованого навчання у групах, комунікація зі зворотним зв'язком;
- організації самоосвіти здобувачів, зокрема підготовки їх до самостійного опрацювання різними джерелами інформації;
- формування вміння ухвалення особистого й колективного рішень та розв'язування всіляких проблем перед ухваленням рішень;
- формування вмінь самостійного планування й адаптації до змінних умов праці;
- впровадження концепції всебічного й індивідуалізованого навчання з урахуванням потреб та особливостей здобувачів.

Для ефективного виконання своїх обов'язків викладач має бути висококомпетентним фахівцем у своїй галузі (організатором, оратором, аналітиком, психологом та ін.) та ерудитом в інших галузях знань. Від

викладача потребують значних розумових, фізичних, часових та емоційно-вольових затрат. Науково-педагогічний працівник ЗВО має бути творчою та креативною особистістю, оскільки якісно підготувати майбутнього фахівця може лише неординарна особистість.

Стилі діяльності викладача. Окрім стилів педагогічної діяльності викладача які ми розглянули в темі 4, аналіз науково-педагогічної літератури дозволив нам виділити наступні стилі. В залежності від характеру:

- змістовні характеристики стилю (орієнтація викладача на процес чи результат своєї праці, розгортання викладачем орієнтованого та контрольно-оціночного етапів своєї праці);

- динамічні ознаки стилю (гнучкість, вміння переключатися, стійкість тощо);

- результативність (рівень знань і навичок учіння студентів, а також інтерес студентів до дисципліни).

На цій основі А. Марковою та А. Ніконовою виділені 4 типи індивідуальних стилів, які характеризують сучасного педагога. Так, *емоційно-імпровізаційний* (ЕІС) стиль педагога вирізняє переважна орієнтація на процес навчання. Пояснення нового матеріалу такий викладач будує логічно, цікаво, але в процесі пояснення у нього відсутній зворотній зв’язок з студентами. Під час опитування викладач з ЕІС звертається до великої кількості студентів, в основному сильних, які його цікавлять, опитує їх у швидкому темпі, задає неформальні питання, але мало дає їм говорити, не чекаючи, поки вони сформулюють відповідь самостійно. Для викладача з ЕІС характерно недостатньо адекватне планування освітнього процесу, для викладання на занятті він відбирає найбільш цікавий матеріал; не такий цікавий, але важливий, залишає на самостійне вивчення студентів. У діяльності викладача з ЄІС недостатньо представлені закріплення та повторення навчального матеріалу, контроль знань студентами. Викладачів з ЄІС відрізняє висока оперативність, використання великого арсеналу різноманітних методів навчання. Він часто практикує колективні

обговорення, стимулює спонтанні висловлювання студентів. Для викладача з ЄІС характерне невміння проаналізувати особливості та результативність своєї діяльності на занятті.

Емоційно-методичннй стиль (ЕМС). Для такого викладача характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування освітнього процесу, висока оперативність, деяка перевага інтуїтивності над рефлективністю. Орієнтуючись як на процес, так і на результати навчання, вчитель адекватно планує навчально-виховний процес, поетапно відпрацьовує весь навчальний матеріал, уважно слідкує за рівнем знань всіх студентів (як сильних, так і слабких), в його діяльності постійно представлені закріплення та повторення навчального матеріалу, контроль знань студентів. Такого викладача вирізняє висока оперативність, він часто змінює види робіт на занятті, практикує колективні обговорення. Використовуючи багатий арсенал методичних прийомів при обробці навчального матеріалу, прагне активізувати студентів не зовнішньою розважальністю, а справді зацікавити особливостями самої дисципліни.

Розмірковуючо-імпровізаційний стиль (РІС). Для такого викладача характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування освітнього процесу. У порівнянні з викладачами емоційних стилів, викладач з РІС проявляє меншу винахідливість у підборі та варіюванні методів навчання, не завжди може забезпечити високий темп роботи, менше практикує колективні обговорення, скорочує час спонтанних висловлювань під час заняття, ніж викладачі з емоційним стилем. Викладач з РІС менше говорить сам, особливо під час опитування, та прагне впливати на студентів непрямим шляхом (за допомогою підказок, уточнень тощо), дає можливість, студентам детально оформити відповідь.

Розмірковуючо-методичний стиль (РМС). Орієнтуючись переважно на результати навчання й адекватно плануючи освітній процес, викладач з РМС проявляє консерватизм у використанні засобів педагогічної діяльності. Висока методичність (систематичність закріплення, повторення навчального

матеріалу, контроль знань студентів) поєднується з невеликим стандартним набором методів навчання, перевагою репродуктивної діяльності студентів, рідким проведенням колективних обговорень. Під час опитування викладач з РМС звертається до невеликої кількості студентів, дає кожному багато часу на відповідь, особливу увагу приділяє слабким студентам. Для такого викладача характерна в цілому рефлективність.

Науково-дослідна діяльність викладача. Педагогічна діяльність викладача ЗВО обов'язково поєднана з науково-дослідною діяльністю, яка підвищує науковий рівень знань педагога, збагачує його внутрішній світ, розкриває у нього творчий потенціал. А професійно - педагогічна діяльність змушує до поглиблених узагальнень і систематизації матеріалу, до якіснішого формулювання ідей, висновків і нових гіпотез. Таким чином, науково-педагогічна діяльність зорієнтована на здобуття нового знання та спеціалізована діяльність із передачі знання.

Дефініцію «науково-педагогічна діяльність» варто розглядати через найближче родове поняття й видову відмінність, а саме: залежно від того, хто є суб'єктом науково-педагогічної діяльності – учений або викладач, родовим поняттям є наукова або педагогічна діяльність. Наукові джерела найчастіше висвітлюють науково-педагогічну діяльність як структурний елемент єдиної системи наукової діяльності, що забезпечує рух знань від науки в інші галузі людської діяльності

Лише за умови збагачення новими фактами (здобутими у процесі науково-дослідної роботи) може розвиватися педагогічна наука. Викладач, щоб краще й глибше оволодіти навчальною дисципліною уважно опрацьовує нові наукові джерела, вивчає розвиток цієї науки за кордоном, аналізує й узагальнює основну методичну літературу, вивчає досвід навчально-виховної роботи колег за фахом, експериментально перевіряє доцільність впровадження у власну практику педагогічних новацій, опрацьовуючи науковий матеріал, викладачу слід його переосмислити, виявити те, що дійсно доцільно застосувати у своїй педагогічній діяльності.

Згідно наказу Міністерства освіти України від 7 червня 1996 року до основних видів наукової роботи викладачів вищих закладів освіти 3 і 4 рівнів акредитації належать:

- виконання планових наукових досліджень (плановими є наукові дослідження, які включені до тематичних планів науково-дослідних робіт закладу вищої освіти, кафедри) із звітністю;
- написання дисертації (докторська, кандидатська);
- видання монографії, підручника, навчального посібника, словників, довідників тощо;
- публікації статей в наукових журналах, у наукометричних виданнях WoS і Scopua тощо;
- заявка на винахід, авторське право тощо;
- тези доповіді на конференціях, симпозіумах, семінарах (міжнародних, вітчизняних тощо);
- рецензування дисертацій, авторефератів ,монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників, наукових статей, наукових проєктів, навчальних планів, освітніх програм тощо;
- керівництво науковою роботою студентів з підготовки наукової статті, заявки на винахід, роботи на конкурс, доповіді на конференцію тощо.

Отже, наукова діяльність викладача закладу вищої освіти є обов'язковою умовою та передбачає самонавчання та самовдосконалення науково-педагогічного складу ЗВО.

Основні категорії та поняття. Педагогічна діяльність, педагогічна праця, продуктивність педагогічної діяльності, наукова діяльність.

Запитання для перевірки знань

1. Назвіть основні функції системи професійної підготовки фахівців.
2. Які головні складові викладацької діяльності?
3. Опишіть безпосередні функціональні обов'язки науково-педагогічного працівника.
4. Назвіть стилі діяльності викладача.
5. Чому науково-педагогічному працівнику необхідно займатися науково-дослідницькою діяльністю?

6. Які основні види наукової роботи викладачів?

Рекомендована література

1. Вікова та педагогічна психологія. URL: http://pidruchniki.com/13990507/psihologiya/vikova_ta_pedagogichna_psihologiya (дата звернення: 29.07.2016 р.).
2. Дослідження стереотипів сприйняття успішного учня. URL: https://stud.com.ua/17570/psihologiya/doslidzhennya_stereotipiv_spriynyattya_uspishnogo_uchnya (дата звернення: 29.07.2016 р.).
3. Костенко В. Г., Федишин Я. І. Викладач як вчений, педагог і вихователь. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Ґжицького*. Т. 13 № 3(49), 2011. С. 164–168 URL: https://cyberleninka.ru/article/n/vikladach-yak-vcheniy-pedagog-i-vihovatel/viewer (дата звернення: 29.07.2016 р.).
4. Педагогічна психологія URL: http://pidruchniki.com/15880728/psihologiya/pedagogichna_psihologiya (дата звернення: 29.07.2016 р.).
5. Перелік основних видів наукової роботи викладачів вищих закладів освіти 3 і 4 рівнів акредитації Міносвіти. Перелік від 07.06.1996 № 195 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0405-96 (дата звернення: 29.07.2016 р.).

Тема 11.
Організаційно-виховна діяльність викладача ЗВО.

План

11.1. Сутність, мета та завдання виховання здобувачів ЗВО.
11.2. Організація виховної роботи у ЗВО.
11.3. Загальні методи виховання.
11.4. Позааудиторна робота у ЗВО.

Сутність, мета та завдання виховання здобувачів *ЗВО.* Під вихованням у широкому сенсі розуміють цілеспрямований процес формування духовності, культури та фізичних сил особистості курсанта / студента, підготовку його до життя, активної участі у професійній діяльності як фахівця. Виховання – це, по-перше, соціально та педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості. По-друге, це вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей.

Суспільство як соціальне об’єднання людей може існувати, діяти і розвиватися лише за умов цілеспрямованої і систематично організованої

роботи з виховання кожної особистості. Ще Я. А. Коменський зауважував, що нехтування вихованням – це загибель людей, сімей, держав і всього світу. Тому виховання не варто розглядати лише як вплив на людину з метою використання її з погляду меркантильних потреб, а своєю спрямованістю воно, насамперед, є виявом турботи про всебічний розвиток людини, становлення її як вільної особистості.

Виховання щодо змісту і характеру його здійснення не є сталою величиною. Парадигми виховання змінюються залежно від соціально-економічних потреб. В умовах розбудови суверенної і незалежної демократичної України нашим ідеалом має бути національне виховання.

У Національній доктрині розвитку освіти визначено стратегічні завдання національного виховання:

- освіта має гуманістичний характер і ґрунтується на культурно-історичних цінностях Українського народу, його традиціях і духовності. Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвиткові культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями;
- національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби й уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури;
- національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури. Головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання;
- національне виховання має здійснюватися на всіх етапах

навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

Виховання, з погляду суспільного розвитку, є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти в цілому. Завдяки вихованню людство забезпечує свою безсмертність у соціальному розвитку.

Науковці відзначають, що виховання – це цілеспрямована змістовна професійна діяльність педагога, що сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входженню дитини в контекст сучасної культури, становленню його як суб'єкта та стратега власного життя, гідного Людини.

Підсумовуючи міркування науковців вважаємо, що виховання – це цілеспрямований вплив на особистість з метою її адекватної соціалізації.

На процес виховання здобувачів впливають кафедри, деканати, ректорат, академічна група, а також їхні наставники та родина. Виховання у закладі вищої освіти – це планомірний і цілеспрямований вплив на здобувачів викладачів - вихователів кафедр і перелічених структур університету. Національне виховання носить суспільний характер.

З процесом навчання органічно поєднаний процес виховання здобувачів, що включає в себе опанування основами наук, багатством національної та світової культури тощо. Виховання має формувати у здобувачів (у рамках державної політики виховання) ті якості, які відповідають їх здібностям та інтересам. *Сутність* виховання полягає в тому, що в процесі його формується мораль, високі естетичні смаки, світогляд і ставлення здобувачів як особистості до навколишнього світу.

Мета виховання – це наперед визначені результати формування, розвитку і постійного самовдосконалення особистості, яких прагнуть досягти в процесі виховання. Головна мета національного виховання – набуття здобувачами соціального досвіду, успадкування ними духовних надбань

українського народу, прищеплення моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, незважаючи на національну належність, формування у молоді, ознаки громадянина Української держави, розвинення духовності тощо.

Мета національного виховання, як йдеться в Концепції, конкретизується через систему виховних *завдань*, що є загальними не тільки для всіх виховних заходів, а й для усього суспільства в цілому:

- забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних і власних інтересів;
- відмова від уніфікації у процесі виховання, від орієнтації на «усередненого» вихованця;
- формування національної свідомості та людської гідності, любові до рідної землі, родини, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- виховання правової культури – поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки, знання та дотримання законів;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, старших за віком, культури та історії рідного народу;
- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови;
- виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування нею власної світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі – правди, справедливості, милосердя, патріотизму, доброти та інших чеснот;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою, толерантності, поваги до жінки, любові до рідної землі;

- формування почуття господаря та господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи, підготовка дітей до життя в умовах ринкових відносин;

- забезпечення повноцінного розвитку молоді, охорона та зміцнення її фізичного, психічного та духовного здоров'я;

- формування соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків;

- забезпечення високої художньо-естетичної культури, розвиток естетичних потреб, почуттів;

- формування екологічної культури людини, розуміння необхідності гармонії її відносин з природою;

- прищеплення глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;

- спонукання вихованців до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності.

Виховання здобувачів, розвиток та формування їх особистісних якостей відносяться до провідних завдань ЗВО. Чимало вищих шкіл планують свою роботу, використовуючи ідеї гуманізації, і скеровують свої зусилля на формування нової гуманітарної культури та гуманітарного середовища. Саме формування такого середовища через освітній процес та позааудиторну роботу забезпечує якісну підготовку фахівця.

Як наголошено в Національній доктрині розвитку освіти України, пріоритетним напрямком в її реалізації є формування особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, сучасної європейської цивілізації; виховання людини демократичного світогляду, яка поважає громадські права і свободи, традиції народів і культур світу, національний, релігійний, мовний вибір кожної людини.

*Організація виховної роботи у ЗВО. З*аклади вищої освіти працюють на перспективу, а випускники покликані декларувати загальнолюдські та національні морально-духовні цінності. Фахівець-початківець повинен усвідомлювати, що наукові знання та найсучасніші технології мають приносити користь людству, завчасно передбачати, як наукові відкриття та технології сприятимуть людському розвитку. У цьому контексті, вагомими напрямами ефективної виховної діяльності ЗВО є демократизація, гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу, органічне поєднання в ньому національних та загальнолюдських підвалин.

Під час виховної роботи зі здобувачами варто використовувати різні форми: безпосередню навчальну, позааудиторну діяльність, участь у суспільних справах, поводження у побуті тощо.

Опікуючись створенням ефективних умов щодо виховної роботи, не варто виносити завдання виховання за рамки освітнього процесу. Необхідно зважати на дієвість і впливовість широкого спектру форм діяльності, що сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. До них відносяться як навчальні заняття, практика, наукові гуртки, творчі студії, так й екскурсії, походи, різноманітні форми і види суспільно корисної праці тощо.

Лише за умови комплексного підходу і залучення до виховної роботи всього професорсько-викладацького складу ЗВО (адміністрації, органів студентського самоврядування, громадських об’єднань тощо) можна досягти мети виховання.

Таким чином, організація виховної роботи здійснюється за допомогою ректорату, кафедри, викладача, куратора, студентського самоврядування і активності самого здобувача, позаяк все це формує різнобічну, цілісну, багатогранну розвинену особистість.

Ректорат у своїй виховній діяльності повинен базуватися на наступних принципах: системність, безперервність і спадкоємність процесу виховання; розвиток національної свідомості, прищеплення любові до свого народу (поваги культури, традицій, звичаїв тощо); єдність історичного,

національного та загальнолюдського у вихованні; виховання поваги до культури інших народів; оволодіння цінностями вітчизняної та світової культури в усіх сферах життєдіяльності; гуманізація та гуманітаризація виховання; єдність навчання та виховання; партнерство, співробітництво та взаємодія між викладачем і здобувачем; індивідуалізація виховного процесу (поєднання індивідуальних і колективних форм); інтеграції традиційних і сучасних форм виховної роботи; взаємозв'язок родинного та суспільного виховання; формування творчої активності здобувачів, яка розвивається лише у поєднанні педагогічної майстерності й ініціативи здобувачів; активізація студентського самоврядування через створення особливого мікроклімату у закладі освіти (атмосфера теплоти й довіри, доброзичливості, взаєморозуміння та взаємодопомоги, єдність всіх членів колективу, взаємодопомога та взаємопідтримка тощо); системне формування особистості здобувача, використовуючи вплив усіх функціонуючих структур і підрозділів ЗВО як під час освітнього процесу, так, і у позааудиторний час; виховна робота серед здобувачів, взаємовиключна з пропагандою насильства жорстокості, людиноненависницьких теорій.

Важливою ланкою реалізації виховного потенціалу є кафедри, які планують, визначають мету і завдання виховної роботи, й організаційні принципи, керуючись концептуальними засадами гуманітарної освіти в Україні, Концепцією виховання дітей і молоді у національній системі освіти, Національною доктриною розвитку освіті України у XXI столітті, іншими чинними нормативними документами з актуальних проблем виховання здобувачів, зважаючи на профіль ЗВО та потреби здобувачів.

Виховна робота кафедри має складатися з наступного: перш за все, формування у майбутнього фахівця людських якостей (доброти, щирості, толерантності, коректності тощо); розвиток інтелектуальних і творчих здібностей; залучення до різноманітної діяльності за інтересами (культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих заходах тощо); підтримка діяльності студентського самоврядування; участь здобувачів в організації заходів, що

проводяться ЗВО (ректоратом, деканатом, у гуртожитках, тощо); організація роботи кураторів (тьютерів) академічних груп; робота з активом академічної групи, індивідуальна виховна робота зі с здобувачами, які проживають у гуртожитках; проведення професійно - орієнтаційної, інформаційно-просвітницької, культурно-виховної роботи серед здобувачів тощо.

Куратор (тьютор, наставник) академічної групи є суб'єктом виховної роботи, який під час організаційно-виховної роботи серед здобувачів академічної групи спирається на принципи, які визначені в Статуті, Концепціях, Положеннях та інших нормативних документах ЗВО.

Куратор академічної групи разом зі здобувачами складає план виховної роботи на навчальний рік, який затверджує декан факультету чи його заступник із виховної роботи. Цей план узгоджується з радою факультету та проректором (заступником начальника) з виховної роботи.

План організаційно-виховної роботи куратора академічної групи ЗВО передбачає: знайомство куратора зі здобувачами та з'ясування їх інтересів і запитів (що стосується першого курсу); проведення виховних зустрічей зі здобувачами, індивідуальних бесід, у тому числі щодо якісного навчання; ознайомлення з правами й обов'язками здобувачів; ознайомлення здобувачів з «Правилами внутрішнього розпорядку», умовами проживання в гуртожитках, вимогами Статуту (Положення) ЗВО; організацію та проведення зустрічей здобувачів з державними діячами, працівниками культури і мистецтва, правоохоронних органів, органів охорони здоров'я тощо; відвідування здобувачами театрів, музеїв, художніх виставок, концертних програм, екскурсій тощо.

Діяльність куратора академічної групи здобувачів спрямована на: формування культури і професійних якостей сучасного фахівця; набуття здобувачами сучасного досвіду успадкування духовних надбань українського народу; залучення здобувачів до наукової роботи, проведення національно-культурної, просвітницької й організаційно-педагогічної роботи серед молоді; формування у здобувачів національної свідомості, історичної

пам’яті, гідності та чіткої громадянської позиції; допомогу здобувачам в оволодінні новим інтелектуальним баченням світу і свого місця в ньому, розвиток здібностей особистості, їх повноцінна реалізація в різних видах діяльності; планомірне співробітництво та співтворчість зі студентським активом та органами студентського самоврядування; активне залучення здобувачів до управління освітнім процесом шляхом передачі реальних прав і повноважень у розв’язанні різноманітних проблем життя, створення здорового морально - психологічного клімату в академічній групі; проведення виховної роботи зі здобувачами, які мешкають у гуртожитках; сприяння організації здорового способу життя здобувачів і вирішення житлово-побутових проблем; стабільне проведення психолого-педагогічної діагностики рівня інтелектуального розвитку та моральної вихованості здобувачів; участь у роботі засідань кафедр і вченої ради факультету під час обговорення питань, пов’язаних із роботою групи чи окремих її здобувачів; спонукання здобувачів до активної протидії проявам булінгу, аморальності, правопорушень, антигромадської діяльності, вживанню наркотичних речовин, алкогольних напоїв, куріння тощо.

Загальні методи виховання. Від доцільності та виваженості методів виховання, як педагогічного інструмента взаємодії зі здобувачами, залежить реалізація мети й завдань виховної роботи у ЗВО. Стосовно здобувачів методи виховання – конкретні шляхи впливу на почуття, свідомість, поведінку та волю, здобувачів з метою вирішення педагогічних завдань у процесі спільної діяльності науково-педагогічних працівників і здобувачів.

Наразі не існує універсальних методів виховання, тому проблема їх обрання щодо виховання здобувачів є надзвичайно складна. Викладачам висувається неодмінна вимога вдосконалення методів виховання як потрібна умова будь-якого процесу виховання. Кожен науково-педагогічний працівник, за можливістю, вносить у розроблення загальних методів свої рекомендації, доповнення, чи зміни, що окреслюють конкретні умовам виховного процесу. Такі часткові вдосконалення методів називають

прийомами виховання. Прийом виховання – частина загального методу, окрема дія (вплив), конкретне поліпшення.

Таким чином, метод (чи методи) виховання викладач виділяє у процесі усвідомлення суті мети й інтегральністю людини, суперечливого характеру її взаємовідносин із оточенням.

Зміст методів виховання у ЗВО визначають через:

- безпосередній вплив викладача на здобувача;
- створення особливих умов, обставин, ситуацій, що спонукають здобувача змінити власне ставлення до ситуації, визначити свою позицію, здійснити позитивний вчинок;
- громадську думку референтної групи, яка є особистісно значущою для здобувача;
- громадську діяльність викладача зі здобувачем, спілкування;
- процеси навчання, самоосвіти та передачі інформації, соціального досвіду в родині, у процесі дружнього й професійного спілкування;
- засвоєння народних традицій, фольклорної творчості, читання художньої літератури тощо.

Пошук дієвих шляхів впливу на здобувача завжди був актуальним для психолого-педагогічної науки, існували й існують різні підходи до методів виховання, зокрема: переконання; вправляння; заохочення і покарання; організація діяльності; стимулювання поведінки; пояснювально-репродуктивний метод; проблемно-ситуаційні методи; привчання і вправляння; стимулювання; гальмування; керівництво самовихованням; методи формування суспільної свідомості, поведінки; стимулювання діяльності та самовиховання тощо.

Традиційно вважають, що знання методів і прийомів виховання та належне володіння ними визначають рівень педагогічної майстерності викладачів. У цьому контексті, вагоме значення для оволодіння цією майстерністю має класифікація методів виховання та самовиховання. У ході

розвитку педагогічної науки використовували різні підходи до неї та її упорядкування.

Однією з найпоширеніших, як зазначає В. В. Ягупов, є класифікація методів виховання за В. О. Сластьоніном, згідно з якою розрізняють такі групи методів:

- методи формування свідомості особистості (бесіди, дискусії, переконання, навіювання, приклад тощо);
- методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки (привчання, педагогічна вимога, громадська думка, довір'я, тренування, створення виховних позицій, прогнозування);
- методи стимулювання діяльності й поведінки (гра, змагання, заохочення, покарання);
- методи самовиховання (самопізнання, самооцінка, саморегуляція).

Досить поширеною у наукових джерелах є класифікація методів виховання за ознакою спрямованості на поведінково-діяльнісну, інтелектуальну й емоційно-вольову сфери виховання. За цією ознакою, серед методів виховання виокремлюють:

- переконання, тренування, заохочення і покарання (М. І. Болдирев, М. К. Гончаров, Ф. Ф. Корольов та ін.);
- методи переконання, організації діяльності, стимулювання поведінки учнів (Т. О. Ільїна, І. Т. Огородников);
- методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю здобувачів;
- методи організації діяльності й досвіду суспільної поведінки та діяльності здобувачів;
- методи усвідомлення цінностей суспільства, організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки, стимуляції діяльності й поведінки, педагогічної підтримки (Н. Є. Мойсеюк).

Щодо інших класифікацій, то окрім переконання, заохочення та покарання, йдеться також про навіювання. Залежно від функцій, які виконують методи виховання у формуванні особистості, їх поділяють на: 1) методи формування свідомості, 2) методи формування суспільної поведінки, 3) методи стимулювання діяльності й поведінки, 4) методи контролю й аналізу ефективності виховання (Ю. К. Бабанський).

Основними принципами організації виховної роботи вважають:

- демократизацію та гуманізацію виховного процесу, дотримання педагогічної етики, поваги до гідності людини;
- підготовку педагогічних кадрів високого фахового та духовного рівня, виховання здобувачів на основі визнання пріоритетності загальнолюдських цінностей як магістральної методологічної передумови, органічного поєднання виховного процесу з освоєнням національних і світових цінностей;
- визнання свободи мислення, права здобувачів на власну думку, політичні та життєві позиції;
- визнання пріоритету самовиховання здобувачів, організацію їх індивідуальної діяльності, спрямованої на розвиток власного потенціалу;
- організацію студентського самоврядування, роботи студентських громадських об’єднань згідно з положенням про роботу відповідних організацій, що передбачає гнучкі форми взаємодії між деканатом, кафедрою, куратором і групами здобувачів;
- спрямованість виховної роботи на професійно орієнтовану діяльність здобувача;
- системність в організації виховної роботи із здобувачами.

Позааудиторна робота у ЗВО. Позааудиторна робота здобувачів – це процес, в якому домінує елемент самореалізації. Вона дає змогу здобувачам гармонізувати внутрішні та зовнішні чинники формування професійної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення внутрішніх потреб, які в процесі аудиторної роботи не

задовольняються. Позааудиторна робота має бути орієнтована на особистість здобувача.

Збільшення ролі позааудиторної та самостійної роботи є однією з провідних ланок перебудови освітнього процесу у ЗВО. Самостійна позааудиторна робота здобувачів – це не лише засіб зростання інтелектуального потенціалу та професійної культури, а й майданчик для формування відповідальності, оволодіння засобами самоосвіти, самоактуалізації, самовиховання.

Розвитку творчості здобувачів сприяють різні форми та види позааудиторної навчально-виховної роботи (організація дискусійних клубів, клубів за інтересами, індивідуальні консультації тощо).

Дуже важливо, щоб у ЗВО на кожній кафедрі діяли гуртки, проводилися додаткові семінари, диспути, консультації тощо. Ці процеси повинні мати узвичаєний, упорядкований характер, а студентське самоврядування значною мірою повинен намагатися вирішувати організаційно важливі питання.

Контроль за самостійною та позааудиторною роботою здобувачів, як складова виховної роботи, може бути опосередкованим або органічно вписаним в освітній процес. До основних форм і засобів контролю можна віднести консультації, колоквіуми, співбесіди, передекзаменаційні опитування здобувачів, вивчення основних інтересів, вад, чи настроїв здобувачів тощо. Ефективність освітнього процесу у ЗВО залежить від діяльності кураторів академічних груп.

Від взаємодії кураторів і викладачів зі студентським активом залежать інтенсивність та якість позааудиторної роботи. Куратором може бути тільки досвідчена людина, яка своїм авторитетом і досвідом може впливати на студентство. Важливий елемент позааудиторної роботи – взаємодія викладачів і здобувачів щодо вдосконалення освітнього процесу, організації дозвілля, планування наукової роботи. Куратор групи – це головний консультант та вихователь здобувачів у групі.

Позааудиторна робота здобувачів молодших курсів має специфіку, адже більшість часу у них займає проблема адаптації до умов навчання у ЗВО. З часом організаційні функції куратора зменшуються, оскільки більшість організаційних питань студентське самоврядуванням вирішує самостійно.

Робота куратора зі студентським активом триває з першого по п'ятий курс включно, але цей процес набуває з часом нових якостей. Ініціаторами більшості заходів стають саме здобувачі, моральна й інтелектуальна відповідальність їх зростає. Куратор здобувачам старших курсів більше приділяє увагу щодо питань професійного самовизначення, формуванню громадської спрямованості, професійної усталеності тощо.

Позааудиторна робота – один із головних чинників формування самостійності здобувачів. У позааудиторній роботі здобувачів закріплюється їх потреба у професійному самовихованні, самореалізації і, що особливо важливо, їхня діяльність усе більше набуває творчого характеру.

Основні категорії та поняття. Виховання, мета виховання, принципи виховання, методи виховання, позааудиторна робота, куратор.

Запитання для перевірки знань

1. У чому полягає суть виховання?
2. Яка мета та завдання виховання студентської молоді?
3. Які принципи виховання Ви знаєте?
4. Назвіть існуючі класифікації методів виховання.
5. Роль позааудиторної роботи під час виховання студентської молоді?
6. Які основні функції куратора?

Рекомендована література

1. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: Підручник. К.: Знання, 2007. 447 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К. : Знання, 2005. 486 с.
3. Лозова В. І., Троцко Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посібник для пед. навч. закладів. 2-е вид., випр. і доп. Харків: Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди; «ОВС», 2002. 400 с.
4. Організація виховної роботи зі студентами у вищому навчальному закладі. URL: https://pidru4niki.com/86554/menedzhment/

organizatsiya_vihovnoyi_roboti_studentami_vischomu_navchalnomu_zakladi (дата звернення 25.02.2021 р.).
5. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи URL: http://westudents.com.ua/knigi/351-pedagogka-vischo-shkoli-ortinskiy-vl.html (дата звернення 31.07.2016 р.).
6. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. URL: http://pidruchniki.com/1584072016304/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli (дата звернення 31.07.2016 р.
7. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В.І. Педагогіка: навч. посіб. 4-те вид., виправл. і доповн. Вінниця: Держ. картогр. ф-ка, 2007. 400 с.
8. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. К.: Либідь, 2002. 560 с. URL: https://eduknigi.com/ped_view.php?id=276 (дата звернення 08.06.2021 р.)

Тема 12.

Організація самостійної навчальної роботи здобувачів. Методи контролю та самоконтролю.

План

12.1. Сутність самостійної навчальної роботи майбутніх фахівців.
12.2. Організація самостійної роботи здобувачів.
12.3. Структура самостійної роботи здобувачів.
12.4. Методи контролю і самоконтролю.

Сутність самостійної навчальної роботи майбутніх фахівців. В умовах євроінтеграції національної системи освіти та впровадження кредитно-модульної системи навчання набуває особливого значення проблема ефективної організації й розвитку навичок самостійної роботи студентів закладів вищої освіти, зокрема льотних.

Студенти вищої школи постають перед проблемою адекватного сприйняття особливостей спеціалізації підготовки, методики навчальної роботи, а також великої самостійності. Навчальним планом передбачені не менше ніж 50 % годин самостійної роботи від загальної трудомісткості дисципліни, тому такий вид роботи студентів ЗВО необхідно характеризувати як важливий чинник навчальної та наукової діяльності здобувача.

У процесі навчання слід підготувати курсантів / студентів до творчої, інтелектуальної праці, сформувати у них здатність виявляти сутність завдань

і проблем, що виникають у ході професійної діяльності, вибирати й реалізовувати метод розв'язання, аналізувати отримані результати, тобто ухвалювати рішення в конкретних ситуаціях і брати на себе відповідальність за результат.

Самостійна робота здобувачів відбувається без безпосередньої участі викладача, разом з тим основне завдання вищої освіти полягає у формуванні творчої особистості майбутнього фахівця, спроможного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Виконати такі завдання неможливо тільки шляхом механічного передавання знань від викладача до здобувача. Формування вмінь самоконтролю, який сприяє регулюванню процесу виконання навчальної роботи здобувачів, дає змогу окреслити позитивні й негативні моменти у власній діяльності, скоригувати виконані дії, оцінити свою навчально-пізнавальну діяльність.

Самостійна робота – один із видів навчальної діяльності здобувачів, що формує готовність до самоосвіти, створює базу для безперервної освіти, допомагає постійно підвищувати свою кваліфікацію, тобто самовдосконалюватися. Самостійна навчально-пізнавальна робота здобувачів – різноманітні види індивідуальної та колективної діяльності, які здійснюються ними на академічних заняттях або в позааудиторний час за завданням викладача, без його безпосередньої участі, але під його керівництвом.

Самостійна робота здобувачів сприяє формуванню самостійності, ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю як у навчанні, так і під час професійної діяльності. Вагомим завданням викладача ЗВО є правильна організація самостійної роботи здобувача (забезпечення умов успішного її перебігу), що передбачає базову, наукову та педагогічну підготовку викладача, вміння педагогічно доцільно активізувати пізнавальні сили здобувачів в освітньому процесі.

Аби самостійна робота винагороджувала хорошими результатами, її варто планувати й організовувати у поєднанні з іншими формами навчання. Вагомим у цьому є ретельний відбір викладачами і кафедрою змісту та обсягу навчального матеріалу для самостійного опрацювання здобувачами.

Організація самостійної роботи здобувачів. Положенням про організацію освітнього процесу у закладах вищої освіти передбачено, що самостійна робота здобувачів має становити не менше 1/3 і не більше 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Така кількість годин дає змогу формувати самостійність у здобувачів як якість особистості, розвивати пізнавальну активність, уміння приймати рішення та здатність до творчого вирішення сучасних фахових завдань.

Розкриваючи місце окремих дисциплін у самостійній роботі кафедри, слід враховувати її специфіку, дидактичну спрямованість і складність. На виконання самостійної роботи в позааудиторний час здобувач має виділяти 3-4 години на день, зокрема й у вихідні. З метою не перевантаження здобувачів самостійною роботою (здобувач повинен мати можливість раціонально розподіляти час для опрацювання усіх дисциплін, що ним вивчаються) її нормуванням мають займатися кафедри й деканати.

Керівництво самостійною роботою здобувача охоплює: чітке її планування, безпосереднє або опосередковане керівництво з боку викладача, детальне її планування й організацію, систематичний контроль за результатами самостійної роботи здобувачів, доведення до відома здобувачів оцінки результатів самостійної роботи та внесення відповідних корективів у її організацію.

Самостійну роботу здобувачів диференціюють за різними критеріями:

1. Зважаючи на місце та час її проведення, характер керівництва нею з боку викладача і спосіб здійснення контролю за її результатами вирізняють:

а) самостійну роботу здобувачів під час аудиторних занять;

б) позааудиторну самостійну роботу (самостійні заняття здобувачів);

в) самостійну роботу здобувачів за участі викладача (індивідуальні заняття з викладачем).

2. За рівнем обов'язковості виокремлюють:

а) обов'язкову самостійну роботу, яка передбачена навчальними планами і робочими програмами (виконання домашніх завдань, написання та захист курсових і кваліфікаційних робіт, види завдань, які здобувачі самостійно виконують під час ознайомлювальної, навчальної, виробничої і переддипломної практик тощо);

б) бажану – науково-дослідна діяльність здобувачів (самостійне проведення наукового пошуку, опрацювання наукових джерел; участь у роботі наукових гуртків, конференцій різного рівня, підготовка доповідей, тез, статей тощо);

в) добровільну – діяльність в позааудиторний час (участь у внутрішьокафедральних, міжкафедральних, іжфакультетських, міжвузівських, всеукраїнських олімпіадах, конкурсах, вікторинах тощо).

3. За видами діяльності виділяють:

а) навчально-пізнавальну (через мислення, аналіз, синтез тощо);

б) фахову (певні конкретні дії здобувача, що їх виконують фахівці під час професійної діяльності).

4. Самостійну роботу диференціюють за рівнями мотивації:

а) низький рівень (до самостійної діяльності спонукає викладач, допомагаючи здобувачеві та постійно контролюючи виконання завдань);

б) середній рівень (до роботи спонукає викладач, проте здобувач працює самостійно та здійснює самоконтроль);

в) високий рівень (виконання завдань викладачів здобувач організовує і контролює самостійно).

З огляду на відтворювальні та творчі процеси в самостійній діяльності здобувача виділяють три її рівні:

- репродуктивний – самостійна робота здійснюється за зразком викладача: розв'язання задач, створення схем, заповнення таблиць тощо. На

цьому рівні діяльність здобувача виражається у пізнанні, осмисленні, запам'ятовуванні. Метою даного виду самостійної роботи є закріплення знань, формування вмінь і навичок;

- реконструктивний – самостійна робота здобувача передбачає перебудову рішень, складання планів, написання рефератів, есе, анотацій, доповідей, тез, тощо;
- творчий (пошуковий, креативний) – самостійна робота здобувача потребує аналізу й узагальнення проблемних питань, отримання нової інформації тощо. Здобувачем самостійно обираються методи вирішення завдань (навчально-дослідні завдання, курсові і кваліфікаційні роботи).

В організації самостійної роботи здобувачів педагогіка вищої школи додатково вирізняє дві взаємопов'язані підсистеми – *систематична* самостійна робота, що розподіляється планомірно та регулярно (за днями та невеликими обсягами) й акордну (тривалу за часом і комплексну). Подібний поділ відображає ритм роботи ЗВО і на ньому може ґрунтуватися планування, організування й управління самостійною роботою здобувачів. Його варто розглядати у взаємозв'язку з усіма рівнями самостійної роботи здобувачів (репродуктивного, творчого та комбінованого).

Наразі в організації самостійної роботи здобувачів застосовують випереджувальні завдання, що передбачає повне або часткове самостійне оволодіння матеріалом до його вивчення за програмою та підготовку до його засвоєння на занятті (наприклад, перевернута лекція). Особливість такої організації полягає в добровільності виконання. Диференціюють такі їх види:

- ✓ за видом навчально-пізнавальної діяльності: репродуктивні (передбачають дії за наданим зразком, у типовій ситуації); частково-пошукові (передбачають дії у схожій ситуації, за загальним орієнтиром, складеним частково самостійно); творчі (самостійна діяльність здобувача за власним алгоритмом дій, у новій ситуації);

✓ за терміном виконання: короткочасні (1–2 дні); середні за тривалістю (виконуються протягом від 2-х днів до 2-х тижнів); довготривалі (передбачають виконання протягом 2-х місяців);

✓ за обсягом: незначні (вивчення окремого питання теми); середні (розгляд декількох взаємопов'язаних питань або невеликої теми); великі (охоплюють велику тему, розділ, курс);

✓ за прийомами розумової діяльності: зорієнтовані на аналіз, порівняння, узагальнення та конкретизацію, систематизацію та класифікацію, аналогію, виокремлення головного, пояснення причинно-наслідкових зв'язків, аргументацію, доказ, оцінювання тощо.

Випереджувальні завдання варто підбирати для індивідуальної та групової роботи. При постановці завдання для індивідуальної роботи викладач повинен враховувати реальні навчальні можливості здобувача. Завдання мають бути відмінними за обсягом, складністю, терміном виконання, характером навчально-пізнавальної діяльності тощо. Групові випереджувальні завдання мають бути спільними для групи здобувачів, але зорієнтованими на самостійну роботу кожного, на основі чого здійснюється виконання завдання загалом.

Випереджальні завдання можна пропонувати:

✓ до лекцій (самостійне ознайомлення з новим матеріалом за курсом лекцій, підручником, довідковою літературою, на збір фактичного матеріалу для доповнення в мережі Інтернет тощо);

✓ до практичних занять (підготовка та проведення рольових і ділових ігор, добір фактичного матеріалу, складання планів, проєктів тощо);

✓ до семінарських занять (вивчення першоджерел, складання плану диспуту та дискусій, проблемних питань, виокремлення питань для «мозкового штурму», бесіди тощо.

Структура самостійної роботи здобувач*ів*. Як зазначає у своїй науковій роботі Т. В. Кравчина, самостійну роботу здобувача варто планувати спираючись на її мету і завдання. Авторка надає структуру

самостійної роботи здобувача (за О. Роговою), виокремлюючи такі компоненти: орієнтаційно - мотиваційний, інструктивно - настановчий, процесуальний, корекційний, контрольно-оцінювальний.

Орієнтаційно - мотиваційний компонент передбачає роботу, спрямовану на усвідомлення здобувачами мети конкретної діяльності й орієнтацію їх на виконання самостійної роботи. Для формування мотиваційної основи навчальної діяльності здобувачів використовують проблемні запитання та пізнавальні завдання, які сприяють усвідомленню потреби в нових знаннях, а також професійно-орієнтовані завдання, які розкривають роль і значення конкретного навчального матеріалу у становленні професійної майстерності здобувачів. Це завдання на виявлення безпосередніх зв’язків конкретних тем навчальних дисциплін з виробництвом, підбір додаткового матеріалу з теми, що стосується майбутньої професійної діяльності, анотування новинок наукової і професійної літератури.

Інструктивно - настановчий компонент охоплює ознайомлення здобувачів із особливостями роботи з навчальним матеріалом різних видів, визначення конкретних завдань, обсягу роботи тощо.

Процесуальний компонент пов’язаний з безпосереднім виконанням здобувачами самостійної роботи.

Корекційний компонент передбачає надання допомоги студентам у подоланні труднощів і виправленні помилок.

Сутність контрольно-оцінювального компонента полягає у здійсненні контролю процесу самостійної роботи здобувачів: викладач аналізує характер, повноту, зміст, доцільність вибору здобувачами способів діяльності й оцінює їх. Оцінювання супроводжується цільовою настановою з метою забезпечення переходу здобувачів на вищий рівень самостійної діяльності.

Організування самостійної роботи здобувачів передбачає: забезпечення методичними рекомендаціями з вивчення усіх дисциплін у вигляді навчальних посібників; використання роздаткового матеріалу, у т. ч. текстів

лекцій; створення відеопосібників та умов для роботи з ними; збільшення випуску навчально-методичних посібників закладом вищої освіти; збільшення читальних залів, дисплейних класів; впровадження індивідуальних консультацій здобувачів.

Самостійна робота зобов'язана ґрунтуватися на наукових засадах. Наукове організування самостійної роботи – система заходів з упровадження досягнень науки і провідного педагогічного досвіду в організуванні самостійної роботи здобувачів з метою підвищення її ефективності. Наукова організація самостійної роботи передбачає вміння педагогічного колективу організувати самостійну роботу здобувачів у науковому контексті (спостерігати явища та збирати факти; проникати в сутність явища, що вивчається; ототожнувати на перший погляд різні процеси; вміння узагальнювати, розширювати та поглиблювати знання; вміти провести науковий експеримент і зробити на його основі логічні висновки; вміння мислити аналогіями, моделювати, передбачати, фантазувати тощо.

Такий різновид самостійної роботи здобувачів покликаний звільнити їх від сліпого наслідування, сформувати у них творчість, креативність і вимогливість до себе й до інших.

Одним із провідних аспектів наукової організації самостійної роботи здобувача є техніка пошуку інформації. Здобувач має чітко розуміти загальну систему науково-технічної інформації і можливості, які вона надає; знання та розуміння всіх можливих наукових джерел інформації за фахом; уміння вибрати найраціональнішу схему пошуку відповідно до завдань та умов діяльності; навички використання бібліографічних і допоміжних матеріалів тощо.

Методи контролю і самоконтролю. Здійснення контролю є обов'язковою умовою управління будь-яким процесом, тобто має бути певна система перевірки ефективності його функціонування. Контроль повинен забезпечити зовнішній (контроль педагога) і внутрішній (самоконтроль здобувача) зворотний зв'язок. Аналізуючи результати контролю педагог

вносить необхідні корективи в хід освітнього процесу. Це може стосуватися корекції змісту, вибору форм, методів, принципів та наукових підходів педагогічної діяльності та / або принципової перебудови всієї педагогічної системи ЗВО.

Здійснення контролю відбувається за допомогою різних видів, форм і методів. Найпоширенішими методами контролю є: усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований контроль, практична перевірка, а також методи самоконтролю та самооцінки.

Усний контроль (усне опитування) – це найпоширеніший метод в освітній практиці. Під час його використання здобувачі опановують логічне та критичне мислення, розвивають навички висловлювати й аргументувати власні думки, образно й емоційно (але коректно) обстоювати власну думку. Застосовують даний вид контролю на лекціях, практичних, семінарських і лабораторних заняттях, а також колоквіумах і консультаціях.

Усне опитування передбачає наступну послідовність: постановка завдань (запитань) з урахуванням специфіки дисципліни і вимог робочої програми; підготовка здобувачів до відповіді та викладу знань; коригування викладачем і здобувачем викладених у процесі відповіді знань; аналіз і оцінювання відповіді.

За рівнем пізнавальної активності завдання (запитання) для перевірки засвоєного матеріалу можуть бути: репродуктивними (передбачають відтворення вивченого); реконструктивними (потребують застосування знань і вмінь у дещо змінених умовах); творчими (застосування знань і вмінь у значно змінених, нестандартних умовах, перенесення засвоєних способів дій на виконання складніших завдань).

За актуальністю запитання для усної перевірки поділяють на основні, додаткові й допоміжні. Основні – передбачають самостійну розгорнуту відповідь, додаткові призначені для уточнення, як саме здобувач розуміє те, чи інше питання (формулювання, формулу тощо), допоміжні зорієнтовані на виправлення помилок, неточностей. Усі запитання мають бути логічними,

чіткими, зрозумілими і посильними, а їх сукупність – послідовною і системною.

Використання усного контролю потребує надто багато часу на перевірку, проте він сприяє тісній взаємодії між викладачем і здобувачем, що надає змогу виявити обсяг і ґрунтовність знань, прогалини та неточності в знаннях здобувачів й одразу ж їх виправити. Крім того, здобувачі під час опитування хвилюються, тому оцінка нерідко буває суб'єктивною.

Метою письмового контролю є з'ясування в письмовій формі ступеня оволодіння здобувачами знаннями, вміннями та навичками з дисципліни та визначення їх якості (правильності, точності, усвідомленості, вміння застосувати знання на практиці тощо).

Залежно від специфіки дисципліни, письмова перевірка здійснюється у формі контрольної роботи, тесту тощо. Теми контрольних робіт, зміст тестів, окремі завдання, вправи тощо мають бути зрозумілими і посильними, відповідати рівню знань здобувачів і водночас вимагати відповідних зусиль, виявляти знання фактичного матеріалу. Письмові завдання можуть бути й домашніми роботами.

Переваги письмової перевірки: за короткий час є можливість викладачеві скласти уявлення про знання більшості здобувачів; результати перевірки деякий час зберігаються тому викладач може з'ясувати деталі й неточності у відповідях. Проте такий вид контролю потребує чимало часу для перевірки робіт, іноді призводить до зниження грамотності здобувачів, оскільки викладачі не висувають вимог щодо орфографії.

Тестовий контроль. Також для визначення рівня сформованості знань і вмінь з дисципліни, що вивчається, викладачі користуються методом тестів. Виокремлюють тести відкритої форми (із вільно конструйованими відповідями) і тести закритої форми (із запропонованими відповідями).

Тести відкритої форми передбачають короткі відповіді, які базуються здебільшого на відтворенні вивченого матеріалу, або складні (комплексні)

відповіді, що вимагають розвинутого логічного мислення та вміння аналізувати.

Тести закритої форми передбачають вибір відповіді з певної кількості варіантів. Серед таких тестів виокремлюють тест-альтернативу, тест-відповідність.

Тест-альтернатива вимагає вибору однієї з двох запропонованих відповідей. Його недоліком є те, що він не дає змоги вільно конструювати, формулювати відповідь, а перевага в тому, що він допомагає швидше орієнтуватися в матеріалі, знаходити спільне та відмінне у явищах, легше класифікувати конкретні явища за певними видами.

Тест-відповідність, як правило, складається з двох частин, між якими слід встановити відповідність. Перевага тесту-відповідності є у тому, що через компактні форми завдання за короткий час вдається перевірити засвоєння великого обсягу навчального матеріалу. Недоліком є обмеженість безпосередньої мети контролю й ускладнення під час доборі матеріалу.

Тестовим контролем послуговуються задля актуалізації знань перед вивченням нової теми, проведення підсумкового контролю, на групових заняттях, на заліку чи іспиті тощо. Тести також можуть слугувати засобом внутрішнього контролю для порівняння, визначення рівнів успішності окремих груп здобувачів, порівняльної характеристики різних форм і методів викладання. Доцільним є проведення тестової перевірки кожної теми навчальної дисципліни з основних її питань. Даний вид контролю надає змогу раціональніше використовувати час, висуває усім здобувачами єдині вимоги, допомагає уникати надмірних хвилювань. Використання тестів унеможливлює випадковість в оцінюванні знань, стимулює до самоконтролю. Проте тест виявляє лише знання фактів, він заохочує до механічного запам’ятовування, але не спонукає до роботи думки.

Сутність графічного контролю полягає у створенні здобувачем узагальненої наочної моделі, яка відображає відношення, взаємозв’язки певних об’єктів або їх сукупності. Наочна модель – це графічне зображення

чогось, креслення, діаграми, схеми, таблиці (наприклад, нанесені на контурні карти певні історичні та географічні об’єкти, демонстрація у вигляді діаграми результату опрацювання статичних даних тощо). Графічна перевірка може бути самостійним методом контролю або органічним елементом усної чи письмової перевірки.

Іншим «швидким» методом контролю теоретичних знань здобувачів є кросворди за тематикою курсу. Здобувач за певний час повинен вписати в таблицю по горизонталі та вертикалі терміни за поданими визначеннями. Викладачеві для перевірки завдання необхідно оцінити ступінь заповненості кросворду. Такий метод контролю не лише вимагає знань здобувачем термінології та визначень курсу, а й застосування його аналітичних здібностей. Окрім того, розв’язування кросвордів викликає інтерес до курсу. У закладах вищої освіти розробляють спеціальні комп’ютерні програми, що формують кросворди за заданим набором термінів, створюють програмне забезпечення для написання тестів, що сприяє автоматичній перевірці результатів навчання.

Програмований контроль реалізується шляхом висунення всім здобувачам уніфікованих вимог, що забезпечується використанням однакових за кількістю і складністю контрольних запитань (завдань). При цьому аналіз відповіді, виведення і фіксація оцінки можуть здійснюватися за допомогою індивідуальних автоматизованих засобів.

Практичну перевірку застосовують з навчальних дисциплін, що передбачають оволодіння системою фахових умінь і навичок та здійснюють під час проведення практичних і лабораторних занять, а також під час проходження різних видів практики. Така перевірка дає змогу виявити, як саме здобувач усвідомив теоретичні основи цих дій.

Метод самоконтролю. Одним із найважливіших методів контролю знань здобувачів, є самоконтроль – це усвідомлена організація здобувачем своєї діяльності з метою забезпечення позитивних та ефективних результатів навчальної діяльності (виконання завдань, відповідність правилам, вимогам,

нормам тощо). Метою самоконтролю є запобігання неточностей, помилок і, у разі їх виникнення, виправлення. Показником сформованості самоконтролю є усвідомлення здобувачем ефективної організації власної діяльності й способу реалізації цієї діяльності.

Метод самооцінки передбачає критичне ставлення здобувача до своїх здібностей і можливостей, об'єктивне оцінювання досягнутих результатів. З метою формування навички самоконтролю та самооцінки у здобувачів викладач має обґрунтовувати виставлену оцінку та запропонувати здобувачеві самому оцінити власну відповідь. Результативним засобом також є організація викладачем взаємоконтролю (оцінка та рецензування відповідей одногрупників). При цьому необхідно ознайомити здобувачів з критеріями оцінювання знань. Занесення результатів самоконтролю і самооцінки знань до журналу робить їх вагомими, позитивно впливає на формування відповідальності за навчальну роботу, на виховання чесності, принциповості, почуття власної гідності.

Розглянуті методи перевірки набутих здобувачами знань, умінь і навичок можуть бути застосовані під час звичайних форм організації освітнього процесу (лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття) і на спеціальних, організованих з метою оцінювання знань здобувачів, заняттях (колоквіуми, захист курсових і кваліфікаційних робіт, заліки й іспити).

Основні категорії та поняття. Самостійна робота, самостійна навчально-пізнавальна робота здобувачів, контроль, самоконтроль.

Запитання для перевірки знань

1. Як Ви розумієте самостійну роботу здобувачів?
2. На що направлена самостійна робота здобувачів?
3. Які види самостійної роботи Ви знаєте?
4. Назвіть компоненти самостійної роботи здобувачів.
5. Що передбачає наукове організування самостійної роботи здобувача?
6. Яка мета контролю у ЗВО?
7. Назвіть методи контролю.

8. Що таке самоконтроль, у чому полягає його сутність?

Рекомендована література

1. Педагогіка вищої школи і вищої освіти: курс лекцій для магістрів / Аносов І. П. та ін.; Мелітополь, 2009. 248 с.

2. Кравчина Т. В. Організація самостійної роботи студентів у процесі їх професійної підготовки. URL : http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/6383/3/ilovepdf_com-95-104.pdf (дата звернення 28.07.2016 р.).

3. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи URL: http://westudents.com.ua/knigi/351-pedagogka-vischo-shkoli-ortinskiy-vl.html (дата звернення 28.07.2016 р.).

4. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2007. 495 с.

5. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи URL: http://pidruchniki.com/70107/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli (дата звернення 31.07.2016 р.).

Тема 13.
Ліцензування й акредитація у ЗВО.

План

13.1. Загальні положення.
13.2. Основні вимоги ліцензування провадження освітньої діяльності.
13.3. Акредитація освітньої програми.

Загальні положення. Освітня діяльність на території України здійснюється закладами вищої освіти на підставі ліцензій, які видаються відповідно до чинного порядку, що затверджений Кабінетом Міністрів України. Освітня діяльність ЗВО ліцензується Міністерством освіти і науки (МОН) України шляхом проведення ліцензійної експертизи до початку підготовки фахівців певної спеціальності. Відповідність нормативам, що встановлюються Міністерством освіти і науки є обов’язковою умовою видачі ліцензії. Ліцензійні умови розроблені відповідно до чинного законодавства, а саме: Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про професійно-технічну освіту», «Про загальну середню освіту» тощо.

Ліцензування – це державне визнання спроможності закладу вищої освіти розпочати діяльність, пов’язану із наданням освітніх послуг з певної

спеціальності, відповідно до стандартів вищої освіти, а також згідно державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Згідно Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 (зі змінами від 10 травня 2018 р. № 347) терміни вживаються в такому значенні (наведемо основні з них):

- група забезпечення спеціальності – група педагогічних, науково-педагогічних та/або наукових працівників, для яких заклад освіти є основним місцем роботи і які відповідають за виконання освітніх програм за спеціальністю на певних рівнях вищої та фахової передвищої освіти, післядипломної освіти для осіб з вищою освітою та осіб з освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, особисто беруть участь в освітньому процесі і відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним цими Ліцензійними умовами);
- до закладів освіти належить: заклад вищої освіти; наукова установа, що здійснює навчання здобувачів вищої освіти на другому (магістерському) та/або третьому (освітньо-науковому/освітньо-творчому) рівні вищої освіти; заклад післядипломної освіти; заклад фахової передвищої освіти; заклад професійної (професійно-технічної) освіти; заклад загальної середньої освіти; заклад дошкільної освіти;
- кваліфікація відповідно до спеціальності – кваліфікація особи, підтверджена документом про освіту чи науковий ступінь із відповідної спеціальності або підтверджена науковою, науково-педагогічною, педагогічною чи іншою професійною діяльністю за відповідною спеціальністю за не менш як сімома видами чи результатами, переліченими в пункті 30 Ліцензійних умов;
- ліцензований обсяг у сфері вищої або післядипломної освіти для осіб з вищою освітою - визначена ліцензією максимальна кількість осіб, яким заклад освіти може одночасно забезпечити здобуття вищої освіти за

відповідною спеціальністю певного рівня вищої освіти або за відповідною спеціальністю (програмою, галуззю знань) у сфері післядипломної освіти для осіб з вищою освітою;

- освітня діяльність у сфері вищої освіти – діяльність закладів вищої освіти і наукових установ, що провадиться з метою забезпечення здобуття вищої освіти за відповідними спеціальностями на певних рівнях вищої освіти (початковому рівні (короткий цикл) вищої освіти, першому (бакалаврському) рівні, другому (магістерському) рівні, третьому (освітньо-науковому / освітньо-творчому) рівні); закладів вищої освіти іноземних держав або їх структурних підрозділів (філій), що утворюються і функціонують на території України, незалежно від виду такої діяльності.

Основні вимоги ліцензування провадження освітньої діяльності. Започаткування провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти закладом освіти за новою спеціальністю, іншим рівнем вищої освіти, з метою підготовки іноземців та осіб без громадянства за спеціальністю та збільшення ліцензованого обсягу є розширенням провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти і підлягає ліцензуванню в установленому порядку.

Ліцензіат забезпечує зберігання документів, копії яких подавалися до органу ліцензування на отримання ліцензії. У разі анулювання ліцензії або звуження провадження освітньої діяльності з певної спеціальності за певним рівнем вищої освіти, за спеціальністю (спеціалізацією, професією), програмою, галуззю знань у сфері післядипломної освіти, за спеціальністю у сфері фахової передвищої освіти, з певної професії, виду підготовки, класу (підкласу, групи) класифікаційних угруповань професій на певному рівні професійної (професійно-технічної) освіти, за певним рівнем повної загальної середньої освіти, у певному місці її провадження зазначені документи зберігаються відповідно до встановленого для них строку зберігання, але не менше десяти років.

Кадрові вимоги щодо забезпечення започаткування освітньої діяльності у сфері вищої освіти та післядипломної освіти для осіб з вищою освітою:

- проєктна група повинна складатися з науково-педагогічних або наукових працівників, які працюють у закладі освіти за основним місцем роботи та мають кваліфікацію відповідно до спеціальності і не входять (входили) до жодної проєктної групи такого або іншого закладу вищої освіти в поточному семестрі (крім проєктної групи з цієї ж спеціальності в даному навчальному закладі);

- керівником проєктної групи призначається один з її членів, який має науковий ступінь і стаж науково-педагогічної та/або наукової роботи не менш як десять років для освітньо - наукового ступеня доктора філософії і ступеня магістра та п’ять років для освітніх ступенів бакалавра і молодшого бакалавра (до 6 вересня 2019 р. для початкового рівня (короткого циклу) вищої освіти – з урахуванням стажу педагогічної роботи). Керівник проєктної групи не може в поточному навчальному році одночасно керувати іншими проєктними групами, за винятком керівництва проєктними групами за різними рівнями вищої освіти в межах однієї спеціальності в даному закладі вищої освіти.

Залежно від рівня освіти до складу проєктної групи спеціальності встановлюються додаткові вимоги:

- для освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра у складі повинні бути не менш як три особи, з яких хоча б одна особа має науковий ступінь та/або вчене звання;

- для освітнього ступеня бакалавра у складі повинні бути не менш як три особи, які мають науковий ступінь та/або вчене звання;

- для освітнього ступеня магістра у складі повинні бути не менш як три особи, які мають науковий ступінь та вчене звання, з них один доктор наук та/або професор;

- для освітньо - наукового ступеня доктора філософії / доктора мистецтва у складі повинні бути не менш як три особи, які мають науковий ступінь та вчене звання, з них не менше двох докторів наук та / або професорів.

Для отримання ліцензії з правом навчання іноземців та осіб без громадянства один із членів проектної групи повинен володіти англійською мовою на рівні В2 за Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти або кваліфікаційними документами (диплом про вищу освіту, науковий ступінь), що пов'язані з використанням зазначеної мови.

Кадрові вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері вищої та післядипломної освіти для осіб з вищою освітою:

- науково-педагогічні та наукові працівники, які здійснюють освітній процес, повинні мати стаж науково-педагогічної діяльності понад два роки та рівень наукової та професійної активності, який засвідчується виконанням не менше чотирьох видів та результатів з перелічених у пункті 30 Ліцензійних умов.
- для другого (магістерського) рівня вищої освіти кадровий склад закладу освіти повинен включати з розрахунку на кожні десять здобувачів освітнього ступеня магістра одного викладача, який має кваліфікацію відповідно до спеціальності, науковий ступінь або вчене звання.
- для третього (освітньо-наукового / освітньо-творчого) рівня (доктор філософії / доктор мистецтва) кадровий склад закладу освіти повинен включати з розрахунку на кожних два здобувачі освітнього ступеня доктора філософії / доктора мистецтва одного викладача, який має науковий ступінь та/або вчене звання, а також кваліфікацію відповідно до спеціальності, підтверджену науковою, науково-педагогічною, педагогічною чи іншою професійною діяльністю за відповідною спеціальністю за не менш як сімома видами чи результатами, переліченими у пункті 30 Ліцензійних умов.

Група забезпечення спеціальності у кожному підрозділі закладу освіти, де здійснюється підготовка за спеціальністю, повинна складатися з науково-педагогічних або наукових працівників, які працюють у закладі освіти за основним місцем роботи та мають кваліфікацію відповідно до спеціальності і які не входять (входили) до жодної групи забезпечення такого або іншого закладу вищої освіти в поточному семестрі.

При цьому склад групи забезпечення повинен відповідати таким вимогам:

- частка тих, хто має науковий ступінь та/або вчене звання, встановлюється для найвищого рівня, за яким фактично провадиться освітня діяльність, і становить не менше 20 відсотків загальної кількості членів групи забезпечення для рівня молодшого бакалавра (до 1 вересня 2019 р. з урахуванням педагогічних працівників, які мають вищу категорію), 50 відсотків – бакалавра, 60 відсотків – магістра, доктора філософії;
- частка тих, хто має науковий ступінь доктора наук та/або вчене звання професора, встановлюється для найвищого рівня, за яким фактично провадиться освітня діяльність і становить не менше 10 відсотків загальної кількості членів групи забезпечення для рівня бакалавра, 20 відсотків – магістра, 30 відсотків – доктора філософії/доктора мистецтва;
- кількість членів групи забезпечення є достатньою, якщо на одного її члена припадає не більше 30 здобувачів вищої освіти всіх рівнів, курсів та форм навчання з відповідної спеціальності (для дистанційної форми навчання не більше 60 здобувачів).

Види і результати професійної діяльності особи за спеціальністю, яка застосовується до визнання кваліфікації, відповідної спеціальності:

1) наявність за останні п’ять років наукових публікацій у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз, рекомендованих МОН, зокрема Scopus або Web of Science Core Collection;

2) наявність не менше п’яти наукових публікацій у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України;

3) наявність виданого підручника чи навчального посібника або монографії;

4) наукове керівництво (консультування) здобувача, який одержав документ про присудження наукового ступеня;

5) участь у міжнародних наукових проектах, залучення до міжнародної експертизи, наявність звання «суддя міжнародної категорії»;

6) проведення навчальних занять із спеціальних дисциплін іноземною мовою в обсязі не менше 50 аудиторних годин на навчальний рік;

7) робота у складі експертних рад з питань проведення експертизи дисертацій МОН або галузевих експертних рад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, або Акредитаційної комісії, або їх експертних рад, або міжгалузевої експертної ради з вищої освіти Акредитаційної комісії, або трьох експертних комісій МОН/зазначеного Агентства, або Науково-методичної ради/науково-методичних комісій (підкомісій) з вищої освіти МОН;

8) виконання функцій наукового керівника або відповідального виконавця наукової теми (проекту), або головного редактора/члена редакційної колегії наукового видання, включеного до переліку наукових фахових видань України, або іноземного рецензованого наукового видання;

9) керівництво школярем, який зайняв призове місце III-IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів, II-III етапу Всеукраїнських конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт учнів - членів Національного центру «Мала академія наук України»; участь у журі олімпіад чи конкурсів «Мала академія наук України»;

10) організаційна робота у закладах освіти на посадах керівника (заступника керівника) закладу освіти/інституту/факультету/відділення (наукової установи)/ філії/кафедри або іншого відповідального за підготовку здобувачів вищої освіти підрозділу/відділу (наукової установи)/навчально-методичного управління (відділу)/лабораторії/іншого навчально-наукового (інноваційного) структурного підрозділу/вченого секретаря закладу освіти (факультету, інституту)/відповідального секретаря приймальної комісії та його заступника;

11) участь в атестації наукових працівників як офіційного опонента або члена постійної спеціалізованої вченої ради (не менше трьох разових спеціалізованих вчених рад);

12) наявність не менше п’яти авторських свідоцтв та/або патентів загальною кількістю два досягнення;

13) наявність виданих навчально-методичних посібників/посібників для самостійної роботи здобувачів та дистанційного навчання, конспектів лекцій/практикумів/методичних вказівок/рекомендацій загальною кількістю три найменування;

14) керівництво здобувачем, який зайняв призове місце на І етапі Всеукраїнської студентської олімпіади (Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт), або робота у складі організаційного комітету/журі Всеукраїнської студентської олімпіади (Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт), або керівництво постійно діючим студентським науковим гуртком/проблемною групою; керівництво здобувачем, який став призером або лауреатом Міжнародних мистецьких конкурсів, фестивалів та проектів, робота у складі організаційного комітету або у складі журі міжнародних мистецьких конкурсів, інших культурно-мистецьких проектів; керівництво здобувачем, який брав участь в Олімпійських, Паралімпійських іграх, Всесвітній та Всеукраїнській Універсіаді, чемпіонаті світу, Європи, Європейських іграх, етапах Кубка світу та Європи, чемпіонаті України; виконання обов’язків тренера, помічника тренера національної збірної команди України з видів спорту; виконання обов’язків головного секретаря, головного судді, судді міжнародних та всеукраїнських змагань; керівництво спортивною делегацією; робота у складі організаційного комітету, суддівського корпусу;

15) наявність науково-популярних та/або консультаційних (дорадчих) та/або дискусійних публікацій з наукової або професійної тематики загальною кількістю не менше п’яти публікацій;

16) участь у професійних об’єднаннях за спеціальністю;

17) досвід практичної роботи за спеціальністю не менше п’яти років;

18) наукове консультування установ, підприємств, організацій протягом не менше двох років.

Під час визначення рівня наукової та професійної активності науково-педагогічного (наукового) працівника можуть зараховуватися здобутки за попередніми місцями роботи, п’ятирічний строк може продовжуватися на час перерви в роботі з об’єктивних причин (соціальна відпустка, призов/мобілізація на військову службу чи військова служба за контрактом, тривала хвороба тощо). Для підтвердження кваліфікації науково-педагогічного працівника закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка фахівців за мистецькими спеціальностями галузі знань 02 «Культура і мистецтво», замість наукових публікацій можуть зараховуватися такі здобутки: літературні твори, переклади літературних творів, твори живопису, декоративного мистецтва, архітектури, архітектурні проекти, скульптурні, графічні, фотографічні твори, твори дизайну, музичні твори, аудіо- та відео твори, передачі (програми) організації мовлення, медіатвори, сценічні постановки, концертні програми (сольні та ансамблеві) кінотвори, анімаційні твори, аранжування творів, рекламні твори.

Здобувач ліцензії (ліцензіат) разом із заявою про отримання ліцензії (розширення провадження освітньої діяльності) (додаток 1) подає такі документи:

1) копії установчих документів закладу освіти - юридичної особи (крім випадку подання заяви про розширення провадження освітньої діяльності);

2) копії рішень про утворення відокремлених структурних підрозділів та положення про них (у разі наявності у здобувача ліцензії (ліцензіата) відокремлених структурних підрозділів, що провадитимуть освітню діяльність) (крім розширення провадження освітньої діяльності в разі збільшення ліцензованого обсягу);

3) копії документів, що підтверджують майнові права на основні засоби для здійснення навчального процесу на строк, не менший необхідного для завершення повного циклу освітньої діяльності;

4) копія статистичного звіту про фінансові результати здобувача (ліцензіата) за попередній рік (у разі обов’язкового його подання до органів Держстату);

5) концепція освітньої діяльності за відповідною спеціальністю;

6) відомості про членів проектної групи;

7) відомості про кількісні та якісні показники матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності;

8) відомості про інформаційне забезпечення освітньої діяльності;

9) документ про декларування виконання вимог Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності (у випадку подання заяви про розширення провадження освітньої діяльності у разі збільшення ліцензованого обсягу);

10) копії документів, що засвідчують рівень освіти і кваліфікації членів проектної групи заявленій спеціальності;

11) копії документів, що засвідчують рівень освіти і кваліфікації керівника закладу освіти; викладачів, які здійснюють освітній процес за спеціальністю (документів про вищу освіту, науковий ступінь, вчене звання, документи, які підтверджують досвід роботи) у випадку подання заяви про розширення провадження освітньої діяльності у разі збільшення ліцензованого обсягу (для документів про освіту, виданих закладами освіти інших країн, додатково подаються копії документів про визнання їх в Україні;

12) відомості про навчально-методичне забезпечення освітньої діяльності;

13) відомості про якісний склад групи забезпечення освітніх програм спеціальності (у випадку подання заяви про розширення провадження освітньої діяльності у разі збільшення ліцензованого обсягу);

14) текстовий опис використання інформаційних ресурсів, навчального обладнання лабораторій, майстерень, спортивних залів, стадіонів, інших об’єктів з розрахунками, які підтверджують спроможність закладу освіти провадити освітню діяльність у заявлених обсягах з урахуванням освітньої

діяльності за всіма раніше отриманими ліцензіями з відповідними ліцензованими обсягами;

15) копії документів, що підтверджують визнання закладу освіти в системі освіти іноземної держави та/або акредитацію (визнання) освітніх програм, за якими передбачається провадження освітньої діяльності (якщо це передбачено законодавством відповідної держави), та переклад таких документів українською мовою, засвідчений нотаріально;

16) копії документів, що підтверджують правові засади утворення та функціонування на території України закладу освіти іноземної держави чи його структурного підрозділу (міжнародного договору, дозволу МОН, дозволу (згоди) уповноваженого органу держави місцезнаходження закладу освіти на створення та діяльність такого закладу освіти чи його структурного підрозділу на території України, якщо це передбачено законодавством відповідної держави;

17) копія положення про структурний підрозділ з роботи з іноземцями та особами без громадянства, до функцій якого, зокрема, належить оформлення запрошень на навчання та забезпечення перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні на законних підставах (у разі підготовки іноземців та осіб без громадянства у сфері фахової передвищої та післядипломної освіти для осіб з освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста).

З іншими вимогами до ліцензування необхідно ознайомитися у Постанові кабінету міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30 грудня 2015 р. № 1187 ((в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 365).

Наразі МОН України прагне встановити високі та зрозумілі вимоги до результатів діяльності ЗВО. Дещо спрощено процедуру та одночасно встановлено нові значно суворіші вимоги, за умови виконання яких ЗВО може отримати статус наукової установи, яка може претендувати на державну підтримку.

Акредитація освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти – оцінювання якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми.

Акредитація здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) на підставі Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (далі – Положення). Метою акредитації є:

1) встановлення відповідності якості освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою визначеними у Положенні критеріям;

2) допомога закладам вищої освіти у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою;

3) надання усім зацікавленим сторонам інформації про якість освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою;

4) посилення довіри до вищої освіти в Україні;

5) сприяння інтеграції українських закладів вищої освіти до Європейського простору вищої освіти.

Акредитація освітньої програми оцінюється відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми Положення. Критерії застосовуються з урахуванням стандартів і рекомендацій із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Критерії застосовуються закладом вищої освіти для підготовки відомостей про самооцінювання, а також НАЗЯВО, його галузевими експертними радами та експертами під час проведення акредитації. Оцінювання освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою здійснюється за кожним критерієм згідно зі шкалою оцінювання, яка охоплює чотири рівні відповідності:

рівень «F» – освітня програма та/або освітня діяльність за цією програмою не відповідає визначеному критерію, і виявлені недоліки мають фундаментальний характер та/або не можуть бути усунені протягом одного року;

рівень «E» – освітня програма та/або освітня діяльність за цією програмою загалом не відповідає визначеному критерію, однак виявлені недоліки можна усунути протягом одного року;

рівень «B» – освітня програма та освітня діяльність за цією програмою загалом відповідають визначеному критерію з недоліками, що не є суттєвими;

рівень «A» – освітня програма та освітня діяльність за цією програмою повністю відповідають визначеному критерію, у тому числі мають інноваційний/взірцевий характер.

Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до НАЗЯВО такі матеріали для акредитації в електронному вигляді, засвідчені кваліфікованим електронним підписом відповідальної особи або кваліфікованою електронною печаткою закладу вищої освіти:

1) заяву про проведення акредитації освітньої програми;

2) затверджені в установленому порядку освітню програму та навчальний план за цією програмою;

3) відомості про самооцінювання освітньої програми відповідно до Критеріїв та документи, що підтверджують наведену в них інформацію;

4) рецензії та відгуки роботодавців (за наявності).

Відомості про самооцінювання освітньої програми готує гарант освітньої програми (науково-педагогічний або науковий працівник), визначений за наказом керівника закладу вищої освіти відповідальним за реалізацію цієї освітньої програми. За відсутності відповідного наказу гарантом освітньої програми вважається керівник відповідної проєктної групи, призначений закладом вищої освіти відповідно до Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, затверджених постановою Кабінету

Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1187 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 365).

Критерії оцінювання якості освітньої програми. Обов'язковими умовами для акредитації є відповідність освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією освітньою програмою таким критеріям:

Критерій 1. Проектування та цілі освітньої програми

1. Освітня програма має чітко сформульовані цілі, які відповідають місії та стратегії закладу вищої освіти.

2. Цілі освітньої програми та програмні результати навчання визначаються з урахуванням позицій та потреб заінтересованих сторін.

3. Цілі освітньої програми та програмні результати навчання визначаються з урахуванням тенденцій розвитку спеціальності, ринку праці, галузевого та регіонального контексту, а також досвіду аналогічних вітчизняних та іноземних освітніх програм.

4. Освітня програма дає можливість досягти результатів навчання, визначених стандартом вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти (за наявності).

За відсутності затвердженого стандарту вищої освіти за відповідною спеціальністю та рівнем вищої освіти програмні результати навчання мають відповідати вимогам Національної рамки кваліфікацій для відповідного кваліфікаційного рівня.

Критерій 2. Структура та зміст освітньої програми

1. Обсяг освітньої програми та окремих освітніх компонентів (у кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи) відповідає вимогам законодавства щодо навчального навантаження для відповідного рівня вищої освіти та відповідного стандарту вищої освіти (за наявності).

2. Зміст освітньої програми має чітку структуру; освітні компоненти, включені до освітньої програми, становлять логічну взаємопов'язану систему

та в сукупності дають можливість досягти заявлених цілей та програмних результатів навчання.

3. Зміст освітньої програми відповідає предметній області визначеної для неї спеціальності (спеціальностям, якщо освітня програма є міждисциплінарною).

4. Структура освітньої програми передбачає можливість для формування індивідуальної освітньої траєкторії, зокрема через індивідуальний вибір здобувачами вищої освіти навчальних дисциплін в обсязі, передбаченому законодавством.

5. Освітня програма та навчальний план передбачають практичну підготовку здобувачів вищої освіти, яка дає можливість здобути компетентності, потрібні для подальшої професійної діяльності.

6. Освітня програма передбачає набуття здобувачами вищої освіти соціальних навичок (softskills), що відповідають заявленим цілям.

7. Зміст освітньої програми враховує вимоги відповідного професійного стандарту (за наявності).

8. Обсяг освітньої програми та окремих освітніх компонентів (у кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи) відповідає фактичному навантаженню здобувачів, досягненню цілей та програмних результатів навчання.

9. Структура освітньої програми та навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти за дуальною формою у разі її здійснення узгоджені із завданнями та особливостями цієї форми здобуття освіти.

Критерій 3. Доступ до освітньої програми та визнання результатів навчання

1. Правила прийому на навчання за освітньою програмою є чіткими та зрозумілими, не містять дискримінаційних положень та оприлюднені на офіційному вебсайті закладу вищої освіти.

2. Правила прийому на навчання за освітньою програмою враховують особливості самої освітньої програми.

3. Визначено чіткі та зрозумілі правила визнання результатів навчання, отриманих в інших закладах освіти, зокрема під час академічної мобільності, що відповідають Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабон, 1997 р.), є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

4. Визначено чіткі та зрозумілі правила визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті, що є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

Критерій 4. Навчання і викладання за освітньою програмою

1. Форми та методи навчання і викладання сприяють досягненню заявлених у освітній програмі цілей та програмних результатів навчання, відповідають вимогам студентоцентрованого підходу та принципам академічної свободи.

2. Усім учасникам освітнього процесу своєчасно надається доступна і зрозуміла інформація щодо цілей, змісту та програмних результатів навчання, порядку та критеріїв оцінювання в межах окремих освітніх компонентів (у формі силабуса або в інший подібний спосіб).

3. Заклад вищої освіти забезпечує поєднання навчання і досліджень під час реалізації освітньої програми відповідно до рівня вищої освіти, спеціальності та цілей освітньої програми.

4. Педагогічні, науково-педагогічні, наукові працівники (далі - викладачі) оновлюють зміст освіти на основі наукових досягнень і сучасних практик у відповідній галузі.

5. Навчання, викладання та наукові дослідження пов’язані з інтернаціоналізацією діяльності закладу вищої освіти.

Критерій 5. Контрольні заходи, оцінювання здобувачів вищої освіти та академічна доброчесність

1. Форми контрольних заходів та критерії оцінювання здобувачів вищої освіти є чіткими, зрозумілими, дають можливість встановити досягнення здобувачем вищої освіти результатів навчання для окремого освітнього компонента та/або освітньої програми в цілому, а також оприлюднюються заздалегідь.

2. Форми атестації здобувачів вищої освіти відповідають вимогам стандарту вищої освіти (за наявності).

3. Визначено чіткі та зрозумілі правила проведення контрольних заходів, що є доступними для всіх учасників освітнього процесу, які забезпечують об'єктивність екзаменаторів, зокрема охоплюють процедури запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, визначають порядок оскарження результатів контрольних заходів і їх повторного проходження, та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

4. У закладі вищої освіти визначено чіткі та зрозумілі політику, стандарти і процедури дотримання академічної доброчесності, яких послідовно дотримуються всі учасники освітнього процесу під час реалізації освітньої програми. Заклад вищої освіти популяризує академічну доброчесність (насамперед через імплементацію цієї політики у внутрішню культуру якості) та використовує відповідні технологічні рішення як інструменти протидії порушенням академічної доброчесності.

Критерій 6. Людські ресурси

1. Академічна та/або професійна кваліфікація викладачів, задіяних до реалізації освітньої програми, забезпечує досягнення визначених відповідною програмою цілей та програмних результатів навчання.

2. Процедури конкурсного добору викладачів є прозорими і дають можливість забезпечити потрібний рівень їхнього професіоналізму для успішної реалізації освітньої програми.

3. Заклад вищої освіти залучає роботодавців до організації та реалізації освітнього процесу.

4. Заклад вищої освіти залучає до аудиторних занять професіоналів-практиків, експертів галузі, представників роботодавців.

5 Заклад вищої освіти сприяє професійному розвитку викладачів через власні програми або у співпраці з іншими організаціями.

6. Заклад вищої освіти стимулює розвиток викладацької майстерності.

Критерій 7. Освітнє середовище та матеріальні ресурси

1. Фінансові та матеріально-технічні ресурси (бібліотека, інша інфраструктура, обладнання тощо), а також навчально-методичне забезпечення освітньої програми гарантують досягнення визначених освітньою програмою цілей та програмних результатів навчання.

2. Заклад вищої освіти забезпечує безоплатний доступ викладачів і здобувачів вищої освіти до відповідної інфраструктури та інформаційних ресурсів, потрібних для навчання, викладацької та/або наукової діяльності в межах освітньої програми.

3. Освітнє середовище є безпечним для життя і здоров’я здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньою програмою, та дає можливість задовольнити їхні потреби та інтереси.

4. Заклад вищої освіти забезпечує освітню, організаційну, інформаційну, консультативну та соціальну підтримку здобувачів вищої освіти, що навчаються за освітньою програмою.

5. Заклад вищої освіти створює достатні умови щодо реалізації права на освіту для осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються за освітньою програмою.

6. Наявні чіткі і зрозумілі політика та процедури вирішення конфліктних ситуацій (зокрема пов’язаних із сексуальними домаганнями, дискримінацією та/або корупцією тощо), які є доступними для всіх учасників освітнього процесу та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

Критерій 8. Внутрішнє забезпечення якості освітньої програми

1. Заклад вищої освіти послідовно дотримується визначених ним процедур розроблення, затвердження, моніторингу та періодичного перегляду освітньої програми.

2. Здобувачі вищої освіти безпосередньо та через органи студентського самоврядування залучені до процесу періодичного перегляду освітньої програми та інших процедур забезпечення її якості як партнери. Позиція здобувачів вищої освіти береться до уваги під час перегляду освітньої програми.

3. Роботодавці безпосередньо та/або через свої об'єднання залучені до процесу періодичного перегляду освітньої програми та інших процедур забезпечення її якості як партнери.

4. Наявна практика збирання, аналізу та врахування інформації щодо кар'єрного шляху випускників освітньої програми.

5. Система забезпечення якості закладу вищої освіти забезпечує вчасне реагування на виявлені недоліки в освітній програмі та/або освітній діяльності з реалізації освітньої програми.

6. Результати зовнішнього забезпечення якості вищої освіти (зокрема зауваження та пропозиції, сформульовані під час попередніх акредитацій) беруться до уваги під час перегляду освітньої програми.

7. В академічній спільноті закладу вищої освіти сформована культура якості, що сприяє постійному розвитку освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою.

Критерій 9. Прозорість та публічність

Цей критерій застосовується з урахуванням вимог та обмежень щодо оприлюднення інформації з обмеженим доступом, встановлених законодавством.

1. Визначені чіткі та зрозумілі правила і процедури, що регулюють права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу, є доступними для них та яких послідовно дотримуються під час реалізації освітньої програми.

2. Заклад вищої освіти не пізніше ніж за місяць до затвердження освітньої програми або змін до неї оприлюднює на своєму офіційному вебсайті відповідний проєкт із метою отримання зауважень та пропозиції заінтересованих сторін.

3. Заклад вищої освіти своєчасно оприлюднює на своєму офіційному вебсайті точну та достовірну інформацію про освітню програму (включаючи її цілі, очікувані результати навчання та компоненти) в обсязі, достатньому для інформування відповідних заінтересованих сторін та суспільства.

Критерій 10. Навчання через дослідження

Цей критерій застосовується під час акредитації освітніх програм третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти.

1. Зміст освітньо-наукової програми відповідає науковим інтересам аспірантів (ад'юнктів) і забезпечує їх повноцінну підготовку до дослідницької та викладацької діяльності в закладах вищої освіти за спеціальністю та/або галуззю.

2. Наукова діяльність аспірантів (ад'юнктів) відповідає напряму досліджень наукових керівників.

3. Заклад вищої освіти організаційно та матеріально забезпечує в межах освітньо-наукової програми можливості для проведення й апробації результатів наукових досліджень відповідно до тематики аспірантів (ад'юнктів) (проведення регулярних конференцій, семінарів, колоквіумів, доступ до використання лабораторій, обладнання тощо).

4. Заклад вищої освіти забезпечує можливості для залучення аспірантів (ад'юнктів) до міжнародної академічної спільноти за спеціальністю, зокрема через виступи на конференціях, публікації, участь у спільних дослідницьких проєктах тощо.

5. Наявна практика участі наукових керівників аспірантів у дослідницьких проєктах, результати яких регулярно публікуються та/або практично впроваджуються.

6. Заклад вищої освіти забезпечує дотримання академічної доброчесності у професійній діяльності наукових керівників та аспірантів (ад'юнктів), зокрема вживає заходів для унеможливлення наукового керівництва особами, які вчинили порушення академічної доброчесності.

Лише за умови ліцензування та позитивної акредитації освітніх програм, що провадяться у закладі вищої освіти, може відбуватися якісна й ефективна професійна підготовка майбутніх фахівців з обраної галузі.

Основні категорії та поняття. Ліцензування, акредитація, кадрове забезпечення, технічне забезпечення, організаційне забезпечення.

Запитання для перевірки знань

1. Що таке ліцензування?
2. Що таке акредитація?
3. Відповідно до яких Законів України розроблені Ліцензійні умови?
4. Які заклади освіти Ви знаєте?
5. Назвіть основні документи, що подаються ЗВО для ліцензування.
6. Що розуміють під кадровим забезпеченням?
7. Які вимоги до технологічного забезпечення?
8. Які організаційні вимоги щодо провадження освітньої діяльності?

Рекомендована література

1. Закон України «Про вищу освіту» Освіта UA. URL: http://osvita.ua/legislation/law/2235/ (дата звернення: 22.02.2021 р.).
2. Закон України «Про освіту» – Освіта UA. URL: http://osvita.ua/legislation/law/2231/ (дата звернення: 22.02.2021 р.).
3. Наказ МОН України «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» № 977 від 11.07.2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text (дата звернення: 22.02.2021 р.).
4. Постанова КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» – Постанова № 1187 від 30.12.2015 р. (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 365) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.02.2021 р.).
5. Постанова КМУ «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» – Постанова № 266 від 29.04.2015р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п (дата звернення: 01.08.2016 р.).

Тема 14.
Педагогічна майстерність як необхідна якість викладача ЗВО.
План
14.1. Педагогіка вищої школи як наука і мистецтво.
14.2**.** Педагогічна майстерність як характеристика професіоналізму.
14.3. Критерії та показники майстерності педагога.
14.4. Шляхи формування педагогічної майстерності.
14.5. Педагогічна майстерність і авторитет викладача.

Педагогіка вищої школи як наука і мистецтво. Як і інші галузі загальної педагогіки, педагогіка вищої школи, поряд і з реалізацією науково-пізнавальних функцій може також виступати як прикладне мистецтво. Виконання освітньої практики однієї лише теоретичної підготовки в педагогічній галузі недостатньо. Педагог також має володіти педагогічною майстерністю, педагогічним мистецтвом. Відомо, що скрізь, де справа стосується сфери мистецтва (фахівцю будь-якої галузі людської діяльності), величезного значення набувають не категорії науки, а вміння й навички, які необхідно опанувати і в педагогіці.

Як *функція науки*, педагогіка розкриває: 1) сутність виховання здобувачів вищої освіти як педагогічного процесу; 2) його закони й закономірності; 3) умови, за яких ці закони найкраще проявляються; 4) умови та способи передбачення результатів педагогічного процесу; 5) структуру й механізми взаємодії елементів педагогічної системи. Загалом педагогіка у взаємодії з суміжними науками (психологія, фізіологія, соціологія тощо) має, продемонструвати процес становлення здобувача як фахівця-початківця.

Щодо педагогіки як мистецтва, науковці (Бєльчева Т.Ф., Елькін М.В., Дюжикова Т.М., Солоненко А.М., та ін.) виділяють три взаємопов’язані проблеми: педагогіку у функції прикладної науки, педагогіку як майстерність і як мистецтво.

Педагогіка як функція прикладної науки найближче відноситься до тієї «збірки виховних правил» які К. Д. Ушинський асоціював з педагогікою у розумінні вищої школи. Педагогічну майстерність нерідко ототожнюють із педагогічним мистецтвом, витлумачуючи його як високе мистецтво, що

постійно вдосконалюється, виховання й навчання, яке доступне кожному педагогу, який працює за покликанням.

Історія педагогіки, історія та практика народної освіти засвідчують: ефективність навчання і виховання здебільшого визначається особистістю педагога. «Ніякі статути й програми, – писав К. Д. Ушинський, – ніякий штучний організм закладу, хоч би як хитромудро його придумали, не може замінити особистості у процесі виховання. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості. Тільки характером можна сформувати характер». Педагогічне мистецтво – це найширшие найскладніше, найвище і найнеобхідніше з усіх мистецтв, зауважував К. Д. Ушинський. Акцентував увагу на вимовній техніці, а у зв'язку з цим, на постановці голосу, міміку, жести, позу вихователя А. С. Макаренко. Усі ці погляди відомих педагогів стосуються педагогічної майстерності.

Нерідко учені-педагоги порівнюють освітній процес, зокрема виховну складову, з системою Станіславського, наголошуючи, що завдання актора в театрі і лектора у вищій школі мають велику схожість, зокрема мистецтво володіння словом. Залежно від того, яке слово ми поставимо під наголос зміст буде різним. Наголошене слово – центр уваги, у ньому живе увесь зміст фрази, і від сили голосу, ступеня почуття можна зацікавити, або відвернути увагу слухачів.

К. С. Станіславський говорив своїм колегам: «Перший загальний для усіх творців ступінь – зосередженість – найважчий. Долаючи його, навчіться відсилати сили всього вашого організму до певних його частин, ви паралельно вчитеся робити з вашої думки немовби вогняну кулю. Ваша думка, скріплена увагою, влита вами у якомусь ритмі в слово, якщо воно лине з вами у повній зосередженості, пробиває все й уливається в серце слухача… Немає для вас ніяких нездоланних труднощів, якщо ви – у ритмі й зосередженості – гармонійно злили вашу свідомість, почуття й фізичну дію». Зазначене К. С. Станіславським цілком стосується й педагога вищої школи. Одночасно педагогічна діяльність має свою специфіку.

Важливим елементом педагогічної майстерності А. С. Макаренко вважав терпіння, педагогічний такт, справедливість, скромність, витримку, вимогливість, почуття гумору, ерудицію і високу культуру, емпатію, справжню людяність, гуманізм, щирість вихователя.

Структура педагогічного мистецтва складна, позаяк виховання вимагає не стільки практичного вміння і навичок, скільки знання педагогічних законів і закономірностей. Хоча знати організм людини надзвичайно важливо, не можна зводити професійні педагогічні знання лише до знання біологічного організму. Педагог має володіти інформацією про соціологію особистості сучасного здобувача освіти, чітко усвідомлювати мету виховання тощо. К. Д. Ушинському належать слова: «Вихователь повинен прагнути пізнати людину такою, якою *вона є в дійсності*, з усіма її слабкостями й в усій її величі, з усіма її буденними, дрібними потребами й з усіма її великими духовними вимогами. Вихователь повинен знати людину в сім'ї, в суспільстві, серед народу, серед людства й на самоті зі своєю совістю; у будь-якому віці, у всіх класах, у всіх становищах, у радощах і горі, в приниженні й у величі, в розквіті сил і в недузі, серед необмежених надій і на смертному одрі, коли слово людської втіхи вже безсиле. Він повинен знати спонукальні причини найбрудніших і найвищих вчинків, історію зародження злочинних і великих думок, історію розвитку будь-якої пристрасті й будь-якого характеру. Тоді тільки він буде спроможний черпати в самій природі людини засоби виховного впливу, – а засоби ці величезні».

І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. вважають, що *педагогічна майстерність* – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

До таких вагомих властивостей науковці відносять гуманістичну спрямованість діяльності педагога, його професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну техніку. У цьому контексті варто наголосити на таких особливостях:

- педагогічна майстерність у структурі особистості – це система, що здатна до самоорганізації, системотвірним чинником якої є гуманістична спрямованість;

- базисом професійної майстерності викладача є професійна компетентність (професійні знання і педагогічна спрямованість є підвалиною високого професіоналізму у фаховій діяльності, що забезпечує цілісність самоорганізовуючої системи);

- педагогічні здатності забезпечують швидкість і якість самовдосконалення;

- техніка, що спирається на знання і здібності, дає змогу виявити внутрішній потенціал педагога, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності.

Усі компоненти педагогічної майстерності взаємопов'язані, їм властивий саморозвиток, а зовнішні чинники не завжди впливають на її зростання.

До елементів педагогічної майстерності включають гуманістичну спрямованість (ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації); професійну компетентність (знання викладача зверненні, з одного боку, до дисципліни яку він викладає, а з іншого – до здобувачів, психологію яких мусить добре знати); здібності до педагогічної діяльності (комунікативність, емоційна стабільність, перцептивні здібності, динамізм особистості, оптимістичне прогнозування, креативність тощо).

Педагогічна майстерність як характеристика професіоналізму. У педагогічній теорії виділяється поняття «професіоналізм», сутність якого щільно пов'язана з категорією професійної майстерності. Професіоналізм виступає інтегрованою якістю особистості викладача, результатом його творчої педагогічної діяльності, здатністю грамотно та продуктивно вирішувати особистісні, соціальні та професійні завдання.

Вищим виявом професіоналізму викладача є його педагогічна культура, що складається з наступних основних компонентів 1) наукова

ерудиція; 2) загальна і національна культура; 3) педагогічні здібності; 4) педагогічна майстерність; 5) педагогічна етика; 6) культура мовлення; 7) культура спілкування; 8) духовне багатство; 9) наукова організація праці; 10) прагнення до самовдосконалення. Ключовим компонентом педагогічної культури виступає педагогічна майстерність як синтез особистих якостей педагога, наукових знань, умінь і навичок і методичного мистецтва. Педагогічна майстерність базується на високому фаховому рівні педагога, його високій загальній культурі та педагогічному досвіді.

Традиційно педагогічна майстерність розглядається як сукупність психолого-педагогічної ерудиції, професійних здібностей і педагогічної техніки. Педагогічна техніка розуміється як різноманітні прийоми особистісного впливу викладача на здобувачів. Основний підхід до розуміння сутності діяльності професіонала-майстра полягає в тому, що ця діяльність доцільна, індивідуально - творча і оптимальна. В цьому випадку професійна майстерність виступає якісним рівнем професійної діяльності, який носить творчий характер, орієнтований на соціально значущій кінцевий результат і оптимальний процес його досягнення.

У сучасній педагогічній літературі в характеристику поняття «педагогічна майстерність» включають наступні компоненти: а) психологічну й етико - педагогічну ерудицію; б) професійні здібності; в) педагогічну техніку; г) якості особистості, необхідні для здійснення професійної діяльності.

Практичний досвід формування педагогічної майстерності доводить, що педагог-майстер – це педагог, який володіє дослідницькими навичками і вміннями, який знає особливості експериментальної роботи, який вміє аналізувати інноваційні педагогічні технології, відбирати зміст і використовувати на практиці, вміє прогнозувати результати своєї діяльності, розробляти методичні рекомендації. Основу педагогічної майстерності складають: якості особистості педагога, його знання, педагогічний досвід. Майстерність, як правило, пов’язують з великим досвідом. Першим кроком на

шляху до педагогічної майстерності є творчість. Хоча багаторічна педагогічна праця ще не є майстерністю. Професійний досвід формується й у педагога, який не задоволений своєю професією, але чесно виконуючий свої професійні обов'язки. У такого вчителя, навіть за умов великого досвіду роботи, практично відсутній один з суттєвих елементів майстерності – «творче самопочуття» як особливий психічний і фізичний стан педагога.

Критерії та показники майстерності педагога. У практичній роботі рівень педагогічної майстерності викладача визначають, враховуючи наступні показники: 1) стимулювання і мотивація особистості здобувача у процесі навчання; 2) організація навчальної роботи здобувача; 3) володіння змістом і дидактичною організацією навчального матеріалу; 4) організація педагогічної діяльності на занятті; 5) структурно-композиційна побудова заняття.

Критерії майстерності педагога (за І. А. Зязюном): доцільність (за спрямованістю); продуктивність (за результатами); діалогічність (характер взаємовідносин з усіма учасниками виховного процесу); оптимальність (у виборі засобів); творчість (за змістом діяльності).

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» визначає такі критерії педагогічної майстерності педагога: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність).

Критеріями (показниками) майстерності педагога також є: 1) впевнене володіння сучасними формами, методами, засобами навчання і виховання; 2) власний стиль педагогічної діяльності; 3) високий рівень володіння педагогічною технікою; 4) уміння встановлювати і підтримувати продуктивні взаємовідносини зі здобувачами; 5) уміння працювати у педагогічному колективі; 6) вимогливість, справедливість, повага, доброзичливість; 7) уміння переконувати словом і ділом; 8) дотримування педагогічного такту; 9) постійна творча активність.

Підсумовуючи, варто виділити основні складові педагогічної майстерності викладача ЗВО:

- ✓ вміти створювати атмосферу доброзичливості, поваги, довір'я, взаємодопомоги та високої взаємної вимогливості;
- ✓ формувати групові інтереси та цілі, які б доповнювали власні, та приносили б задоволення кожному здобувачеві;
- ✓ вміти розробляти взаємоприйняту технологію спільної та самостійної діяльності;
- ✓ володіти високою культурою пізнавальної діяльності, прогнозувати навчальну діяльність і поведінку здобувачів в умовах творчої самостійності кожного;
- ✓ розробляти систему самоуправління й управління освітнім процесом разом зі здобувачами.
- ✓ застосовувати методи, форми та засоби навчання і виховання в умовах диференційованого навчання;
- ✓ розробляти та реалізовувати систему виховання і розвитку особистості та колективу для майбутньої діяльності, яка б забезпечувала високу культуру діяльності і поведінки кожного.

Шляхи формування педагогічної майстерності. Розвиток педагогічної майстерності викладача – необхідний показник якості навчальної роботи. Освітній процес змінює здебільшого самого педагога, якщо він позитивно впливає на здобувачів, забезпечує єдність освіти, виховання й розвитку майбутніх фахівців.

Серед основних напрямків (шляхів) формування педагогічної майстерності виділяють наступні: 1) самовиховання загальної та педагогічної культури (самопізнання, потреба, планування, реалізація, контроль, корекція); 2) засвоєння професійних знань, вмінь, навичок; 3) громадська активність; 4) педагогічна практика; 5) вивчення та використання провідного педагогічного досвіду; 6) педагогічна самоосвіта; 7) підготовка методичних розробок; 8) участь у роботі методичних об'єднань; 9) відвідування й аналіз відкритих занять; 10) участь у роботі педагогічних конференцій, семінарів; 11) педагогічне наставництво тощо.

Педагогічна майстерність і авторитет викладача. Авторитет педагога – це інтегральна характеристика його професійної, педагогічної й особистісної значущості в колективі, яка виявляється через взаємини як зі здобувачами, так і з колегами та впливає на ефективність освітнього процесу. Авторитет педагога формується на підставі високого рівня розвитку 4 видів педагогічних умінь:

- *конструктивних* – вміння відбирати необхідний навчальний матеріал і проєктувати розвиток індивідуальності здобувача;
- *організаторських* – організація своєї поведінки (педагогічні дії у реальних умовах діяльності), уміння встановлювати зворотній зв'язок зі студентами;
- *комунікативних* – спільна діяльність педагога зі студентами, побудова міжособистісної взаємодії (сприйняття та розуміння людьми один одного), процес педагогічного спілкування;
- *рефлексивних* – уміння куратора аналізувати й адекватно оцінювати свою діяльність, розвивати самосвідомість, яке виявляється у самооцінці і саморегуляції своєї поведінки; прагнення до особистісного росту, самореалізації.

Авторитет педагога має наступну структуру: 1) компетентність, 2) професійно-важливі якості, 3) загальна культура поведінки, 4) стиль взаємодії зі здобувачами, 5) дотримання норм педагогічного такту, 6) зовнішність педагога, 7) суспільна думка про викладача, 8) ведення викладачем здорового способу життя 9) наявність у викладача певних заслуг і успіхів тощо.

При формуванні авторитету викладачу важливо зважати не тільки сукупність складових, але й на їх ієрархію. Знання важливості складових авторитету дозволить викладачу продемонструвати студентам, в першу чергу, важливіші для них властивості, а також представити їх значно яскравіше.

Результатом сформованості авторитету викладача є: довіра та повага з боку здобувачів; його вплив на свідомість, емоції, почуття та поведінку

здобувачів; систематичне виконання ними завдань і рекомендацій викладача; звернення здобувачів до викладача за допомогою та порадою; підтримка ідей, думок, тверджень викладача з боку здобувачів; складена суспільна позитивна думка; віра у викладача (в його моральність розум, волю), а також наслідування його поведінки здобувачами.

Основні категорії та поняття. Педагогічна майстерність, авторитет педагога, педагог-майстер.

Запитання для перевірки знань

1. Охарактеризуйте педагогіку як мистецтво спираючись на досвід видатних педагогів.
2. Дайте визначення педагогічної майстерності.
3. Назвіть критерії педагогічної майстерності.
4. Які основні компоненти педагогічної майстерності?
5. Назвіть шляхи формування педагогічної майстерності.
6. На підставі чого формується авторитет педагога?

Рекомендована література

1. Гончаренко О. С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
2. Основы педагогического мастерства / под ред. И.А. Зязюна. М.: Просвещение, 1989. 302 с.
3. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2007. 495 с.
4. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид. допов. і переробл. К.: Вища шк., 2004. 422 с.
5. Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика: підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Бєльчева Т.Ф., С.С., Елькін М.В., Дюжикова Т.М., Солоненко А.М. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2010. 364 с.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник. К.: Міленіум, 2066. 344 с.

Тема 15.
Професійна етика й такт викладача ЗВО.
План
15.1. Професійна етика й такт.
15.2.Мовлення в педагогічній діяльності.
15.3. Майстерність педагогічного спілкування.
15.4. Педагогічна комунікативність.

Професійна етика й такт. Педагогічна етика вивчає природу основних категорій педагогічної моралі і моральних цінностей. Моральні цінності – це система уявлень про справедливості і чесність, добро і зло, що виступають своєрідною оцінкою життєвих явищ, моральних чеснот і вчинків людей. Педагогічна діяльність вибудовується на основні моральних понять, однак окремі поняття визначають такі риси педагогічної діяльності, поглядів, і відносин, що виділяють педагогічну етику у відносно самостійну складову частину професійної етики.

Професійна етика викладача – це система моральних цінностей, що сприяє налагодженню педагогічного співробітництва з усіма учасниками освітнього процесу – батьками, колективом здобувачів, колегами, адміністрацією тощо.

Розглянемо зміст категорій професійної етики викладача. *Кодекс педагогічної етики* визначає сукупність моральних вимог, що засновані на принципах і нормах педагогічної моралі, він регулює поведінку викладача і систему відносин у процесі педагогічної діяльності. В основі кодексу педагогічної етики лежать основні вимоги (правила), що визначають ставлення педагога до самого себе, педагогічній праці, студентського та педагогічного колективам тощо.

Педагогічна мораль визначає такі норми взаємин між вихователями і вихованцями, що сприяють розвитку творчої особистості, формуванню людини з почуттям власної гідності. Найважливіша умова позитивної взаємодії педагога з вихованцями – поєднання розумної вимогливості і довіри до них. У системі моральних відносин у педагогічному середовищі

дуже важливу роль також відіграє взаємодія педагога зі студентським колективом, який має будуватися на основі взаєморозуміння і взаємоповаги, розвитку позитивних традицій колективу та почуття власної гідності кожного вихованця. Звичайно, успіх виховання залежить і від впливу найближчого мікросередовища, у якому живуть і виховуються діти.

Педагогічна справедливість характеризує відповідність між гідністю людей і їхнім суспільним визнанням. Коли порушується ця відповідність, виникає те, що ми називаємо несправедливістю. Справедливість є основою довіри здобувачів до викладача. Вона має специфічні риси і виступає як критерій об'єктивності педагога, рівня його моральної вихованості (людяності, доброти, принциповості), що розкривається в його оцінках вчинків здобувачів, відношенні здобувачів до навчання, суспільно корисної діяльності. Наявність справедливості особливо виявляється при оцінюванні навчальної діяльності студентів.

Педагогічний обов'язок – одна з найважливіших категорій педагогічної етики. Це сукупність вимог, які пред'являє суспільство до особистості педагога, до виконання ним своїх професійних обов'язків. Вони містять сукупність визначених (переважно інтелектуальних) трудових функцій, правила організації взаємин зі студентами, їх батьками, колегами по роботі, глибоке усвідомлення свого ставлення до обраної професії, студентського і педагогічного колективу, а також суспільства в цілому. Педагогічний обов'язок також включає необхідність творчого ставлення до своєї праці, вимогливе ставлення до себе, бажання поповнювати професійні знання і підвищувати педагогічну майстерність, уміння вирішувати складні конфлікти професійної діяльності.

Педагогічна честь і гідність. У поняття честь входить прагнення викладача підтримувати свій авторитет, свою репутацію. Педагог зобов'язаний боротися за честь і гідність своєї професії, своєю гідною роботою, своїм чесним ставленням до студентської молоді. Це поняття, яке виявляє не тільки усвідомлення педагогом своєї значущості, але й суспільне

визнання і повага його моральних заслуг і якостей. Якщо педагог порушує вимоги, що висуваються суспільством щодо взірця педагога, то відповідно демонструється зневага до професійної честі та гідності.

Педагогічна совість віддзеркалює етичну культуру викладача та робить його стійким в індивідуальному і суспільному житті, спонукає на творення совісних вчинків. Форми вияву совісті особистості можуть бути різноманітними. Основними серед них є такі: чиста совість, совість як розкаяння, совість, як сумнів, докори совісті, совість-спонука, сором.

Педагогічна свідомість розглядається як усвідомлення (розуміння і прийняття) педагогом норм поведінки, характеру взаємин у суспільстві, що фіксується у почуттях, поглядах, уявленнях і звичках. В індивідуальній моральній свідомості викладача відображається і специфіка того середовища, в якому він живе, що суттєво впливає на формування моральних поглядів педагога, його моральної свідомості. Складовою моральної свідомості є розуміння викладачем моральних цінностей і осмислення того, як здійснюється сприйняття цих цінностей здобувачами. Базисом формування моральних поглядів є знання щодо вимог і норм моралі, принципів та їх специфічного використання у педагогічній діяльності.

Перехід від педагогічної свідомості до моральної практики розкривається особливою категорією педагогічної етики, яка називається *педагогічний такт.* Отже, *такт* – це моральна поведінка, що передбачає прогнозування всіх об’єктивних наслідків вчинку і його суб’єктивного сприйняття іншими людьми. Він виявляється у творчому пошуку найбільш доцільного способу досягнення мети, До основних складових педагогічного такту відносяться: поважне ставлення до особистості, уміння зацікавлено слухати співрозмовника та співпереживати, витримка і врівноваженість, діловий тон у відносинах, уважність і чуйність до людей, принциповість тощо.

Педагогічний такт – найхарактерніша професійна особливість сучасного викладача. У кожній професії є щось особливе, що диференціює її

від інших професій. Особливість професії педагога, перш за все, виявляється в дотриманні викладачем педагогічного такту. Відомо, що у структурі педагогічної майстерності виділяють чотири складові: професійна спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка. Педагогічний такт можна вважати як п'яту складову педагогічної майстерності.

Як в навчанні, так і у вихованні необхідний педагогічний такт. Та під час виховання його роль особлива, адже не можна формувати насильно моральні переконання, інтереси та смаки. Для цього необхідно, щоб здобувачі поважали свого викладача. До студентів необхідно відноситись ввічливо і з повагою.

Педагогічний такт – це професійна якість викладача, яка є складовою педагогічної майстерності і формується під час здобуття педагогічної освіти, зокрема під час проходження педагогічної практики.

Складовими педагогічного такту є:

- обережність у спілкуванні (не образити, не принизити);
- чуйність або емпатія у спілкуванні (розуміння іншого, його переживань);
- почуття міри у спілкуванні (повага до вихованців).

Основні *ознаки* педагогічного такту:

1) людяність без зарозумілості; 2) вимогливість без брутальності, приниження особистої гідності та дріб'язкової прискіпливості; 3) педагогічний вплив без наказів, попереджень і покарань, без приниження особистої гідності студента; 4) вміння висловлювати без марнославства, але вимогливо розпорядження, вказівки та прохання; 5) вміння слухати співрозмовника, не виказуючи байдужості та зверхнього ставлення; 6) врівноваженість, самовладання і діловий тон спілкування без дратівливості та сухості; 7) природність, простота у спілкуванні без фамільярності та панібратства, без «показухи»; 8) принциповість і наполегливість без упертості; 9) уважність, чуйність і емпатійність без їх підкреслення;

10) гумор без насмішки; 11) люб'язність без удаваності.

Отже, *сутність педагогічного такту* полягає в педагогічно доцільному ставленні та впливі викладача на здобувачів, в умінні налагоджувати результативний стиль спілкування в освітньому процесі, в дотриманні почуття міри у спілкуванні зі здобувачами, відноситися до них з повагою як до особистості майбутнього фахівця.

Мовлення в педагогічній діяльності. Мовленнєва діяльність людини – це одне з найбільш складних психологічних явищ, які мають свої власні фізіологічні механізми. *Мовлення* – це озвучена думка, і вона невідривна від думки «...мовлення є процес перетворення думки у слово, матеріалізація думки».

Виділяють дві основні функції мовлення: комунікативну і сигніфікативну (від лат. Significo – подаю знак, виражаю). Перша служить для передачі інформації від однієї людини до іншої, друга ж пов'язана з відображенням об'єктивної реальності через поняття (позначення предметів та явищ за допомогою слів і словосполучень). Обидві ці функції тісно взаємопов'язані, тому що в процесі навчання (передачі інформації) ми спираємося на понятійну основу мови.

Відповідно до функцій в педагогічній діяльності необхідно розрізняти види мовлення: писемне, усне, жестове, дактильне (сурдопереклад), внутрішнє і зовнішнє.

Безумовно, важливим компонентом техніки спілкування викладача є культура мовлення, що включає *граматичну* (використання іншомовних слів, відмінків, числівників, побудова речень тощо); *лексичну* (багатий словниковий запас, зокрема синонімів, епітетів, метафор; відсутність тавтологій і штампів); *орфоепічну* (наголоси, вимова звуків) – правильність мовлення.

Культура мовлення – це, передусім, дотримання норм літературної вимови, коли вимова слів, їх вибір і використання граматичних форм побудови речень підпорядковується певним правилам (лексичним,

синтаксичним, орфоепічним). Культура мовлення – це частина загальної культури людини, бо з того, як людина розмовляє або пише, можна зробити висновок про рівень її духовного розвитку, про його внутрішню культуру.

Крім того, вагому роль відводиться експресивності мовлення. Головним є різноманітність *інтонацій* (логічні, смислові й емоційні наголоси, зміна темпоритму, висоти звуків, паузи). Інтонація може нести до 40 % інформації. Нудна монотонна мова не може привернути увагу здобувачів, навчити запам'ятовувати головне, виразити особисте ставлення викладача до інформації, що викладається. Також до засобів виразності мови відносять використання *анафор* (приказки, прислів'я, повтори), *градацій* (повтор основного поняття з посиленням і розширенням речення), *інверсій* (незвичний порядок слів у реченні).

Вимогами до мовлення викладача є: логічність, доступність, варіативність, доречність, довільність, виразність, емоційність.

Жести і міміка у поміркованій кількості допомагають педагогові донести до здобувачів потрібну інформацію, посилюючи виразність його мовлення і привертають увагу до теми. Надмірність цих засобів може викликати у здобувачів негативні емоції, а викладача зробить смішним в очах здобувачів. Щоб подібного не сталося, викладачу треба багато працювати над собою, вдосконалюючи свою мовленнєву майстерність.

Майстерність педагогічного спілкування. Спілкування є складним і багатоплановим процесом, що встановлює контакт між суб'єктами взаємодії та є необхідним компонентом у спільній діяльності. Спілкування одночасно може виступати як: процес обміну інформацією у взаємодії особистостей; відношення людей один до одного; взаємовплив людей один на одного; процес їх співпереживання та взаєморозуміння тощо.

Під час спілкування виокремлюють дві складові: відношення і взаємодія. Ці складові спілкування наче підводна і надводна частини айсберга, де видима частина – серія мовних і немовних дій, а внутрішня (невидима) – інтереси, потреби, почуття, мотиви – все те, що спонукає

людину до спілкування.

До структури спілкування відносять: комунікативну складову (обмін інформацією); інтерактивну (взаємодія між суб'єктами спілкування); перцептивну (сприймання людини людиною).

Педагогічне спілкування – система соціально - психологічної взаємодії викладача зі здобувачами у всіх сферах діяльності, яка має ряд педагогічних функцій і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату для активної життєдіяльності особистості.

Педагогічне спілкування передбачає виконання порядку цінних *функцій:*

- обмін інформацією між викладчем і здобувачами;
- пізнання особистості;
- співпереживання (емпатія);
- організація та регуляція взаємостосунків і спільної діяльності;
- самоствердження особистості;
- педагогічно доцільна самопрезентація педагога,
- спонукання особистості до дії та взаємодії.

Ключовими рисами педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні є: особистісна орієнтація співбесідників (здатність бачити його та розуміти), рівність психологічного поводження (недопустиме домінування викладача у спілкуванні зі здобувачами, він має визнавати право здобувача на власну думку), виявляти емпатійні здібності, розуміти почуття та хвилювання здобувачів, готовність прийняти точку зору співбесідника (взаємна довіра, вміння партнерів чути та поділяти почуття один одного, співпереживати – саме це має особливий педагогічний ефект), нестандартні прийоми спілкування (відхід від суто рольової позиції викладача).

Спілкування викладача може бути поділено на типи: функціонально-рольовий або особистісно-орієнтований. *Функціонально-рольове спілкування* є стандартизованим, суто діловим і обмеженим вимогами рольових позицій. Його головна мета полягає у забезпеченні реалізації певних дій.

Особистісно-орієнтоване спілкування є складною психологічною взаємодією, що передбачає реалізацію чітких нормативних функцій з виявом індивідуального ставлення та почуттів. Головною метою такого спілкування є виконання завдань, що направлені на розвиток особистості здобувачів.

Науковці виокремлюють ще один тип професійного спілкування – *діалогічне педагогічне спілкування,* яке забезпечує суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії викладача та здобувачів. Його критеріями є:

- визнання рівності особистісних позицій, відкритість і довіра партнерів – це визначення активної ролі, реальної участі вихованця. Дії педагога: спільний пошук, спільний аналіз, спільне виправлення помилок. Результат: рівність і активність обох сторін;
- зосередження педагога на співрозмовникові – в центрі уваги викладача є особистість співбесідника, його мотиви, мета, точка зору, рівень підготовки до діяльності тощо. Дії педагога: уважне ставлення до здобувача; опора на його інтереси; шляхи розв'язання проблем залежать від потреб здобувача; звернення педагога завжди має установку на відповідь партнера; визнання права здобувача на особистісну позицію;
- виклад інформації від першої особи і спрямованість на студента. Дії педагога: звернення педагога та студентів до особистого досвіду, що пов'язаний з предметом повідомлення.;
- надання викладачем розвиваючої допомоги – надання можливості кожному учаснику комунікації викласти свою позицію. Дії педагога: пошук шляхів розв'язання проблем з урахуванням думок кожного учасника;
- рефлексія педагога у спілкуванні – співвіднесення своїх дій з метою взаємодії і з реальною ситуацією спілкування. Дії педагога: аналіз ефективності втілення власного задуму під час взаємодії зі здобувачами.

Інтегральною характеристикою педагогічного спілкування, у якому виявляються морально-світоглядні установки вчителя, педагогічна спрямованість його особистості, рівень комунікабельності та комунікативні здібності, уміння і навички, є стиль педагогічного спілкування. *Стиль*

педагогічного спілкування – це усталена система способів та прийомів, які використовує викладач під час взаємодії зі здобувачами, їх батьками, колегами, керівництвом та ін.

У стилі спілкування знаходять свій прояв: особливості комунікативних можливостей викладача; характер взаємостосунків викладача та здобувачів; творча індивідуальність викладача; особливості студентського колективу тощо.

Стиль педагогічного спілкування залежить від особистісних рис викладача та комунікативної ситуації. До особистісних рис належать ставлення викладача до здобувачів (активно-позитивне, пасивно-позитивне, ситуативно-негативне, стійке негативне) та володіння організаторськими вміннями.

Ставлення до здобувача детермінує організаторську діяльність викладача, визначає його загальний стиль спілкування, який може бути авторитарним, демократичним і непослідовно-суперечливим.

Адекватно обраний індивідуальний стиль педагогічного спілкування сприяє розв’язанню комплексу задач: педагогічний вплив стає адекватним особистості викладача, процес спілкування з аудиторією стає приємним; суттєво полегшується процедура налагодження взаємостосунків зі здобувачами; підвищується ефективність передачі інформації тощо.

Таким чином, основою спілкування викладача зі здобувачами є світоглядна культура, людяність, високоморальність. Однією з суттєвих характеристик особистості викладача є професійна готовність до педагогічного спілкування.

Педагогічна комунікативність. Педагогічна комунікація – організація освітнього процесу на засадах сприйняття, засвоєння, використання й передачі інформації з різноманітних наукових джерел. Ефективність її залежить від можливості вимірювання та дозування інформації. Педагогічна комунікація має оптимальний технологічний ланцюжок: вимірювання й оцінювання синтаксичної, семантичної та прагматичної інформації.

Застосовуючи синтаксичну (знакову) інформацію описують зорові, слухові, смакові та інші сигнали, математичні та інші символи (щодо аналізу педагогічної майстерності – символи очей, усмішки, зовнішності тощо). Ступенем зміни тезаурусу (словника наукових термінів) під впливом нових фактів, понять, законів, закріплених у пам'яті вимірюють кількість семантичної (змістової) інформації. Ефективна комунікація неможлива без вимірювання семантичної інформації. Кількість і якість прагматичної (ціннісної) інформації пов'язані з досягненням освітньої мети найбільш, оптимальними способами, при цьому утворюють різноманітні відносини: викладач - здобувач, здобувач - викладач, здобувач - навчальна дисципліна.

Функції педагогічної комунікації:

- інформаційна (реалізується в освітньому процесі за допомогою взаємодії викладача та студента);
- пізнавальна (допомагає розумінню й вивченню навколишнього світу, особистості, колективу, себе);
- експресивна (передбачає передачу викладачем знань, умінь і навичок доступно, цікаво й емоційно-виразно);
- управлінська (сприяє керувати власною поведінкою та впливати на інших людей).

Компонентами професійно-педагогічної комунікативності викладача є:

- наявність стійкої потреби в безперервному спілкуванні викладача зі здобувачами у найрізноманітніших царинах;
- взаємодія загальнолюдських і професійних ознак комунікативності;
- емоційне задоволення на всіх етапах спілкування;
- наявність здібностей до педагогічної комунікації, розвиток комунікативних умінь і навичок.

Суттєвою рисою викладача є комунікативність, сукупність певних якостей особистості, що сприяють прийняттю, засвоєнню, використанню й передачі спрямованої на навчання й виховання здобувачів педагогічної

інформації. Вона полягає *у* професійній здатності педагога до спілкування, стимулюванні позитивних емоцій у співрозмовника й відчутті задоволення від спілкування.

Основні категорії та поняття. Професійна етика викладача, педагогічна мораль, педагогічний обов'язок, такт, педагогічне спілкування, педагогічна комунікація.

Запитання для перевірки знань

1. Що у Вашому розумінні є педагогічна етика та педагогічний такт?
2. Охарактеризуйте такі категорії як: педагогічна мораль, педагогічна справедливість, педагогічний обов'язок.
3. Назвіть складові й ознаки педагогічного такту.
4. Роль мовлення та культури мовлення у педагогічному процесі.
5. Поняття «педагогічне спілкування» та його функції.
6. Назвіть стилі педагогічного спілкування.
7. Надайте визначення «Педагогічна комунікативність».
8. Назвіть функції та компоненти педагогічної комунікативності.

Рекомендована література

1. Гончаренко О. С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
2. Основы педагогического мастерства / под ред. И.А. Зязюна. М.: Просвещение, 1989. 302 с.
3. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. К.: Знання, 2007. 495 с.
4. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн та ін.; за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид. допов. і переробл. К.: Вища шк., 2004. 422 с.
5. Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика: підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Бєльчева Т. Ф., Ізбаш С. С., Елькін М. В., Дюжикова Т. М., Солоненко А. М., Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2010. 364 с.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник. К.: Міленіум, 2066. 344 с.

Тема 16.
Імідж як соціально-педагогічне явище.
План
16.1. Поняття та складові педагогічного іміджу.
16.2. Професійно значущі риси іміджу.
16.3. Імідж закладу вищої освіти.
16.4. Імідж здобувача.

Поняття та складові педагогічного іміджу. Наразі є безліч тлумачень щодо поняття «імідж»: штучна імітація та подання зовнішньої форми будь-котрої особи або об'єкта; «образ» будь чого; обличчя, вид, подоба, наглядне уявлення про кого-небудь, про що-небудь; узагальнене художнє відображення дійсності, яке набуває форми конкретного, індивідуального явища тощо.

Однак поняття «імідж» не є безпосереднім синонімом слова «образ». Більш правильним є визначення іміджу як різновид образу, тобто такий образ, прообразом якого є не будь-яке явище, а суб'єкт. Таким суб'єктом можуть бути перш за все людина, потім організація, колектив, група тощо.

Тобто, імідж – це ціннісний образ будь-чого, що створюється з метою емоційно-психологічного впливу. Вузьке трактування іміджу – це зовнішність: як і у що одягатися, щоб добре виглядати. При належній подачі зовнішній імідж, як правило, вражає і захоплює за собою в бездонні глибини фантазій. Але подібний підхід не дуже ефективний, а красива упаковка в ряді випадків далеко не нешкідлива.

Розробкою фундаментальних засад створення, проявів, трансформації, реалізації, оновлення іміджу займається наука – іміджологія. Як сукупність багатьох наук (педагогіки, психології, соціології, філософії, культурології тощо), вона розкриває становлення і формування чітких методів, засобів, технологічних процедур і форм впливу на людей з метою усвідомлення ними необхідності самовдосконалення, розвитку бажаних якостей і характеру поведінки в установі, суспільстві, державі. Особливістю іміджології є її

інтегративний характер, орієнтація на буття та діяльність людини і суспільства як цілісних феноменів.

Необхідною умовою забезпечення високого рівня культури взаємовідносин між викладацьким складом і здобувачами є особистий імідж викладача як офіційного представника ЗВО та привабливий, педагогічно позитивний імідж закладу вищої освіти загалом. Імідж викладача, виступає як принцип виховання собою й є одним із вагомим принципів гуманістичної педагогіки. Має бути привабливим для здобувачів особистий образ педагога. *Ніхто не може навчитися у людини, яка не подобається (Ксенофонт).*

Педагогічна іміджологія – науково прикладна дисципліна, яка вивчає закономірності формування, функціонування й керування іміджем педагога.

Імідж може бути позитивним або негативним. Позитивний імідж – це не тільки зовнішній вигляд викладача (елегантний, привабливий, стильний одяг), а й внутрішній його якості (доброзичливість, гарні манери, гуманність, справедливість, а найголовніше любов і повага до здобувачів та до своєї професійної діяльності тощо). Негативний імідж, в свою чергу, уособлюється у викладачеві, який не дбає про зовнішній вигляд в давно забув, що таке «гарно виглядати». Інакше кажучи, викладач не слідкує за власним зовнішнім виглядом, може бути неохайний, волосся не зачесане, брудні руки, неприємний запах брудного одягу тощо.

Науковці трактують імідж педагога як цілісну систему, що складається з трьох компонентів:

- зовнішній вигляд (індивідуальний стиль особистості педагога; практичне впровадження знань щодо ділового одягу; використання науки про колористику тощо);

- внутрішній зміст (володіння культурою педагогічного спілкування; знання основ ораторського мистецтва; опанування основами еристики; раціональна поведінка у стресових і конфліктних ситуаціях; практичне використання нейрон - лінгвістичного програмування, уміння використовувати гумор у різних педагогічних ситуаціях);

- володіння педагогічним почуттям (толерантність, емпатичність, милосердя, відповідальність, позитивізм і оптимізм педагога).

Найбільш значимими складовими педагогічного іміджу є: зовнішній вигляд, уживання вербальних і невербальних засобів спілкування, внутрішня відповідальність образу професії – внутрішнє «Я».

Особистий імідж педагога відзеркалюється у внутрішніх і зовнішніх проявах і складається з наступних компонентів:

- високий рівень загальної та педагогічної культури;
- компетентність і професіоналізм;
- ерудиція;
- творчість та креативність;
- психологічно - індивідуальні якості викладача до яких належать: здатність до емпатії, чуйність, доброзичливість, здібність до рефлексії, вміння прогнозувати та запобігати конфлікти тощо;
- міцне фізичне і психічне здоров'я;
- зовнішній прояв привабливості: охайність; елегантні одяг і взуття, доречні прикраси; помірний макіяж, впевнена хода, привітна посмішка тощо.

Тактика спілкування викладача посідає важливе місце у прояві особистісних рис людини (її внутрішнього змісту). Одними з вимог щодо тактики педагогічного спілкування є: вміння слухати і чути співрозмовника; доброзичливе ставлення як до здобувачів, так і до колег; необхідність володіння різновидами поведінки в однотипних ситуаціях і вміння оперативно користуватися ними; майстерність використовування елементів психологічної взаємодії (візуальний контакт, ефективне використання засобів невербального спілкування тощо); прояви й акцентування поваги до співрозмовника тощо.

Під час педагогічної взаємодії важливим є не допускати конфронтації, а тим більше конфліктів, адже при конфронтації спілкування ніколи не буває успішним, неминучими є психологічні втрати. Звичайно, можуть бути

дискусії та дебати, розбіжність у поглядах наукових опонентів на принципові позиції та вони не мають спричиняти образи, протистояння, глибокі протиріччя.

Професійно значущі риси іміджу. Зовнішність – вагомий аспект іміджу, від якого залежить суспільна думка. Зовнішність педагога передусім має розташовувати до себе здобувачів і колег та повинна акцентувати на доброзичливості особистості, її відкритості, емпатію тощо. Суворість, радикалізм, протиставлення себе суспільству тощо працюють проти фахівця. Певна річ, викладач має бути трохи суворим, але ця якість не повинна стримувати всі інші.

Викладач повинен бути приємний студентам. Спокійна впевнена мова, що викликає прихильність до себе, посмішка, уважний погляд – і студенти вже готові піти на контакт. Поганим прийомом є демонстрація можливостей своїх голосових зв'язок. Спокійне, але переконливе слово впливає на здобувачів сильніше, зокрема і на підтримання дисципліни в аудиторії.

Викладач є певним естетичним прикладом, тому стиль його одягу не менш важливий. Молодь в своїй більшості упевнена, що грамотний і авторитетний викладач повинний мати хороший смак у всьому, зокрема у виборі одягу. Не варто нехтувати діловими костюмами: хустки, елегантна біжутерія, взуття на підборах тощо перетворять його на красивий модний одяг. Не варто захоплюватися яскравістю (що може бути елементом роздратування), проте надмірна похмурість теж негативно позначиться на атмосферу в аудиторії. Надкороткі спідниці, чи надто обтягнуті сукні теж можуть негативно впливати на аудиторію. Зачіска викладача не повинна закривати обличчя, має бути охайною та привабливою.

Мова викладача повинна бути бездоганно грамотною. Переважати повинні спокійні інтонації. Основним інструментом викладача є голос. За необхідністю можна додати експресії, та важливо розуміти коли це варто робити та з якою метою (наприклад, для акценту на головній інформації).

Імідж викладача повинен впливати на підсвідомість аудиторії. Довіра і відкритість студентів – ось на що повинна працювати структура педагогічного іміджу. Важливими є культура викладача, чарівність, безпосередність, позитивна емоційна палітра особистості, готовність до творчості та творення, працездатність і здатність до прогнозування. Як хороший режисер викладач повинен бачити структуру всього заняття, а здобувачі, у свою чергу, повинні бути впевнені, що перед ними мудрий і грамотний викладач, якого не можна застати зненацька, він має бути делікатним психологом і другом для здобувачів, який кожному з них допомагає самореалізуватися.

Сучасна наука виділяє декілька можливих варіантів іміджу, *дзеркальний* (імідж, властивий нашому уявленню про себе. Ми так би мовити дивимось в дзеркало і розмірковуємо, які ж ми), поточний (варіант іміджу характерний для погляду з боку), бажаний (віддзеркалює те, чого ми прагнемо), корпоративний (імідж закладу освіти загалом, а не окремих підрозділів або результатів їх роботи) і множинний (імідж, що утворюється при наявності ряду незалежних підрозділів в організації).

Якщо класифікувати імідж за чинниками, що його утворюють, то можна виділити такі типи іміджу, як середовий, габітарний, упредметнений, вербальний та кінетичний. Середовий імідж, це такий імідж, який формується завдяки сприйняттю середовища життя людини. Габітарний імідж формується за зовнішнім обліком людини, її одягом. Упредметнений – за предметами, речами, які вона зробила, створила. Вербальний – за тим, що і як людина каже, пише. Кінетичний – за її поведінкою, рухами, позами тощо.

Шляхи технології успішного іміджу викладача:

- знайти свій правильний сенс життя, встановити планку потреб;
- зробити інвентаризацію своїх здібностей і своїх можливостей, зробити аналіз того, що маєш і що можеш сам змінити на краще;

- розвивати почуття власної гідності і при цьому позбавитися від заниженої або завищеної самооцінки; якщо треба – позбутися від невротичного поведінки, яке ніколи не зробить вас успішним;
- самовиховання, самоконтроль, власна самоорганізація, самоосвіта: хронічний інтерес до професійного росту, до науки і – обов'язково – до психології;
- знайти методи мотиваційної готовності до успіху і самомотивації, радіти за себе «тут і тепер», за кожен свій крок вперед;
- розвивати позитивне мислення, здатність перетворювати невдачу в успіх;
- працювати над своїм духовним змістом, без дотримання духовних законів шлях до успіху закритий.

Імідж закладу вищої освіти. Крім особистісного іміджу може бути професійний чи груповий, як узагальнена соціальна характеристика. Існує й віковий імідж, не виключена й поява демографічного іміджу. Поняття «імідж» може бути застосовано й до організації, міста, навіть до країни.

Створення позитивного іміджу закладу вищої освіти – довготривалий і складний соціально-педагогічний процес, у структурі якого можна виділити наступні взаємопов'язані компоненти: зовнішній вигляд; оптимально складений розклад занять, матеріально-технічне забезпечення аудиторій, читальних залів, бібліотек, лабораторій; професійна компетентність співробітників ЗВО, науково-педагогічний рівень професорсько-викладацького складу; рівень професійної підготовки випускників, їх конкурентоспроможність на ринку праці, зокрема світовому (Рис. 16.1).

Загальний імідж закладу вищої освіти є складним утворенням різних чинників: бездоганна охайність приміщень ЗВО; інформація щодо розкладу навчальних занять, консультацій, роботу спортивних секцій, читальних залів, бібліотек тощо; доцільна також є інформація про здобувачів-відмінників, іменних стипендіатів; інформація щодо наукових здобутків викладачів;

основним чинником все ж є особистий імідж кожного науково-педагогічного і педагогічного працівника.

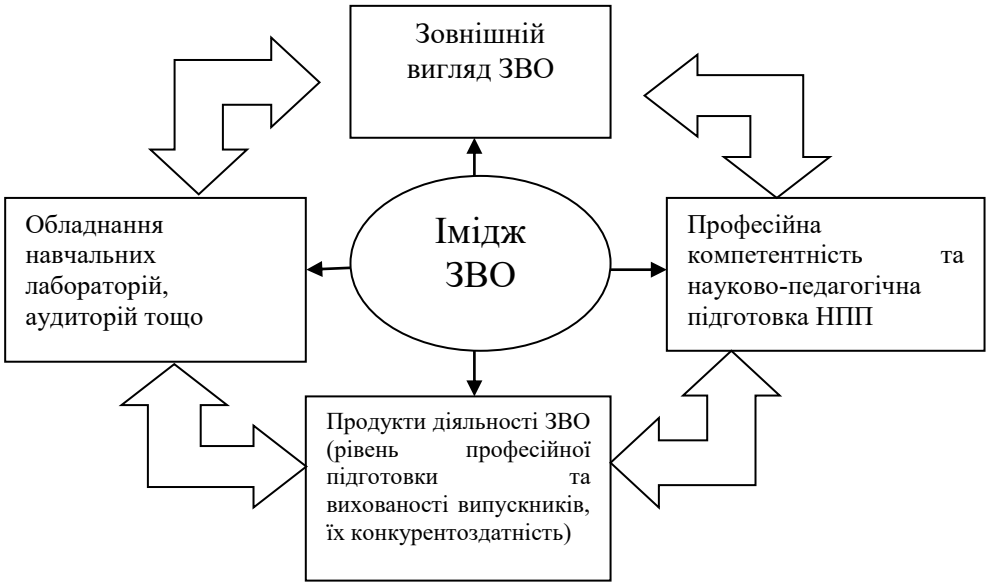

Рис. 16. 1 Імідж закладу вищої освіти

Не менш важливий імідж керівника ЗВО, який містить такі складові:

- компетентність і професіоналізм (керівник повинен мати знання, володіти методами реалізації своїх обов'язків; має вивчати вітчизняний і зарубіжний досвід управління закладом освіти; має володіти таким якостями, як старанність, проникливість, самокритичність, коректність, толерантність тощо);
- керівник повинен володіти навичками швидкого реагування на подію і прийняття відповідного рішення (швидка реакція на ситуацію, динамізм, активність);
- необхідною умовою є моральна надійність керівника (співробітники ЗВО мають довіряти керівникові і відчувати його підтримку);
- уміння впливати на людей словом, справою та зовнішнім виглядом. (має бути особистий приклад, ділова риторика, зовнішній вигляд, етика спілкування, естетика одягу, приваблива манера поведінки тощо);
- базисом світоглядних засад керівника ЗВО мають бути гуманітарні цінності: соціальна захищеність, здоров'я, духовне багатство, екологічна безпека людей;

- передумовою успішної діяльності ЗВО є володіння керівником психологічною культуро (знання щодо психології працівника, уміння підбирати собі команду відповідно до профілю ЗВО й індивідуальними особливостями кадрів тощо).

Довіра до людини є основою особистісного іміджу, тому імідж керівника виражається в його популярності, вмінні сприяти позитивній психологічній атмосфері в колективі, здатності підтримувати цінності ЗВО тощо.

Імідж здобувач*а.* Від того, який імідж здобувача, як представлений образ студентів того чи іншого ЗВО в свідомості громадськості, багато в чому залежить процес залучення абітурієнтів, реалізація перспективних проєктів, загальний стан ЗВО в освітній системі. Здобувач – це частина сьогоднішнього суспільства, який шукає себе, своє місце, який прагне виділиться серед інших, довести на що він здатний, показати іншим свій соціальний статус, те становище, яке він хоче займати в суспільстві.

Наразі, відвідуючи заклад вищої освіти можна спостерігати суміш різних стилів, кольорів у зовнішніх видах здобувачів. Але необхідно знати і розрізняти такі слова як «доречно» і не «доречно». Здобувач – це в першу чергу людина, яка приходить в університет, а не на конкурс молодих дизайнерів. Навчання – це робота. А на будь-якій роботі є свій дрес-код.

Певна суворість, трохи класики, стримані тони, комфорт – це чотири критерії є основними в іміджі здобувача. Виділятися у ЗВО в першу чергу треба своїми знаннями і здібностями.

Імідж здобувача – це візитна картка закладу освіти, тому так важливо створити правильний і вигідний образ. Психологи виділяють чотири перцептивних складових успішного іміджу здобувача: візуальне сприйняття, інтелектуальне сприйняття, статусне сприйняття і соціальний фон. За цими критеріями можна оцінити здобувача, і визначити його успішність. Але все залежить від самого здобувача, а саме вибір – якими будуть ці критерії: позитивними або негативними.

Таким чином, здобувач повинен вибрати імідж ділової людини, не втративши самого себе. Зовнішній образ повинен гармоніювати з внутрішнім змістом. Зовнішність – це перше на що люди звертають увагу, але зовнішність повинна відповідати тому, що особистість уявляє про себе.

Стосовно до тих завдань, які доцільно розглядати стосовно до навчання у вузі, розумно виділити наступні елементи іміджу здобувачів:

- уміння спілкуватися з оточуючими, бути контактною особою;
- займати активну позицію в житті (на противагу замкнутої, закритою манері самовияву);
- виявляти чуйність і доброзичливість (на противагу байдужості або агресивності);
- вміти швидко реагувати на навколишні події та явища, демонструвати кмітливість;
- демонструвати здатність мислити і викладати свої думки в хорошому логічному форматі (на противагу плутано мислення і невпорядкованою мови);
- формувати позитивний зовнішній вигляд, манери поведінки;
- реалізація загальних зовнішніх даних, отриманих від народження і частково сформованих шляхом фізичних вправ (стиль фігури і особи, зріст, колір волосся і очей, форма рук і ніг);
- вираз обличчя, міміки (привітне, доброзичливе, легко реагує на зовнішній світ; або ж замкнутий, похмуре, абсолютно індиферентне);
- стиль погляду (робота очей);
- уміння посміхатися, тип посмішки;
- прийнята поза, рухи корпусу, жестикуляція (під час заслуховування лекцій, при виступах з доповідями, в процесі розмови з оточуючими);
- просторове розташування особистості (в аудиторії на занятті, при розмові з викладачем або колегами-студентами);

- тип одягу і його кольорове рішення (м’яко-привітні лінії і кольору або ж незграбно-похмурі).

Навчання у ЗВО являє собою унікальне часовий простір для молодої особистості. Цей період життя бажано використовувати не тільки для підготовки себе до ролі професіонала. Перебування в стінах вузу (точніше, в багатошаровому колективі) – шанс для придбання необхідних для кар’єри психологічних знань. Перш за все, – в області навичок спілкування, взаємодії, адаптації та впливу.

Процес формування іміджу включає самореалізацію здобувачів, «приведення» своїх поглядів, оцінок, цінностей у відповідність з соціально прийнятними і професійними цінностями. Всі ці аспекти, безумовно, впливають на успішний імідж здобувачів ЗВО. Робота здобувача над собою вже передбачає можливість прояву себе як майбутнього професіонала, що вміє грамотно вибудовувати свій професійний імідж.

Основні категорії та поняття. Імідж, іміджологія, педагогічна іміджологія, імідж здобувач.

Запитання для перевірки знань

1. Що таке імідж та іміджологія?
2. Надайте визначення дефініції «Педагогічна іміджологія».
3. Які види іміджу Ви знаєте?
4. Назвіть основні професійно значущі риси іміджу.
5. Які складові іміджу закладу освіти?
6. Сутність іміджу здобувача?

Рекомендована література

1. Імідж ВНЗ на порозі XXI століття: практико-зорієнтований посібник / за ред. І. Єрмакова. Київ: 2005. Ч. 2. 382 с.
2. Плачинда Т. С., Довга Т. Я. Імідж студента закладу вищої освіти. *Науковий вісник Льотної академії.* Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць / Гол. ред. Т.С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2020. Вип. 7. С. 80–87. URL: http://ksgn.hol.es/wp-content/uploads/2017/04/14-1.pdf
3. Плачинда Т. С., Довга Т. Я, Левченко О. О. Інтерпретування оцінних суджень суб’єктів освітньої діяльності щодо іміджу викладача ЗВО. *Науковий вісник Льотної академії.* Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць / Гол. ред. Т.С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2019. Вип. 6. С. 104–113.

4. Ковальова І. О. Педагогічна іміджологія: сутність, етимологія, шляхи креативного використання у сучасному вищому навчальному закладі URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Mnf/2011_6/Kovalova.pdf (дата звернення: 04.08.2016 р.).

5. Палеха Ю. И. Іміджологія: навч.пос.для студ.вищ.навч.закл. / Європ.ун-т. К.: Видав.Європ.ун-ту, 2005. 324с.

6. Словник української мови: у 11 т. / Київ: Наукова думка, 2004 Т.5.

7. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи. URL: http://pidruchniki.com/13680808/pedagogika/pedagogika_vischoyi_shkoli (дата звернення: 04.08.2016 р.).

ГЛОСАРІЙ

Авторитет педагога – це інтегральна характеристика його професійної, педагогічної та особистісної значущості в колективі, яка виявляється через взаємини з колегами та здобувачами та впливає на ефективність навчально-виховного процесу.

Акредитація вищого навчального закладу – це державне визнання його статусу (рівня акредитації).

Викладання – діяльність викладача, спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю здобувача на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання.

Викладач – в широкому сенсі слова працівник вищої, середньої спеціальної, професійно-технічної або загальноосвітньої школи, ведучий який-небудь учбовий предмет; у вузькому сенсі слова штатна посада у вузах, середніх і професійно-технічних учбових закладах.

Вища освіта – рівень знань, що набуваються у вищих навчальних закладах на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації в різних галузях народного господарства, науки і культури.

Головна функція педагогіки – пізнавати закони виховання, освіти й навчання людей і на цій основі пропонувати педагогічній практиці найоптимальніші засоби досягнення накреслених завдань.

Дидактичні принципи контролю знань – це вихідні теоретичні положення, у відповідності до яких має будуватись практична діяльність викладача і здобувачів і на підставі яких визначаються зміст контролю знань, їх методи і форми організації.

Дипломна робота – кваліфікаційна робота, призначена для об'єктивного контролю ступеня сформованості умінь та знань розв'язувати типові завдання діяльності, які, в основному, віднесені в освітньо-кваліфікаційних характеристиках до організаційної, управлінської і виконавчої (технологічної, операторської) робочих функцій.

Завдання навчального процесу у вищій школі (від лат. «procesus» – просування вперед) – цілеспрямована і планомірна підготовка майбутніх фахівців різного профілю до творчої життєдіяльності у сучасному суспільстві.

Загальноосвітня школа – базова ланка в системі неперервної освіти громадян України. Вона повинна дати якісну середню освіту і можливість свідомо вибрати вищий навчальний заклад, технікум чи ПТУ або здобути професію на виробництві.

Закономірності навчання – об’єктиви, стійкі й істотні зв’язки в навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність.

Імідж – це ціннісний образ будь-чого, що створюється з метою емоційно-психологічного впливу.

Кваліфікаційна характеристика – це основні вимоги до професійних якостей, знань і умінь фахівця, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків.

Конспект лекцій – стислий виклад курсу лекцій чи окремих розділів навчальної дисципліни

Курсова робота – вид самостійної навчально-наукової роботи з елементами дослідження, що виконується здобувачами вищих або середніх-спеціальних навчальних закладів протягом семестру з метою закріплення, поглиблення і узагальнення знань, одержаних за час навчання та їх застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання.

Ліцензування – це державне визнання спроможності вищого навчального закладу розпочати діяльність, пов'язану із наданням освітніх послуг з певного напряму за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем, відповідно до вимог стандартів вищої освіти, а також до державних вимог щодо кадрового, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення.

Магістерська робота – кваліфікаційний науково-практичний доробок, що містить математично обґрунтовані теоретичні чи експериментальні результати, наукові положення і свідчить про спроможність здобувача самостійно проводити наукові дослідження в обраній галузі знання.

Методи навчання у вищому навчальному закладі – упорядковані засоби взаємопов'язаної діяльності викладача і здобувачів, спрямовані на розв'язання навчальних завдань.

Навчальний план – документ, складений вищим навчальним закладом освіти на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки, який визначає перелік і обсяг нормативних та вибіркових навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми і засоби здійснення поточного й підсумкового контролю.

Навчальна програма – документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань і вмінь здобувачів.

Навчальний процес у вищій школі – це система організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність здобувача), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості здобувача, його підготовки до професійної діяльності.

Наукове дослідження – це результат самостійного розроблення певної наукової проблеми здобувачем. Воно обов'язково містить результати власного пошуку, власні висновки і гіпотези.

Науково-дослідна робота здобувачів – складова професійної підготовки, що передбачає навчання здобувачів методології і методики дослідження, а також систематичну участь у дослідницькій діяльності,

озброєння технологіями і вміннями творчого підходу до дослідження певних наукових проблем.

Об'єктом педагогіки вищої школи – є складна система відносин взаємодіючих елементів, основою якої, її внутрішньою пружиною є мета виховання здобувачів як майбутніх фахівців.

Освітня характеристика – це основні вимоги до якостей і знань особи, яка здобула певний освітній рівень.

Оцінка – спосіб і результат, який підтверджує відповідність чи невідповідність знань, умінь та навичок здобувача меті й завданням навчання.

Пізнання – процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей.

Педагогіка вищої школи – наука про закономірності навчання, виховання молоді вищих начальних закладах, формування її світогляду, науково і професійну підготовку майбутніх фахівців.

Педагогічна іміджологія – науково прикладна дисципліна, яка вивчає закономірності формування, функціонування й керування іміджем педагога.

Педагог-майстер – це педагог, який володіє дослідницькими навичками і вміннями, який знає особливості експериментальної роботи, який вміє аналізувати інноваційні педагогічні технології, відбирати зміст і використовувати на практиці, вміє прогнозувати результати своєї діяльності, розробляти методичні рекомендації.

Педагогічна діяльність – це особливий вид суспільно-корисної діяльності дорослих людей, яка свідомо спрямована на підготовку підростаючого покоління до самостійної діяльності у відповідності з економічними, політичними, моральними і естетичними цілями.

Педагогічна комунікація – організація навчально-виховної діяльності на основі сприйняття, засвоєння, використання й передачі інформації з різних джерел.

Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Педагогічна мораль визначає такі норми взаємин між вихователями і вихованцями, що сприяють розвитку творчої особистості, формуванню людини з почуттям власного достоїнства.

Педагогічна наука – це наука про освіту як соціальний інститут, де виховання є головною метою, навчання – засобом компетентного введення людини у світ культури.

Педагогічний обов'язок – це сукупність вимог, які пред'являє суспільство до особистості педагога, до виконання ним своїх професійних обов'язків.

Педагогічне спілкування – система соціально - психологічної взаємодії викладача зі здобувачами у всіх сферах діяльності, яка має ряд

педагогічних функцій і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату для активної життєдіяльності особистості.

Поточний контроль – це продовження навчальної діяльності педагога і педагогічного колективу, він пов'язаний з усіма видами навчальної роботи і має навчити здобувачів готуватись до перевірки з першого дня занять і кожного дня, а не наприкінці семестру або навчального року.

Предметом педагогіки вищої школи – процес створення і функціонування дійсних відношень здобувачів вищих навчальних закладів, які забезпечують можливість формування духовно багатого, добропорядного, свідомого громадянина, спеціаліста вищої кваліфікації різних галузей народного господарства (науки, техніки, культури, освіти тощо), патріота України.

Професійна етика викладача – це система моральних цінностей, що сприяє налагодженню педагогічного співробітництва з усіма учасниками навчально-виховного процесу – батьками, колективом здобувачів, колегами, адміністрацією тощо.

Рубіжний (тематичний, модульний, блоковий) **контроль знань** – показник якості вивчення окремих розділів, тем і пов'язаних з цим пізнавальних, методичних, психологічних і організаційних якостей здобувачів.

Самостійна робота – один із видів навчальної діяльності студентів, що формує готовність до самоосвіти, створює базу для безперервної освіти, допомагає постійно підвищувати свою кваліфікацію, тобто самовдосконалюватися.

Система освіти – це сукупність навчальних і навчально-виховних закладів, які відповідно до законів забезпечують загальну середню і вищу освіти, здобуття спеціальності або кваліфікації, підготовку або перепідготовку кадрів.

Студент (лат. studens, родовий відмінок studentis – «ретельно працюючий», «такий, що займається») – учень вищого, у деяких країнах і середнього навчального закладу. У Стародавньому Римі й у середні віки студентами називали будь-яких осіб, зайнятих процесом пізнання.

Такт – це моральна поведінка, яка включає передбачення всіх об'єктивних наслідків вчинку і його суб'єктивного сприйняття іншими людьми.

Університет – (від латинського слова universitas) означає об'єднання, сукупність, корпорація, «середньовічна гільдія», яка об'єднує здобувачів і викладачів.

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння здобувачами знань, умінь і навичок, регламентований навчальними планами і програмами.

Якість освіти – система соціально зумовлених цільових показників (нормативів) – знань, умінь, навичок, що становлять основу компетенцій майбутнього фахівця, нормативний рівень, якому повинна відповідати «продукція» галузі освіти, глобальна характеристика результатів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛА

1 Авиационная педагогика: учебник / Р. Н. Макаров и др. Москва–Кировоград: МНАПЧАК, ГЛАУ, 2005. 433 с.

2 Атанов Г. А. Возрождение дидактики залог развития высшей школы. Донецк, 2003. 180с.

3 Атанов Г. А., Пустынникова И. Н. Обучение и искусственный интеллект, или основы современной дидактики высшей школы. Донецк, 2002. 504с.

4 Атанов Г. О. Теорія діяльнісного навчання. К.: Кондор, 2007. 186с.

5 Болонський процес: нормативно-правові документи. К.: Видавництво Європейського університету, 2004. 102 с.

6 Вітвицька С. С.Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури.К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с. URL: http://194.44.152.155/ elib/local/sk702798.pdf (дата звернення:15.04.2016 р.).

7 Виховна робота у вищих навчальних закладах: науково-методичний збірник. Спеціальний випуск / [Колектив авторів Національного університету харчових технологій, Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України]. К.: НУХТ, 2013. 106 с. URL: http://nuft.edu.ua/page/51adaed39c2a2/files/2013_Vyhovna_robota_u_VNZ.pdf (14.04.2016 р.).

8 Вихрущ А. В., Вихрущ В. О., Романишина Л. М. Загальні основи андрагогіки: підручник. Тернопіль: Крок, 2018. 351с.

9 Вихрущ В. О., Гуменюк С. В., Вихрущ-Олексюк О. А. Психодидактика вищої школи: інноваційні методи навчання: навчальний посібник / автори-упорядники: В. О. Вихрущ, С. В. Гуменюк, О. А. Вихрущ-Олексюк. Тернопіль: Крок, 2017. 280 с.

10 Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге вид., доопрац. і допов. Дрогобич: Коло, 2006. 608 с.

11 Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. 2014. 416 с.

12 Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. К.: Політехніка, 2003. 200с.

13 Зайченко І. В. Педагогіка. URL:http://westudents.com.ua/knigi/344-pedagogka-zaychenko-B.html (дата звернення: 18.04.2016 р.).

14 Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: навч. посіб. Х.: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с. URL: http://dspace.ukrfa.kharkov.ua/bitstream/123456789 /1759/1/Book_ПМВ.pdf/ (дата звернення: 17.04.2016 р.).

15 Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посібник. К.: Вища школа, 1997. 304с.

16 Коваленко О. Е., Брюханова Н. О., Корольова Н. В., Шматков Е. В. Методика професійного навчання: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів інженерно-педагогічних спеціальностей. Харків: Контраст, 2008. 488с.

17 Кремень В. Г. Освіта і наука України шляхи модернізації. (Факти, роздуми, перспективи). К.: Грамота, 2003. 216с.

18 Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях URL: http://libfree.com/125860619-pedagogikapedagogika_u_zapitannyah_i_ vidpovidyah__kuzminskiy_ai.html (дата звернення: 18.04.2016 р.).

19 Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 486 с. URL: http://www.info-library.com.ua/books-book-105.html (дата звернення: 16.04.2016 р.).

20 Кулик М. С., Козлов В. В., Неділько С. М., Чоха Ю. М. Методологічні основи наукової діяльності: навч. посіб. Кіровоград: КЛА НАУ, 2012. 420 с.

21 Курлянд З. Н. Педагогіка вищої школи. URL: http://libfree.com/183923092-pedagogikapedagogika_vischoyi_shkoli__kurlyand_ zn.html (дата звернення: 15.04.2016 р.).

22 Фіцула М. М. Педагогіка. URL: http://pedagogy.webukr.net/ підручники-з-педагогіки-онлайн/м-м-фіцула-педагогіка/ (дата звернення: 13.04.2016 р.).

23 Макаров Р. Н., Неделько В. Н., Суркова Е. В. Аспиранту о науке и конструкции диссертационного исследования: справочное пособие. Кировоград, 2005. 357с.

24 Макаров Р. Н. Наука. Истоки и движения цивилизации. Конструкция диссертационного исследования: краткий энциклопедический справочник. М., 2004. 1286 с.

25 Максимюк С. П. Педагогіка URL: http://libfree.com/105217083-pedagogika pedagogika__maksimyuk_sp.html (дата звернення: 12.04.2016 р.).

26 Малафіік І. В. Дидактика. URL: http://textbooks.net.ua/content/ category/43/63/49/ (дата звернення: 12.04.2016 р.).

27 Марков В. І. Методологія наукового пошуку ефективного здобуття професійних знань: монографія. Кіровоград, 2007. 260с.

28 Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Мороза. К.: НПУ, 2003. 267 с. URL: http://www.twirpx.com/file/325989/ (дата звернення: 14.04.2016 р.).

29 Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття: у 3 т./ В. Литвин та ін. К.: Навчальна книга, 2004. Т. 1: Пріоритет інтелекту. 638 с.

30 Науково освітній потенціал нації: погляд у XXI століття: у 3 т./ В. Литвин та ін. К.: Навчальна книга, 2004. Т. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуро-творення. 672 с.

31 Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття: у 3 т./ В. Литвин та ін. К.: Навчальна книга, 2004. Т. 3: Модернізація освіти. 943 с.

32 Ніколаєнко С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства. К.: Знання, 2006. 207с.

33 Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання. URL: http://libfree.com/122317819-pedagogikateoriya_i_metodika_vihovannya__omelyanenko_vl.html (дата звернення: 14.04.2016 р.).

34 Педагогічна майстерність учителя: навч. посіб. / за ред. проф. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної. 2-ге вид, випр. і доп. Харків: «ОВС», 2006. 224 с. URL: http://www. ovc.kharkov.ua/pmu.pdf (дата звернення: 12.04.2016 р.).

35 Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: підручник. К.: Вища школа, 2004. 422с.

36 Петров Э. Г., Радванская Л. Н., Шаронова Н. В. Современные технологи обучения в высшей школе: учебное пособие. Харьков: Коллегиум, 2007. 172с.

37 Словник педагогічних термінів URL: https://ru.scribd.com/doc/95597803/ (дата звернення: 15.04.1016 р.).

38 Стратегія реформування освіти в Україні. Рекомендації з освітньої політики. К.: К.І.С., 2003. 296с.

39 Теория и практика дидактики летной подготовки: учебник / Р. Н. Макаров и др. Кировоград: «Имэкс-ЛТД», 2006. 500с.

40 Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. К.: Либідь, 2002. 560 с. URL: http://pedagogy.webukr.net/ підручники-з-педагогіки-онлайн/ягупов-в-в-педагогіка-навч-посібник/ (дата звернення: 12.04.2016 р.).